

หาไม่, ทรงเป็นผู้มีจิตคล้ายกำหนดในธรรม
ซึ่งปวงด้วยพระปัญญา แต่เพราะทรงคล้อย-
ตามพระกรุณา จะไม่ทรงเป็นไปเพื่อ
อนุเคราะห์สัตว์ทั้งปวงก็หาไม่.

ยถา หิ กรุณา ภควโต สีนะโสภาวิริทิตา,
เอว ปณฺญา อหํการมมุงการวินิมุตฺตาคติ
อณฺฑทณฺฑวิโสธิตา ปรมวิสุทฺธา คุณฺวิเสสา
วิชฺชาจรณสมฺปทาหิ ปกาสิตาคติ ทฏฺฐพฺพํ.

เหมือนอย่างว่า พระกรุณาของพระผู้มี
พระภาค เป็นธรรมชาติที่ละเว้นจากความ
เสนาหาและความโศก ฉันทใจ, พระปัญญาภิ
เป็นธรรมชาติที่ปลอดพ้นจากอหังการ (การ
ทำความเห็นว่าเป็นเรา) และมมังการ
(การทำความเห็นว่าเป็นของเรา) ฉันทนั้น
เพราะเหตุนี้ จึงพึงเห็นว่าคุณวิเศษอัน
บริสุทธิ์อย่างยิ่ง ซึ่งแต่ละอย่างต่างก็ชำระ
กันและกันให้หมดจด เป็นอันท่านประกาศ
แล้ว ด้วยความถึงพร้อมแห่งวิชาและจรณะ.

๑๓๔. กมณฺมปี คตฺนติ วุจฺจติ "คเต
จิตฺ" ติอาทิสฺ. โสภณฺนติ สุกฺ. สุกฺภาโว

๑๓๔. แม้ทางไปท่านก็เรียกว่า คตะ
ได้ เหมือนอย่างในคำว่า "คเต จิต" ใน

^๑ ม. ม. ๑๒/๑๐๕, ที. ส. ๘/๕๔,
ที. มหา. ๑๐/๓๒๘.

วิสุทธตาย, วิสุทธตา โทสวิกเมนาติ อาท การเดินไป ในการยื่น ดั่งนี้เป็นต้น (ให้เห็น "ปริสุทธมนวชชน"ติ. คมนิ จ นาม ว่าคำว่า คตะ ใช้เป็นคำนามได้เท่านั้น). พหุวิธุนติ อธิธาธิเปตํ คมนิ ทสฺเสนุโต บทว่า โสภนํ แปลว่างดงาม. ความมงดงาม มีได้เพราะความบริสุทธิ์, ความบริสุทธิ์มีได้ เพราะความปราศจากโทษ เพราะเหตุฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า "บริสุทธิ์ หาโทษมิได้" ดั่งนี้. อนึ่ง ชื่อนี้ชื่อว่าทางไปมีหลายอย่าง เพราะเหตุฉะนั้น ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงทาง ไปที่ประสงค์ในที่นี้ จึงกล่าวว่า "คือพระ- อริยมรรค" ดั่งนี้.

โส ทิ นิพพานสฺส คติ อธิคโมติ กตฺวา จริงอยู่ พระอริยมรรคนั้น เรียกว่า "คตะ, "คตํ, คมนนุ"ติ จ วุจฺจติ. อิทานิ ตสฺสเสว และว่า คมนะ" เพราะทำวจนัตถะ กทณฺเณ การณ์ ทสฺสเสตฺถ์ "เตน เสสา"ติอาทิ ว่าเป็นทางไป คือเป็นอุบายบรรลุพระ- วิพพาน. บัดนี้ ท่านประสงค์แสดงเหตุในการ วุจฺจติ. เขมํ ทิสฺนฺติ นิพพานํ. อสนฺชฺชมาโนติ ถือเอาพระอริยมรรคนั้นนั่นแหละ จึงกล่าวว่า ปริปนฺนภาภาเวน สุกตฺติคฺคเมเนปี อสนฺชฺชนุโต "จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคนี้ โดยทางไปนั้น" ดั่งนี้เป็นต้น. คำว่า ทิสฺสํ ได้แก่ พระนิพพาน. คำว่า ไม่ขัดข้อง ได้แก่ไม่ ขัดข้อง คือไม่กระทำความติดขัด แม้ในทาง

คุณบวร- เรือเอกหญิงภาณี เข็คชิน
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ไปสู่สุคติ เพราะไม่มีอันตราย, จะป่วยกล่าว
ไปไยถึงทางไปนอกนี้แล้ว.

อถวา เอกาสเน นิสีทิตฺวา ขิปฺปาภิญญา-
วเสเนว จตฺตุนฺนํปิ มกฺคานํ ปฏฺฐิตฺตฺตฺตฺตฺต
ตโต^๑ อสฺซชฺชมาโน อสฺซชฺชนฺโต คโต.
ยํ คมนํ กจฺจนฺโต สพฺพมนตฺถํ อาโปหติ^๒
สพฺพํ จ อนุตฺตรสมฺปตฺติ อาวหติ, ตเทว
โสภนํ นาม. เตน จ ภควา สุคโตติ^๓
อาห "อติ โสภนคมนตฺตา สุคโต"ติ
โสภนญฺโจ สุ-สฺสฺสฺสฺสฺสฺส กตฺวา.

อีกนัยหนึ่ง พระองค์ทรงนั่งบนอาสนะเดี่ยว
แล้ว จากนั้นไปก็เสด็จไปไม่ขัด ไม่ข้อง
โดยความที่ทรงได้มรรคแม้ทั้ง ๔ ด้วยอำนาจ
แห่งขิปปาภิญญา (ตรัสรู้ได้จับปล้น) นั้นทีเดียว.
พระผู้มีพระภาคเสด็จไปหนทางใด ก็ทรงจัด
อนัตตะ (สิ่งฉิบหาย) ทิ้งปวง. และทรงนำ
มาซึ่งสมบัติอันยอดเยี่ยมทั้งปวง, หนทางนั้น
นั้นแหละชื่อว่างดงาม. ซึ่งก็เป็นเหตุให้พระ
ผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า สุคตะ เพราะ
เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เพราะ
เหตุนี้จึงทรงพระนามว่า สุคตะ เพราะทรง
มีทางเสด็จไปทั้งดงาม" ดังนี้ เพราะทำ
อธิบายว่า สุ คัณฑ์ (ในคำว่า สุคตะ) มี
ความหมายว่างดงาม.

^๑ ฉ. อยฺ สฺสฺสฺสฺส น ทิสฺสฺสฺส.

^๒ ฉ. อปฺพรฺสฺส.

^๓ ฉ. คโตติ.

อสนุทรานํ ทุกุขานํ สงฺขารปฺวตฺตํ
 อภาวโต อจฺจนตฺสขตฺตา เอกนฺตโต สุนฺทรํ
 นาม อสงฺขตา ธาตุติ อาท "สฺนุทรํ เจส
จานํ คโต อมตํ นิพฺพานํ"ติ. เตนาท
 ภควา "นิพฺพานํ ปรมํ สุขํ"ติ. สมฺมา
สฺนุจฺ.

อสังขตธาตุ ชื่อว่าตั้งงามโดยส่วนเดียว
 เพราะความที่เป็นสุขอย่างเหลือเกิน เพราะ
 ไม่มีความเป็นไปแห่งสังขารอันไม่ตั้งงาม คือ
 เป็นทุกข์ เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่า "อนึ่ง พระผู้มีพระภาคนี้ เสด็จไปสู่
สถานที่ตั้งงาม คือพระนิพพานอันเป็นอมตะ"
 ดังนี้. เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคจึงตรัส
 ไว้ว่า "นิพพานํ ปรมํ สุขํ" พระนิพพานเป็น
 สุขอย่างยิ่ง ดังนี้. บทว่า สมฺมา แปลว่าดี.

สฺนุจฺ คมนํ จ นาม ปฏิปกฺเขน อนภิกฺขตฺส
 คมนนฺติ อาท "ปฺทีเน กิเลส ปฺน
อปฺจจากฺจณฺโต"ติ. อิทํ จ สีขาปฺตตํ
 สมฺมา คมนํ, ยาย อากมนฺนียปฏิปทาย สีหุํ,
 สابي สมฺมา คมนเมวาทิ เอวมฺปิ ภควา
 สุกฺโตติ ทสฺเสตํ "สมฺมา วา คโต"ติอาท
 วุตฺตํ. สมฺมาปฏิปฺตฺติยาติ สมฺมาสมฺโพธิยา
 สมฺปาปนเน อวิปรตฺปฏิปฺตฺติยา.

ก็ชื่อว่าการไปดี เป็นการไปของท่านผู้ไม่
 ถูกกรรมอันเป็นปฏิปักษ์ ครอบงำ เพราะ
 เหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ไม่ทรง
หวนกลับมาสู่กิเลสทั้งหลาย ที่ทรงละได้แล้ว
 (ด้วยมรรคนั้น ๆ)อีก" ดังนี้. ท่านอาจารย์
 ประสงค์แสดงว่า ก็การเสด็จไปดีที่ถึงความ
 เป็นยอคนี่ สำเร็จแล้วด้วยปฏิปทาอันเป็นเหตุ
 มาอันใด, ปฏิปทา แม้นั้นก็ชื่อว่าเป็นการ

๑ ม. ม. ๑๓/๒๘๓, ขุ. อิติ. ๒๕/๔๒.

๒๒๒

เสด็จไปดีเหมือนกัน เพราะเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคทรงพระนามว่า สุกตะ แม้โดย
ประการอย่างนี้ ดังนี้ จึงกล่าวว่า "อีก-
อย่างหนึ่ง พระองค์เสด็จไปดี" ดังนี้เป็นต้น.
คำว่า ด้วยพระสัมมาปฏิบัติ คือด้วยการปฏิบัติ
ที่ไม่วิปริตในอันให้บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ.

"สพฺพโลกสฺส หิตสฺสขเมว กโรนฺโต"^๑ติ
เอเตน มหาโพธิยา^๑ ปฏิปทา อวิภาเคน
สพฺพสตฺตานํ สพฺพทา หิตสฺสขาวภาเวเนว
ปวคฺคตํติ ทสฺเสติ. "สสฺสํ อุจฺเจทนฺติ อิเม
อนฺเต อนฺปกจฺจนฺโต คโต"^๒ติ เอเตน
ปฏิจฺจสมุปฺปาทคฺติ ทสฺเสติ. "กามสฺสขิ
อตฺตกิลมณฺติ อิเม อนฺปกจฺจนฺโต คโต"^๒ติ
เอเตน อริยมกฺกคฺติ ทสฺเสติ.

ด้วยคำว่า "กระทำแต่ประโยชน์สุขแก่ชาว-
โลกทั้งปวง" นี้ ท่านแสดงว่าปฏิบัติเพื่อ
การตรัสรู้ที่ยิ่งใหญ่ ย่อมเป็นไปโดยภาวะที่นำ
มาแต่ประโยชน์สุขแก่สัตว์ทั้งปวง โดยไม่มี
การจำแนก ตลอดกาลทุกเมื่อ. ด้วยคำว่า
"เสด็จไปไม่เข้าใกล้ส่วนเหล่านี้ คือสัสสะตะ
(ความขี้ขิ้น) อุจฺเจทะ (ความขาดสูญ)" นี้
ท่านแสดงถึงคติแห่งปฏิจสมุปบาท. ด้วยคำว่า
"เสด็จไปไม่เข้าใกล้ส่วนเหล่านี้ คือกามสฺสข
การทำตนให้ลำบาก" นี้ ท่านแสดงคติแห่ง-
พระอริยมรรค.

^๑ ส. ม. มหาโพธิยาน....,

ก. มหาโพธิญาณ ปฏิปทา.

ผู้มีจิตศรัทธา (ไม่ประสงค์ออกนาม)

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตราติ ยุคตฏฺจาเน ยุคตสฺเสว บทว่า ตฺตร คือในการตรัสวาจาที่
ภาสเน. นิปฺวาเตตฺตพฺพสาเชตฺตพฺเพ^๑ เจตฺ สมควร ในฐานะที่สมควรเท่านั้น. ก็คำนี้
ภุมฺม. อฺภูตฺตฺติ อฺภูตฺตฺถิ. อตฺถมฺเชน ทิ เป็นสัตตมวิภักติใช้ในอรรถว่าพึงทำให้บังเกิด
วาจาย อฺภูตฺตา, ภูตฺตา วา. อฺตฺจฺจฺนฺติ คือพึงทำให้สำเร็จ. คำว่า ไม่จริง คือหา
ตสฺเสว เววจฺนํ. อฺภูตฺตฺติ วา อสนฺตํ เนื้อความที่เป็นจริงมิได้. ด้วยว่าวาจาจะมี
อวิชฺชมานํ. ความไม่เป็นจริง, หรือมีความเป็นจริงก็โดย

(อาศัย)เนื้อความเป็นสำคัญ. คำว่า ไม่แท้
ก็เป็นคำไวพจน์ของคำว่า ไม่จริงนั้นแหละ.
อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อฺภูตฺ แก่เป็น อสนฺตํ
แปลว่าไม่มีอยู่.

อฺตฺจฺจฺนฺติ อตฺถาการิ อตฺถนฺตา สนฺตํ. บทว่า อฺตฺจฺจฺ ได้แก่มีอาการที่ไม่แท้คือ
อนตฺถสฺสอฺหิตฺตฺติ ทิฏฺฐธมฺมิเกน, สมฺปฺราโยเกน มีอยู่โดยประการอื่น. คำว่า ประกอบด้วย
วา อนตฺถเนน สนฺตฺติ, อนตฺถวาทํ. น อตฺถอฺติ อนัตถะ คือ ประกอบด้วยอนัตถะ (สิ่งฉิบหาย
อนตฺถอ, อตฺถสฺส ปฏฺิปกฺโข, อภาโว จ, สิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อประโยชน์) ที่มีในปัจจุบัน,
เตน สนฺตฺติ, ปิสุณฺวาวจํ^๒, สมฺพฺปลาปนฺนจฺจติ หรือมีในกายภาคนั้น, ได้แก่เป็นเหตุนำมา
อตฺถอ. ซึ่งอนัตถะ. ชื่อว่าอนัตถะ เพราะอรรถว่า

^๑ นิปฺวาเตตฺตพฺเพ สาเชตฺตพฺเพติปิ ทิสฺสติ.

^๒ ฉ. ปิสุณฺวาวจํ.

ผู้มีจิตศรัทธา (ไม่ประสงค์ออกนาม)

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ไม่ใช่ประโยชน์, ได้แกสิ่งที่เป็นปฏิปักษ์ต่อ
ประโยชน์, และความไม่มีแห่งประโยชน์.
ความว่า (ไม่ตรัส) วาจาที่ประกอบด้วย
อนัตตะนั้น คือ ปิสุณาวาจาและสัมผัปปลาปะ.

เอวเมตถ จตุพิชิตสาปิ วจีหุจจริตสุส
สงฺกโท ทฏฺฐพฺโพ. เอตถ จ ปจฺมา วาจา
สีลวณฺต์ "หุสฺสีโล"ติ, อจฺญทาลาทีเมว
"จฺญทาลอ"ติอาทีนา ภาสฺมานสุส ทฏฺฐพฺพา.
หุติยา หุสฺสีลํ "หุสฺสีโล"ติ, จฺญทาลาทีเมว
"จฺญทาลอ"ติอาทีนา อวินเยน ภาสฺมานสุส.

พึงเห็นว่า ในคำนี้สงเคราะห์เอาวจีหุจจริต
ทั้ง ๔ อย่าง ตามประการที่กล่าวมานี้.
อนึ่ง ในวาจาทั้ง ๖ อย่างนี้ เมื่อกล่าวถึงคน
ผู้มีศีล ด้วยคำว่า "คนหุศีล", เมื่อกล่าวถึง
คนผู้ไม่ใช่จณฑลเป็นต้นนั้นเทียว ด้วยคำว่า
"คนจณฑล" เป็นต้น ก็พึงทราบว่าเป็นวาจา
ข้อที่ ๑ (ไม่จริง ไม่แท้ ประกอบด้วยอนัตตะ
ไม่เป็นที่รัก ฯลฯ). เมื่อกล่าวถึงคนหุศีล
ด้วยคำว่า "คนหุศีล", เมื่อกล่าวถึงคน
จณฑลเป็นต้นนั้นแหละ ด้วยคำว่า "คน
จณฑล" เป็นต้น อย่างหานัยพิเศษมิได้ ก็พึง
เห็นว่า เป็นวาจาข้อที่ ๒ (จริง แท้
ประกอบด้วยอนัตตะไม่เป็นที่รัก ฯลฯ).

หุติยา เนรยิกาทิกสุส เนรยิกาทิ-
ภาววิภาวนีกฺกา ยถา "อาปายิกอ เทวทฺตโต

คำพูดเปิดเผย ถึงความเป็นสัตว์นรกเป็นต้น
แห่งสัตว์นรกเป็นต้น เช่นอย่างคำพูดว่า

ผู้มีจิตศรัทธา (ไม่ประสงค์ออกนาม)
สร้างคันฉับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เนรยโก^๑ติอาทิกา. จตุตถิ "เวทวิทิตน "พระเทวทัตเกิดในอบาย เป็นสัตว์นรก"
 ษณฺณวิธินา ปาณาติปาตาหิ กตํ สุกฺคิ ดั่งนี้เป็นต้น ฟังเห็นว่าเป็นวาจาข้อที่ ๓
 อาวหตี^๑ติ โลกสุส พุยาโมหนกถา. ปณฺจมี (จริงแท้ ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นที่รัก
 ภูเตน เปสฺสนฺนุสฺสํหาราทิกถา. ฯลฯ). คำพูดด้วยความหลงมกมายของ

ชาวโลกอย่างนี้ว่า "การฆ่าสัตว์เป็นต้นที่
 บุคคลทำด้วยยัญวิธี อันแตกต่างกันด้วยเวท
 ย่อมนำมาซึ่งสุคติ" ดั่งนี้ ฟังเห็นว่าเป็นวาจา
 ข้อที่ ๔ (ไม่จริง ไม่แท้ ประกอบด้วยอนัตตะ
 เป็นที่รัก ฯลฯ). คำพูดที่โน้มไปเพื่อความ
 แยกแยกกันเป็นต้น ด้วยเรื่องที่เป็นจริง ฟัง
 เห็นว่าเป็นวาจาข้อที่ ๕ (จริงแท้ ประกอบ
 ด้วยอนัตตะ เป็นที่รัก ฯลฯ).

ฉฺญา จา ยุตฺตปตฺตฉฺญาเน ปวตฺติตา คำพูดถึงทาน คือ เป็นต้น ที่ทำให้เป็นไปใน
 ทานสี่ลาทิกถา เวทิตพฺพา. เอวํ สมฺมา ฐานะอันถึงความเป็นวาจาที่สมควร ฟังทราบ
กทตฺตาติ ยถาวุตฺตํ อญฺจาทิ วชฺเชตฺวา ภูตฺติ ว่าเป็นวาจาข้อที่ ๖ (จริง แท้ ประกอบด้วย
 ตจฺจํ อตฺตสณฺหิตํ ปิยํ มนารํ ตโต เอว ประโยชน์ เป็นที่รัก ฯลฯ). คำว่า เพราะ
 สมฺมา สุกฺกุญฺ จทนโต สุกฺโต ท-การสุส ตรัสโดยชอบ โดยประการที่กล่าวไว้อย่างนี้
 ต-การํ กตฺวา. อาปาถกมฺนตฺเตน กสฺสจจิ ได้แก่เพราะตรัสโดยชอบ คือโดยดี ซึ่งวาจา

^๑ อัง. อญฺจก. ๒๓/๑๖๒, วิ. จ. ๗/๒๐๑.

อบุปิยมปิ หิ ภควโต วจนํ ปิยํ มนาปเมว อันจริง แท้ ประกอบด้วยประโยชน์ น่ารัก
 อตฺตลสิหุติยา โลกสุส หิตสุขาวหตฺตา. น่าชอบใจ เว้นวาจาที่ไม่เป็นจริงเป็นต้น
 ตามที่กล่าวแล้วนั้นนั่นเอง จึงทรงพระนามว่า
สุกตะ เพราะทำ ท อักษร ให้เป็น ต อักษร.
 จริงอยู่ พระคำรัสของพระผู้มีพระภาค แม้ว่า
 ไม่เป็นที่รักสำหรับบางคน โดยสักว่ามาถึง
 คลอง(โศตทวาร) ก็ชื่อน่าน่ารัก น่าชอบใจ
 ที่เดียว เพราะเป็นเหตุสำเร็จประโยชน์ คือ
 เพราะนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่ชาวโลก.

อปิจ โสภนํ คตํ คมนํ เอตสฺสาติ อิกนัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงพระ-
สุกโต. ภควโต หิ เวเนยฺยชนฺุสํกมนํ นามว่าสุกตะ เพราะอรรถว่าทรงมีคตะคือ
 เอกนุเตน เตสํ หิตสุชนฺิบุผาปนโต โสภนํ การไปทิ้งดงาม. จริงอยู่ การเข้าไปหา
 ภทฺทกํ. ตถา ลกฺขณานุพฺพชนฺุสํกมฺุติรูป- เวไนยชนแห่งพระผู้มีพระภาค เป็นกิริยา
 กายตาย ทฺตวิลมฺพิตขลิตานุกทฺตณฺิบุปฺพิทฺท- ทิ้งดงาม คือเจริญ เพราะให้สำเร็จ
 กุฏิกากุฏิลากุลตาหิโสรหิตฺวิลาสิตราชาหิส- ประโยชน์สุข แก่ชนเหล่านั้นโดยส่วนเดียว.
 วสวารณฺมิคฺราชาคมฺนํ กายคมฺนํ, ฅาณคมฺนํ อนึ่ง เพราะความที่ทรงมีพระรูปกายประดับ
 จ วิปฺลนฺิมลกรุณาสติวิริยาหิคุณฺวิเสสสหิตํ แล้ว ด้วยพระมหาบุริสลักษณะ และพระอนุ-
 อภินิหารโต ยาว มหาโพธิ อนวชฺชตาย, พยฺยูชนะ การเสด็จไปด้วยพระกาย จึงเป็น
 สตฺตทานํ หิตสุขาวหตฺตาย จ โสภนเมว. การเสด็จไปคฺจพระราชา พญาหงส์ พญาโค

ร.ค.ภูมิ พันธุ์สุนทร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พญาข้าง พญาเนื้อ เยื้องกราย ปราศจาก
โทษ มีการเดินยันกาย(ด้วยไม้เท้า) เดิน-
พลาด เดินจิกปลายเท้า เดินกระแทกส้นเท้า
เดินกระหย่ง เดินตัวงอ และเดินขัดส่าย
เป็นต้น อันน่าเกลียด จึงเป็นกิริยาที่งดงาม,
และการไปด้วยพระญาณ อันประกอบด้วย
คุณวิเศษ มีพระกรุณา พระสติ พระวิริยะ
เป็นต้น อันไพบุลย์ปราศจากมลทิน ก็เป็น
กิริยาที่งดงามทีเดียว เพราะความที่
ปราศจากโทษ และเพราะความที่นำมาซึ่ง
ประโยชน์สุขแก่สัตว์ทั้งหลาย นับตั้งแต่ทรง
น้อมพระทัยไป จนกระทั่งตรัสรู้ครั้งยิ่งใหญ่.

อถวา	สยมกุณาณณ	สกลมฺปิ	โลกํ	อิกนัยหนึ่ง	เมื่อทรงกำหนดรู้โลกแม้ทั้งสิ้น
ปริณฺณามิสสมยวเสน	ปริชานนฺโต	สมฺมา	คโต	ด้วยพระสยมกุณาณณ	ด้วยสามารถแห่งปริณฺญา-
อวกโตติ	สุคโต.	ตถา	โลกสมุหฺย	ภิสมฺมัย	(การตรัสรู้คือกำหนดรู้) ก็ชื่อว่า
ปหานามิสสมยวเสน	ปชทฺนฺโต	อนุปฺตฺติธมฺมคํ		เสด็จไป	คือทรงหยั่งรู้โดยชอบ เพราะ
อาปาเทนฺโต	สมฺมา	คโต	อติโตติ	สุคโต.	เหตุนั้น จึงทรงพระนามว่า <u>สุคตะ</u> . อย่างนั้น
โลกนโรธํ	นิพฺพานํ	สจฺฉิกิริยามิสสมยวเสน		เหมือนกัน	เมื่อทรงละเหตุเกิดขึ้นแห่งโลก
สมฺมา	คโต	อธิกโตติ	สุคโต.	ด้วยสามารถแห่งปหานามิสมฺมัย	(การตรัสรู้คือ

ร.ค.ภูมิ พันธุ์สุนทร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ละ) ทำให้ถึงซึ่งความไม่เกิดขึ้นเป็นธรรมดา
ก็ชื่อว่าเสด็จไป ก็ทรงล่วงเลยเสียได้โดย
ชอบ เพราะเหตุ^๕นั้นจึงทรงพระนามว่าสุคตะ.
พระองค์เสด็จไป ก็ทรงบรรลุโดยชอบ ซึ่ง
ความดับแห่งโลกคือพระนิพพาน ด้วยสามารถ
แห่งสังขิกิริยามิสัมย์ (การตรัสรู้คือกระทำ
ให้แจ้ง) เพราะเหตุ^๕นั้นจึงทรงพระนามว่า
สุคตะ.

โลกนิโรธคามินี ปฏิบัติ ภาวนามิสมยวเสน
สมมา คโต ปฏิปนฺโนติ สุคโต. ตถา
ยํ อิมสฺส สเทวกสฺส โลกสฺส ทิฏฺฐํ สุตํ มุตํ
วิณฺณตํ ปวตฺตํ^๑ ปริเยสิตํ อนุวิจริตํ มนสา,
สพฺพนฺตํ หตฺถตฺถเล อามลกํ วีย สมมา
ปจฺจกฺขโต คโต อพฺภุณฺณาสีติ สุคโต.

พระองค์เสด็จไป ก็ทรงปฏิบัติโดยชอบ
ซึ่งปฏิบัติอันให้ถึงความดับแห่งโลก ด้วย
สามารถแห่งภาวนามิสัมย์ (การตรัสรู้คือ
เจริญ) เพราะเหตุ^๕นั้นจึงทรงพระนามว่า
สุคตะ. อนึ่ง สิ่งใดแห่งโลกพร้อมทั้งเทวดานี้
ซึ่งเป็นสิ่งที่เห็นได้ ได้ยินได้ กระทบได้ รู้ได้
เป็นไปได้ แสวงหาได้ สัตว์ใช้ใจเที่ยว
ตามไปได้, พระองค์เสด็จไป ก็รู้อย่างซึ่ง
สิ่ง^๕นั้นทั้งหมดโดยชอบ ก็โดยประจักษ์ คุณ

^๑ ฉ. ปตฺตํ.

ร.ต.ภูมิ พันธุ์สุนทร

สร้างค้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

บุคคลแลคุณผลมะขามป้อมบนฝ่ามือ ฉะนั้น
เพราะเหตุนี้จึงทรงพระนามว่าสุกตะ.

๑๓๕. สัพพชาติ สัพพปกาเรน. โย
โย โลกิโย ยถา ยถา เวทิตัพโพ, ตถา
ตถา. เต เต ปน ปกาเร ทสฺเสตฺถ
"สภาวะโต"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ สภาวะโตติ
ทุกฺขสภาวะโต.

๑๓๕. บทว่า สัพพชาติ แปลว่าโดย
ประการทั้งปวง. โลกิโย ๑ ฟังทราบได้โดย
ประการใด ๆ, พระผู้มีพระภาคทรงทราบโดย
ประการนั้น ๆ. ส่วนว่าท่านอาจารย์ประสงค์
แสดงประการเหล่านั้น ๆ จึงกล่าวว่า "โดย
สภาวะ" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า
โดยสภาวะ คือโดยสภาวะแห่งทุกข์.

สัพฺโพ หิ โลกิโย ทุกฺขสภาวะโว. ยถา
"สงฺขิตฺเตน ปณฺจุปาทานกฺขนฺธา ทุกฺขา"ติ.
สมุทฺยโตติ ยโต โส สมุเทติ, ตโต
ตณฺหาทิตโต. นิโรธโตติ ยตฺถ โส นิรุชฺชติ,
ตโต วิสงฺขารโต. นิโรธูปายโตติ เยน
วิธินา โส นิโรธो ปตฺตัพฺโพ, ตโต

จริงอยู่ โลกทั้งหมดเป็นสภาวะแห่งทุกข์.
เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า "โดยสังเขป
อุปาทานชั้น ๕ เป็นทุกข์" ดังนี้. คำว่า
โดยสมุทฺย คือโดยเหตุตั้งขึ้นแห่งโลกนั้น,
คือโดยเหตุมีตัดหาเป็นต้น คำว่า โดยนิโรธ
คือโดยที่ดับแห่งโลกนั้น, ได้แก่โดยวิสงขาร-

^๑ ข. ป. ๓๑/๕๐๗. วิ. มหา. ๔/๑๘,
ที. มหา. ๑๐/๓๔๓.

อริยมกฺกโต, อิตฺโต อณฺณสฺส ปการสฺส
อภาวา.

ธรรม. คำว่า โดยอุบายบรรลุนิโรธ คือโดย
วิธีที่บรรลุนิโรธนั้น, ได้แก่โดยพระอริยมรรค
เพราะไม่มีประการอื่นไปจากนี้.

อิตฺติ "สพฺพธา โลกํ อเวทิตฺติ วฑฺฒา
ตทตฺถสํสาธกํ สุตฺตํ ทสฺสเสนฺโต "ยตฺถ โข
อวฺโส"ติอาทิมาท. ตตฺถ "นุ ชายตี"ติ-
อาทินา อุกฺกํ ชาตฺติอาทินิ ปฏิกฺขิปิตฺวา "นุ
จวติ นุ อปฺปชฺชตี"ติ ปททฺวเยน อปฺราปรํ
จวฺนุปฺปชฺชนานิ" ปฏิกฺขิปิตฺติ.

ท่านอาจารย์ครั้งกล่าวว่า "ทรงได้รู้
ซึ่งโลกแล้วโดยประการทั้งปวง" ดังนี้
อย่างนี้แล้ว เมื่อจะแสดงพระสูตรที่สาธก
ความข้อนั้น จึงกล่าวว่า "ดูกรท่านผู้มีอายุ
ในที่ใดแล" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
ทรงปฏิเสธความเกิดเป็นต้น โดยตรง ด้วย
บทว่า "นุ ชายตี" ไม่เกิด เป็นต้น แล้วทรง
ปฏิเสธความเคลื่อนและความอุบัติต่อ ๆ ไป
ด้วย ๒ บทว่า "นุ จวติ นุ อปฺปชฺชตี"
ไม่เคลื่อน ไม่อุบัติ ดังนี้.

เกจฺจ ปน "นุ ชายตีติอาทิ กพฺภเสยฺยกวเสน
วฑฺฒตํ, อิตฺริ โอบปาติกวเสนา"ติ วทฺนฺติ.
ตฺนฺติ ชาตฺติอาทิริทิตํ. กมเนนาติ ปทสา
กมเนน. ณาเตยฺยนฺติ ชานิตพฺพ.

ส่วนอาจารย์บางพวกกล่าวว่า บทว่า "ไม่-
เกิดเป็นต้น ตรัสไว้โดยเกี่ยวกับสัตว์ผู้เป็น
คัมภไสยกะ, บทนอกนั้นตรัสไว้โดยเกี่ยวกับ
สัตว์ผู้เป็นโอบปาติกะ" ดังนี้. คำว่า ที่นั้น

๑ โป. จวฺนุปฺปตฺนานิ.

"ฌาตายนุ"^๑ติ วา ปาโฆ, ฌาตา อัย ได้แก่อันเว้นความเกิดเป็นต้น คำว่า โดย
 นิพพานคฤโกติ อธิปาโย. การไป คือโดยการไปด้วยเท้า. บทว่า
ฌาเตยฺย แปลว่าพึงรู้. ปาฐะว่า "ฌาตายนุ"
 ดังนี้ก็มี, ตักบทเป็น ฌาตา อัย อธิบายว่า
 ท่านผู้ต้องการพระนิพพานนี้รู้ดังนี้.

กามํ ปาทคมเนน คนฺตฺวา โลกสฺส นฺตํ
 ฌาเปตฺ๑, ทฏฺฐํ, ปตฺตํ วา น สกฺกา, อปีจ
 ปริมิทปริจฺฉินฺนญฺจนาเน ตํ ปณฺญาเปตฺวา
 ทสฺเสมีติ ทสฺเสนฺโต "อปีจา"ติอาทิมาท.
 ตตฺถ สสณฺณมฺหิตี^๒ สณฺณาสหิเต. ตโต เอว
สมนเก สวิณฺณานเก. อวิณฺณานเก ปน
 อุตฺตสมฺมูจฺจานรูปสมฺมุตฺตายมตฺเต ปณฺญาเปตฺ๑ น
 สกฺกาติ อธิปาโย.

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงว่า
 ใคร ๆ ไม่อาจที่จะไปโดยการไปด้วยเท้า
 แล้วรู้เห็น หรือว่าถึงที่สุดแห่งโลกได้ ก็จริง,
 แต่ว่าเราจะบัญญัติแสดงที่สุดแห่งโลกนั้นไว้ใน
 ที่ที่ได้ประมาณไว้ ได้กำหนดไว้ ดังนี้ จึงตรัส
 ว่า "ก็แต่ว่า" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
 คำว่า พร้อมทั้งสัญญา คือเป็นไปพร้อมกับ
 สัญญา. ชื่อว่าพร้อมทั้งใจ คือพร้อมทั้งวิญญาณ
 ก็โดยอาการที่เป็นไปพร้อมกันนั้น นั่นแหละ.
 ประสงค์ว่า ส่วนในกเพวระอันหาวิญญานมิได้
 ซึ่งมีเพียงประชุมรูป อันมีอุตุเป็นสมุฏฐาน
 ไม่อาจที่จะบัญญัติที่สุดแห่งโลกได้.

^๑ ฉ. ฌาตุ.

^๒ ฉ. สสณฺณมฺหิตี.

โลกนฺติ ขนฺธาติโลกํ. โลกนโรธนฺติ ตสฺส
 โลกสฺส นโรธณํ, นโรธานเมว วา. อเทสฺมฺปิ
 ทิ ตํ เยสํ นโรโธ, เตสํ วเสน อุจารโธ,
 วิทฺทิสฺยตี^๑ ยถา "จกฺขุ โลเก ปิยรูป
 สาทรูปํ, เอกุเตสา ตณฺหา ปหฺยมานา
 ปหฺยยตี, เอกุถ นโรธมมานา นโรธตี"^๒

คำว่า โลก ได้แก่โลกมีชั้นเป็นต้น. คำว่า
โลกนโรธ (ที่ดับโลก) คือที่ดับโลกมีชั้น
 เป็นต้นนั้น, หรือว่าได้แก่พระนิพพานนั่นเอง.
 จริงอยู่ พระนิพพานนั้น แม้ว่าจะไม่ใช่สถานที่
 ก็ตรงแสดงไขแปลกไป โดยอุปจารโวหาร
 (ว่าที่ดับ) โดยเกี่ยวกับธรรมทั้งหลายอันมี
 ความดับ เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า "จักขุ
 เป็นสภาวะที่น่ารัก เป็นสภาวะที่น่ายินดี
 ในโลก, ตัณหานี้เมื่อจะถูกละไป ย่อมถูกละ
 ไปในจักขุนี้, เมื่อจะดับไป ย่อมดับไปใน
 จักขุนี้" ดังนี้ ฉะนั้น.

กมเนนาติ ปากติกกมเนน. โลกส-
สนโตติ สงฺขารโลกสฺส อนฺโต อนฺตกิริยา-
 เหตุภูตํ นโรธณํ. กฺทาจนฺติ กทาจิปี.
อปฺปตฺวาติ อกฺกมคฺเคน อนฺธินฺตฺวา.
ปโมจนฺติ ปมุตฺติ นิสฺสรณํ.

คำว่า โดยการไป คือโดยการไปที่มี
 ตามปกติ. คำว่า ที่สุดแห่งโลก คือที่สุดแห่ง
 สังขารโลก ได้แก่พระนิพพานอันเป็นเหตุ
 กระทำที่สุด. บทว่า กฺทาจนํ คือในกาลแม้
 ไหน ๆ. คำว่า (แต่เขา) ไม่ถึง คือไม่

^๑ ฉ. เทสโตปิ นโรธิสฺยตี.

^๒ ที. มหา. ๑๐/๓๔๔, ม. มุ. ๑๒/๑๒๐,
 อภิ. วิ. ๓๕/๑๓๓.

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ตสฺมาติ ยสฺมา โลกสฺสนฺตํ อปฺตฺวา
 วจฺจทุกฺขโต มุคฺติ นตฺถิ, ตสฺมา. หเวติ
 นิปาตมตฺตํ. โลกวิหฺติ สภาวาหิตโต สพฺพโลกํ
 ชานนฺโต. สุเมโหติ สุนฺทรณฺโณ. โลกนตฺตฺติ
 ปริณฺณามิสฺมเยน โลกํ วิทฺตฺวา
 ปหานามิสฺมเยน โลกนตฺตฺว.

บรรลุตด้วยมรรคชั้นยอก(อรหัตมรรค). คำว่า
ปโมจัน แปลว่าการพ้น ก็คือการสลัดออกไป.

คำว่า เพราะเหตุนี้ ก็คือเพราะเหตุที่ไม่ถึง
 ที่สุดแห่งโลกแล้ว ก็ไม่มีการพ้นจากวัฏทุกข์
 ฉะนั้น. ศัพท์ว่า หเว เป็นเพียงนิบาต.
 คำว่า ท่านผู้รู้จักโลก ก็คือท่านผู้รู้จักโลก
 ทั้งปวง โดยประการทั้งหลายมีสภาวะเป็น-
 ต้น. บทว่า สุเมโห แปลว่ามีปัญญาดี. คำว่า
ถึงที่สุดแห่งโลก คือรู้จักโลกด้วยปริณฺณามิสฺมัย
 (การตรัสรู้ ก็กำหนดรู้) แล้ว ก็เป็นผู้ถึง
 ที่สุดแห่งโลกได้ด้วยปหานามิสฺมัย (การตรัสรู้
 กอละ).

มคฺคพฺรหฺมจฺริยวาสสฺส ปริณฺญีตฺตฺตา
วุสิตฺพฺรหฺมจฺริโย. สพฺพเพสฺส กิเลสํ
 สมิตฺตฺตา, จตฺสจฺจธฺมมํ น วา อภิสฺมิตฺตฺตา
สมิตาวี. นาสึสฺติ น ปญฺเจติ ยถา อิมํ
 โลกํ, เอวํ ปฺรณฺจ โลกํ อปฺปฏิสฺนฺธิกตฺตา.

ชื่อว่า อยู่จบพรหมจรรย์ ก็เพราะจบการอยู่
 (การอบรม)มรรคพรหมจรรย์แล้ว. ชื่อว่า
สมิตาวี (สงบแล้ว) เพราะสงบกิเลสทั้งปวง
 ได้แล้ว, หรือเพราะตรัสรู้สี่จรรรมทั้ง ๔
 ได้แล้ว. ชื่อว่า ไม่หวัง คือไม่ปรารถนาโลก-
 อื่นเช่นเดียวกับโลกนี้ด้วย เพราะความเป็น
 ผู้หาปฏิสนธิมิได้แล้ว.

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัณน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๒๖

๑๓๖. เอว ยหิปี โลกวิหิตา
 อนวเสสโต ทสฺสีตา สภาวโต ทสฺสีตตฺตา,
 โลโก ปน เอกเทเสเนว วุตฺโตติ ตํ
 อนวเสสโต ทสฺเสตุ "อฺปิ จ ตโย
 โลกาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ อนินฺทฺริยพฺพุธาณํ
 ขนฺธาณํ สมฺมุโห, สนฺตานิ จ สตฺตโลกิ.

รูปาทีสุ สตฺตวิสตฺตตฺตาย สตฺโต, โลกิยนฺติ
 เอกตฺถ กุสลากุสลํ, ตพฺพิปาโก จาติ โลกิโกติ.
 อนินฺทฺริยพฺพุธาณํ รูปาทีนํ สมฺมุโห, สนฺตานิ
 จ โอกาสโลกิ โลกิยนฺติ เอกตฺถ ตสา,
 ถาวรา จ, เทสญจ โอกาสภฺภูโตติ.
 ตทาธารตฺตาย เหส "ภาชนโลกิ"ติปิ วุจฺจติ.

๑๓๖. ตามประการที่กล่าวมานี้ ท่าน
 อาจารย์ได้แสดงความเป็นโลกวิทู โดยไม่มี
 เหลือ เพราะได้แสดงโดยสภาวะแล้วก็จริง,
 ถึงกระนั้น ท่านก็กล่าวถึงโลกไว้โดยส่วนหนึ่ง
 เท่านั้น เพราะเหตุนั้น เพื่อแสดงโลกนั้นโดย
 ไม่มีเหลือ ท่านจึงกล่าวว่า "อีกนัยหนึ่งโลก
มี ๓" ดังนี้เป็นต้น. ในโลก ๓ นั้น มี
 อรรถาธิบายว่า ประชุม และความสืบทอดแห่ง
 ชั้นทั้งหลายอันเนื่องด้วยอินทรีย์ ชื่อว่า
สัตตโลก(โลกคือสัตว์).

ชื่อว่าสัตต(สัตว์) ก็เพราะความที่ติดที่ข้อง
 ในชั้นทั้งหลายมีรูปเป็นต้น; ชื่อว่าโลก
 ก็เพราะอรรถว่า เป็นที่บุคคลมองเห็นกุศล
 อกุศลและวิบากของกุศลอกุศลนั้น. ประชุม
 และความสืบทอดแห่งชั้นทั้งหลาย มีรูปเป็นต้น
 อันไม่เนื่องด้วยอินทรีย์ ชื่อว่าโอกาสโลก
 เพราะอรรถว่า เป็นที่บุคคลมองเห็นสิ่ง
 เคลื่อนที่ได้, และเคลื่อนที่ไม่ได้, และเป็น
 โอกาส(ที่ตั้ง)แห่งสิ่งเหล่านั้น. ก็โอกาสโลก

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อุภเยปิ ขนฺธา สังขารโลก ปจฺจเยหิ
 สงฺขริยนฺติ ลุชฺชนฺติ ปลฺลุชฺชนฺติ จาคิ.
อาหารภูจติกาคิ ปจฺจยภูจติกา, ปจฺจยา-
 ยตฺตวตฺตติกาคิ อตฺถเ. ปจฺจยภูจฺ โหตฺถ
อาหาร-สทฺโท "อฺยมาหาโร อนุปฺนฺนสฺส
 วา กามจฺจนฺทสฺส อุปาทาया"ติ^๑อาทิสฺ วีย.

นี้ เพราะความเป็นที่รองรับสิ่งเหล่านั้น จะ
 เรียกว่า "ภาชนโลก" ดังนั้นก็ได้อีก.

ชั้นที่ ๒ ฝ่าย (ทั้งที่เนื่องด้วยอินทรีย์ ทั้งที่
 ไม่เนื่องด้วยอินทรีย์) ชื่อว่า สังขารโลก
 เพราะอรรถว่า อันปัจจัยทั้งหลายปรุงแต่ง
 และย่อยยับทำลายไป. คำว่า มีความตั้งอยู่-
ได้เพราะอาหาร ก็มีความตั้งอยู่ได้เพราะ
 ปัจจัย, ความว่า มีความเป็นไปเนื่องด้วย
 ปัจจัย. เพราะฉะนั้น อาหาร ศัพท์ ในคำว่า
อาหารภูจติกาคิ นี้ มีอรรถว่าปัจจัย อยู่ใน
 ประโยคที่ว่า "นี้เป็นอาหาร (เป็นปัจจัย)
 เพื่อความเกิดขึ้นแห่งกามฉันทะ ที่ยังไม่
 เกิดขึ้น" ดังนี้ เป็นต้น.

เอวํ ทิ "สพฺเพ สตฺตา"ติ อิมินา
 อสฺสณฺสตฺตาปิ ปริกฺกฺหิตา โหนฺติ. สํ ปนายํ
 อาหารภูจติกาคิ นิปฺรียายโต สังขารธมฺโม,
 น สตฺตธมฺโมติ อาท "อาหารภูจติกาคิ
อากตฺตฺจาเน สังขารโลก เวทิตฺตฺโพ"ติ.

ก็ด้วยคำว่า "สัตว์ทั้งปวง" ตามประการที่
 กล่าวมานี้ นี้เป็นอันดีเอาพวกอสังขยสัตว์
 ด้วย. อนึ่ง ความเป็นผู้มีความตั้งอยู่ได้ด้วย-
 อาหารนั้น โดยนิปฺรียาย ได้แก่สังขาร-
 ธรรม, ไม่ใช่สัตตธรรม เพราะเหตุนี้ ท่าน

^๑ สํ. มหา. ๑๘/๑๔๓.

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สงวนลิขสิทธิ์ พ.ศ. ๒๕๒๖

จึงกล่าวว่า "พึงทราบสังขารโลกในหลักฐาน
ที่ชื่อว่า (โลก ๑ คือ) สัตว์ทั้งปวง มีความ
ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร" ดังนี้.

ยทิ เอวํ "สพฺเพ สัตฺตวา"ติ อิทํ
กถนฺติ ? ปุคฺคลาธิฏฺฐานา เทสนาติ นายํ
โทโส. ยถา อณฺตฺตธาปิ "เอกธฺมฺเม ภิกฺขเว
ภิกฺขุ สมฺมานิพฺพิทฺมาโน สมฺมาวิรชฺชมาโน
สมฺมาวิมุจฺจมาโน สมฺมาปริยนฺตทสฺสาวิ
สมฺมตฺตมภิสฺสเมจฺจ"^๑ ธิฏฺฐเฐว ธฺมฺเม
ทุกฺขสฺสฺนตฺกโร โหติ. กตมสฺมี เอกธฺมฺเม ?
สพฺเพ สัตฺตวา อาหารภูฏิจฺติกา"^๒

ห้วงว่า ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้ จะใช้
คำว่า "สัตว์ทั้งปวง" นี้ได้อย่างไร ?
เฉลยว่า เป็นเทศนาบุคคลาธิษฐาน เพราะ
ฉะนั้น ชื่อนี้จึงไม่ใช่ความผิดหรือ. เหมือน-
อย่างที่ตรัสไว้แม้ในที่อื่นว่า "อูกรภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้เบียดหน้าอยู่โดยชอบ คลาย-
กำหนดอยู่โดยชอบ หลุดพ้นอยู่โดยชอบ
เล็งเห็นที่สุครอบอยู่โดยชอบ ในธรรมอัน-
เดียว ย่อมเป็นผู้บรรลุมรรคาที่ชอบ (คือ
พระอรหันตมรรคมีองค์ ๘) กระทำที่สุดแห่งทุกข์
ในอัทธานั้นแหละได้. ในธรรมอันเดียว
เป็นไฉน ? ในธรรมอันเดียวคือสัตว์ทั้งปวง
มีความตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร" ดังนี้.

^๑ ฉ. สมฺมตฺตํ อภิสฺส เมจฺจ.

^๒ องฺ. ทสก. ๒๔/๕๓-๔.

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทิวจิกติกานัน สสฺสตาทิวเสณ "อตุตา, ความคิดเห็นว่า "อัตตา, และว่า โลก"
 โลโก"ติ จ ปริกฺขปนา เยภุญฺเยน โดยเกี่ยวกับเป็นของยั่งยืนเป็นต้น แห่งพวก
 สตฺตวิสยา, น สงฺขารวิสยาติ อาท "สสฺสโต มีมิจฉาทิสฺฐิทั้งหลายโดยมากมีสัตว์เป็นอารมณ์,
โลโกติ วา อสฺสโต โลโกติ วา ไม่ใช่มีสังขารเป็นอารมณ์ เพราะเหตุนี้
อากตฺตฺจาเน สตฺตโลโก เวทิตฺตฺโพ"ติ. ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "พึงทราบสัตตโลก
ในหลักฐานที่มาว่า (ถ้าหากว่าพระผู้มี
 พระภาคจักไม่ทรงพยากรณ์ ว่า) โลกยั่งยืน
ก็ดี โลกไม่ยั่งยืนก็ดี ดังนี้" ดังนี้.

ยวตา จนฺทิมสุริยา ปฺริหรนฺตีติ
 ยตฺตเก จาเน จนฺทิมสุริยา ปฺริวตฺตฺนฺติ
 ปฺริพฺภมฺนฺติ. ทิสฺสา ภฺนฺติ วิโรจนาติ^๑ เตสฺ
 ปฺริพฺภมฺเนเนว ตา ทิสฺสา ปภสฺสฺรา ทุตฺวา
 วิโรจนฺติ. ตาว สทฺสฺสธา โลโกติ ตตฺตกํ
 สทฺสฺสฺปกฺกาโร^๒ โโอกาสโลโก, สทฺสฺส-
 โลกาตฺตฺโยติ อตฺตฺโถ. "ตาวสทฺสฺสวา"ติ
 วา ปาโร.

คำว่า พระจันทร์และพระอาทิตย์โคจร
ไปรอบในที่ที่มีประมาณเพียงใด คือพระจันทร์
 และพระอาทิตย์เคลื่อนไปรอบวนไปรอบ ในที่
 มีประมาณเพียงใด. คำว่า ทิสฺทั้งหลาย
ก็สว่างรุ่งเรือง คือทิสฺเหล่านั้น ก็เป็นอัน
 สว่างแพร่ไป รุ่งเรือง เพราะความวนไป
 รอบแห่งพระจันทร์ และพระอาทิตย์เหล่านั้น
 นั่นเอง. คำว่า ตลอดที่ประมาณเท่านั้น

^๑ ฉ. วิโรจมานาติ.

^๒ ก. สทฺสฺสกาโร.

มีโลกอยู่ ๑,๐๐๐ ส่วน ความว่า ตลอดที่
ประมาณเท่านั้น มีโอกาสโลกอยู่ ๑,๐๐๐
ประการ คือมีโลกธาตุดูหนึ่งพัน. ปาฐะว่า
"ดาวสหสสุวา" ดังนั้นก็มิ.

คัมภีร์ คัมภีร์^๑ โลก. ตถา หิสสุ
สพฺพธาปิ วิทิตติ สมฺพนฺธ. เอโก โลโกติ
"สพฺเพ สตุตา อาหารภูจฺติกา"ติ ยาย
บุคฺคลาธิฐานาย กถาย สพฺเพสํ สงฺขารานํ
ปจฺจยายตฺตวตฺตติตา วุตฺตา, . ตาย สพฺโพ
สงฺขารโลกิ เอโก. เอกวิธิ ปการนฺตรสฺส
อภาวโต.

บทว่า คัมภี คือโลกทั้ง ๓ อย่างนั้น.
เชื่อมความว่า จริงอย่างนั้น สังขารโลกนี้
พระผู้มีพระภาคนี้ทรงได้รู้จักแล้ว แม้โดย
ประการทั้งปวง. ท่านกล่าวความที่สังขาร
ทั้งปวงเป็นไป เนื่องด้วยปัจจัยไว้ด้วยคำพูด
อันเป็นบุคฺคลาธิฐาน (มีบุคคลเป็นที่ตั้ง) ว่า
โลก ๑ "คือสัตว์ทั้งปวงมีความตั้งอยู่ได้ด้วย
อาหาร" ดังนี้ อันใด, ด้วยคำพูดอันเป็น
บุคฺคลาธิฐานนั้น สังขารโลกทั้งปวงจึงมีหนึ่ง
คือมีอย่างเดียว เพราะไม่มีประการอื่น.

เทว โลกาคิอาทีสุปิ อิมินา นเยน อตุโถ
เวทิตพฺโพ. นามกุกฺกถณ เจต
นิพฺพานสฺส อกุกฺกถณ, ตสฺส อโลกสภาวตฺตา.

แม้ในคำว่า โลก ๒ เป็นต้น ก็พึงทราบ
ความหมายโดยนัยนี้. อนึ่ง ด้วยศัพท์ว่า นาม
ในที่นี้ท่านไม่ถือเอาพระนิพพาน เพราะ

^๑ ฉ. ศิวิมฺปิ.

นनु จ "อาหารภูจิติกา"ติ เอตุถ ปจฺจยา- พระนิพพานั้น หาสภาพที่เป็นโลกมิได้.
 ยตฺตวฺตฺติตาย มกฺคผลธฺมฺมานมฺปิ โลกตา ท้วงว่า ก็ในคำว่า "มีความตั้งอยู่ได้ด้วย-
 อาปชฺชตีติ ? นาปชฺชตี, ปริณฺเณยฺยานํ อาหาร" นี้ แม้บรรคธรรมและผลธรรม
 ทุกฺขสจฺจธฺมฺมานํ อธิ "โลโก"ติ ก็ย่อมถึงความเป็นโลก เพราะความที่เป็นไป
 อธิปฺเปตฺตตา. เนื่องด้วยปัจจัย มิใช่หรือ ? เฉลยว่า
 ไม่ได้หรอก เพราะคำว่า "โลก" ในที่นี้
 ท่านประสงค์เอาธรรมคือทุกขสังข ซึ่งควร
 กำหนดรู้.

อถวา "น ลุชฺชตี น ปลุชฺชตี"ติ โย คหิตฺโต อีกนัยหนึ่ง บุคคลยึดถือธรรมใดว่า "ไม่
 ตถา น โทตี, โส โลโกตี ตักฺคณฺรหิตานํ ย่อยยับ ไม่ทำลาย" ดังนี้แล้ว ไม่เป็นไปตาม
 โลกุตฺตรานํ นตฺถิ โลกตา. อุปาทานานํ ที่ยึดถือนั้น, ธรรมนั้นชื่อว่าโลก เพราะเหตุนั้น
 อารมฺมณฺญตา ขนฺธา อุปาทานกฺขนฺธา. โลกุตฺตรธรรมทั้งหลาย อันว่างเว้นจากความ
ทสายนานีติ ทส รุปรายตนานี. ยึดถือนั้น จึงไม่มีความเป็นโลก. ชั้นอันเป็น
 อารมณฺของอุปาทาน ชื่อว่าอุปาทานชั้นธ.
 คำว่า อายตนะ ๑๐ ได้แก่อายตนะที่เป็น
 รูป ๑๐.

เอตุถ จ "อาหารภูจิติกา"ติ อนึ่ง ในเรื่องนี้ด้วยคำพูดที่กล่าวถึง
 ปจฺจยา ยตฺตวฺตฺติตาวจเนน สงฺขารานํ ความเป็นไปเนื่องด้วยปัจจัยว่า "มีความ
 อนิจฺจตา. ตาย จ "ยทนิจฺจํ, ตํ ทุกฺขํ. ตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร" ดังนี้ เป็นอันตรง

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

ย์ ทุกข์, ตหนตฺตา^๑ วจนโต ทุกฺขานตฺตตา
จ ปกาสิตา โทหนตฺติ ตินฺปิ สามณฺณลกฺขณานิ
กhitani. นามฺติ จตฺตารอ อรูปิโน ชนฺธา,
เต จ อตฺถโต ผสฺสาทโย.

ประกาศความที่สังขารทั้งหลาย เป็นของ
ไม่เที่ยง. แต่เพราะมีพระบาลีว่า "สิ่งที่ไม่
เที่ยงอันใด สิ่งนั้นเป็นทุกข์. สิ่งที่เป็นทุกข์
อันใด สิ่งนั้นเป็นอนัตตา" ดังนี้ จึงเป็นอัน
ทรงประกาศความที่ภาวะนั้นเป็นทุกข์ เป็น
อนัตตาด้วย เพราะเหตุนั้น ก็เป็นอันถือเอา
สามัญลักษณะแม้ทั้ง ๓. คำว่า นาม ได้แก่
นามชั้น ๔, กีนามชั้น ๔ เหล่านั้น โดย
สภาวะก็ได้แก่ธรรมทั้งหลาย มีผัสสะ เป็นต้น.

รูปฺนติ ภูตฺตปาทายรูปฺวณิ, ตานิ จ อตฺถโต
ปจฺวิอาทโยติ อวิเสสเนว สลกฺขณโต
สังขารอ กhitani. ตคฺคทฺถเนว เย เตสํ
วิเสสา กุสลาทโย, เหตุอาทโย จ, เทปิ
กhitani. เอว โทหนตฺติ อาท "อิติ อัย
สังขารโลโกปิ สหฺพธา วิทิตฺ"ติ.

คำว่า รูป ได้แก่ภูตฺตรูปและอุปาทายรูปทั้ง
หลาย, ก็รูปเหล่านั้น โดยสภาวะได้แก่ธรรม
ทั้งหลายมีรูวี เป็นต้น เพราะเหตุนั้น เป็น
อันท่านถือเอาสังขารทั้งหลายโดยลักษณะของ
ตน โดยไม่แปลกกันนั่นเอง. สังขารเหล่านั้น
มีความต่างกันมีกุศล เป็นต้น และมีเหตุเป็นต้น
เหล่าใด, แม้ความต่างกันเหล่านั้น ก็เป็นอัน
ท่านถือเอาแล้วด้วยศัพท์ว่า นามและรูปนั้น
นั่นเอง เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์จึงกล่าว

^๑ ส. สพ. ๑๘/๑.

คุณหญิงบุญเจือ กิติวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ว่า "แม่สังขารโลกนค่อตั้งนี้ พระผู้มีพระภาค
นี้ ก็ทรงได้รู้จักแล้ว โดยประการที่ข้งปวง"
ค้งนี้.

อากมม จิตฺตํ เสติ เอตฺถาติ อาสโย
มिकासโย วีย. ยถา มิโค โคจราย กนฺตฺวา
ปจฺจกนฺตฺวา ตตฺถเว วนคทเน สยตฺตี โส
ตสฺส อาสโย, เอวํ อณฺณตา ปวตฺติตฺวาปิ
จิตฺตํ อากมม ยฺยตฺถ เสติ, โส ตสฺส
อาสโยติ วุจฺจติ. โส ปน สสฺสตฺทิสฺสุ-
อาทิวเสน จตฺตฺพิโร. วุตฺตณฺจ :

ชื่อว่า อาศัย เพราะอรรถว่าเป็นที่จิต
มาอยู่ (หมายความว่า เป็นที่มาอยู่ของจิต)
เหมือนอย่างอาศัย(ที่มาอยู่)ของเนื้อ ฉะนั้น.
เปรียบเหมือนว่า เนื้อไปสูที่หากินแล้วกลับมา
อยู่ในป่าที่นั้นเท่านั้น เพราะเหตุนั้น ที่นั้น
(คือป่าที่นั้น) จึงชื่อว่าอาศัย(ที่มาอยู่)ของ
เนื้อนั้น ฉนั้นใด, จิต แม้ว่าเป็นไปในที่อื่นแล้ว
มาอยู่ในที่ใด, ที่นั้นก็เรียกว่าอาศัย(ที่มาอยู่)
ของจิตนั้น ฉนั้น. ก็อาศัยนั้น มี ๔ อย่าง
คือ สัสตทิสฺสุ เป็นต้น. สมจริงตามที่ท่านกล่าว
ไว้ว่า :

"สสฺสฺตฺจฺเจทฺทิสฺสุ จ
ขนฺติ เจวานุโลมิกา
ยถาภูตณฺจ ยํ ฅาณํ
เอตํ อาสยสฺสฺทิตนฺ"ติ?

"สัสตทิสฺสุ ๑ อุกฺเจทฺทิสฺสุ ๑
อนุโลมิกขันตฺญาณ (ญาณที่เห็นชอบ
อันอนุโลมต่อโลกุตรธรรม)นั้น เทียว ๑
ยถาภูตญาณ (ญาณที่รู้ตามความเป็น

๑ อาสยสณฺณิตนฺตฺปิ อาสยสฺทิตนฺตฺปิ ทิสฺสติ.

คุณเนี้ยเฮียง ศิริโกวิท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จริง) ๑ ธรรม ๔ อย่างมีสี่สตทริฐิ
เป็นต้น นี้เรียกว่า อาศัย (ที่มาอยู่)"
ดังนี้.

ตตถ สัพพทริฐิฉนั สสสุตฺตจฺเจททริฐิหิ
สงฺกหิตตฺตทา สพฺเพปิ ทริฐิฉคตฺติกา สตฺตทา อีมา
เอว เทว ทริฐิโย สนฺนินฺสฺสีตา. ยถาห
"ทฺวณฺนินฺสฺสีโต ขฺวายํ กจฺจาน โลโก
เยภฺยเยน อตฺตติตฺตจฺเวว นตฺตติตฺตจฺวา"ติ?

ในอาศัย ๔ อย่างนั้น เพราะความที่
ทริฐิทั้งหมด สงเคราะห์เข้าด้วยสี่สตทริฐิและ
อฺจฺเจททริฐิ สัตว์ทั้งหลายผู้มีทริฐิแม้ทั้งหมด
จึงจัดเป็นผู้อาศัยทริฐิ ๒ อย่างเหล่านี้เท่านั้น.
เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า "บุตรกัจจานะ
โลกนี้โดยมากอาศัยของ ๒ อย่าง คือ ความมี
และความไม่มี" ดังนี้.

อตฺตติตฺตติ หิ สสฺสุตฺตคฺคาโท อตฺตปิเปโต,
นตฺตติตฺตติ อฺจฺเจทคฺคาโท. อยฺนตฺตาว
วฏฺฏนินฺสฺสีตานํ ปุถุชฺชานํ อาสโย.
วิวฏฺฏนินฺสฺสีตานํ ปน สฺทฺทฺธสฺตฺตานํ อนฺุโลมิกา
ชนฺติ, ยถาภฺยตฺตณฺนติ ทฺวิโร อาสโย.

ก็คำว่า ความมี ทรงประสงค์เอาสี่สตคาหะ
ความยึดถือว่ายั่งยืน, คำว่า ความไม่มี ทรง
ประสงค์เอาอฺจฺเจทคาหะ ความยึดถือว่า
ขาดสูญ. นี้จัดเป็นที่อาศัยของปุถุชนผู้อาศัย
วัฏฏะก่อน. ส่วนสำหรับสัตว์ผู้หมดจด ผู้อาศัย
วิวัฏฏะ มีอาศัย ๒ อย่าง คือ อนฺุโลมิกชนฺติ-
ญาณ, และยถาภฺยตฺตณฺ.

^๑ ส. นิทาน. ๑๖/๒๑.

คุณเนยเฮียง ศิริโกวิทย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อาสยัม ชานาตีติ จตุพพิธมฺปิ สตุตฺตานัม
อาสยัม ชานาตี. ชานนฺโต จ เตสํ
ทัญญุจิกตฺตานัม, เตสญฺจ ฅาณานัม อปฺปวตฺติกฺขณฺเณ
ชานาตี. วุตฺตญฺเณหฺตํ :

คำว่า ทรงรู้อาศัย ก็ทรงรู้อาศัย
ทั้ง ๔ อย่างของสัตว์ทั้งหลาย. และเมื่อจะ
ทรงรู้ก็ทรงรู้ได้ แม้ในขณะที่รู้เหล่านั้น และ
ฅาณเหล่านั้นยังไม่เป็นไป. ข้อนี้สมจริงตาม
ที่ท่านพระสารีบุตร เถระกล่าวไว้ว่า :

"กามํ เสวนตฺตํเยว ชานาตี 'อัย
บุคฺคโล กามครุโก กามาสโย
กามาธิมฺตฺโต'ติ, กามํ เสวนตฺตํเยว
ชานาตี 'อัย บุคฺคโล เนกขมฺมครุโก
เนกขมฺมาสโย เนกขมฺมาธิมฺตฺโต'ติ-
อาที.

"ทรงรู้บุคคลผู้กำลังเสพกามอยู่ นั้น-
เทียวว่า 'บุคคลนั้นหนักในกาม มีกาม
เป็นที่อาศัย มีใจน้อมไปในกาม'
ดังนั้น, ทรงรู้บุคคลผู้กำลังเสพกามอยู่
นั้นเทียวว่า 'บุคคลนั้นหนักในเนกขัมมะ
มีเนกขัมมะเป็นที่อาศัย มีใจน้อมไป
ในเนกขัมมะ" ดังนี้ ดังนี้ เป็นต้น.

อปฺปทีนภาเวณ สนฺตฺตฺตฺตฺตํ ^๑
อนุสฺยา, อนุรูป การณํ ลภิตฺวา อฺปฺปชฺชชฺชตีติ
อตุโถ. เอเตน เนสํ การณลาภ
อฺปฺปชฺชชฺชชารหตฺตํ ทสฺเสตี. อฺปฺปทีนา ทิ
กิลเลสา การณลาภ สตี อฺปฺปชฺชชชตี.

กิลเลสทั้งหลาย ชื่อว่าอนุสฺย เพราะ
อรรถว่านอนตามไปในสันดาน เพราะความ
ที่ยังละไม่ได้, ความว่า ได้เหตุที่เหมาะสม
แล้วก็จะเกิดขึ้น. ด้วยความหมายนี้ ย่อม
แสดงถึงความที่กิลเลสเหล่านั้น ควรจะเกิดขึ้น

^๑ ช. ป. ๓๑/๑๘๐.
^๒ ฉ. อนุ อนุ สยนตีติ.

ในเมื่อมีการได้เหตุ. จริงอยู่ กิเลสทั้งหลาย
ที่ยังละไม่ได้ จะเกิดขึ้นได้ก็ในเมื่อมีการ
ได้เหตุ.

เก ปน เต ? รากาทยโ สตุต อนาคตา
กิเลสา, อตีตา ปจฺจุปปนฺนา จ ทิสฺสภาวะตฺตา
ตถา วุจฺจนฺติ. น หิ ธมฺมานํ กาลเภทน
สภาวะเกโท อตฺถิ. ทํ สตุตฺตวิธํ อนุสยํ ทสฺส
ทสฺส สตุตฺสสฺส สนฺตนาเน ปโรปรภาเว
ปวตฺตมานํ ชานาติ.

ถามว่า กิเลสเหล่านั้นได้แก่กิเลสอะไรเล่า?
ตอบว่า ได้แก่กิเลส ๑ อย่าง มีรากะเป็นต้น
อันเป็นอนาคต กิเลสอดีต และกิเลสปัจจุบัน
ก็เรียกอย่างนั้น (คือเรียกว่าอนุสัย) ได้
เพราะมีสภาวะนั้น. จริงอยู่ ธรรมทั้งหลาย
จะมีความต่างกันโดยสภาวะ เพราะมีความ
ต่างกันแห่งกาลก็หาไม่. ทรงรู้อนุสัย ๑ อย่าง
นั้นที่กำลังเป็นไป โดยภาวะที่ติดตามไปใน
สันดานของสัตว์นั้น ๆ.

จริตฺตนิ สุจริตฺตทฺตจฺจริตฺ. ทํ หิ วิภังเก^๑
จริตฺตนิทฺเตเส นิตฺตทฺตนิ. อถวา จริตฺตนิ
จริยา เวทิตฺตพฺพา. ตา ปน รากโทสโมท-
สทฺธาพฺพุทฺธิวิตฺตกฺกวเสณ ฉ มุลจริยา, ตาสํ
อปฺริยนฺโต อนฺตรเกโท, สํสฺสคฺคเกโท ปน

คำว่า จริต ได้แก่ความประพฤติที่
ประพฤติชั่ว. ก็จริตนั้น ทรงแสดงไขไว้ใน
จริตนิเทศ ในปกรณ์วิภังค์ แล้ว. อีกนัยหนึ่ง
คำว่า จริต ฟังทราบว่าได้แก่จริยา. ก็จริยา
นั้น ได้แก่จริยาที่เป็นมูล ๖ คือรากจริยา ๑

^๑ อภี. วิ. ๓๕/๔๖๑.

คุณเนี้ยเฮียง สิริโกวิทย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เตสภูจิวิโร. ตัม จริตัม สภาวโต โทสจริยา ๑ โมหจริยา ๑ สัทธจริยา ๑
 สงฺกิลเสโวทานโต สมฺภูจฺจานโต ผลโต พุทธิจริยา ๑ วิตกจริยา ๑, ประเภทแห่ง
 นิสฺสนฺหโตติ เอวมาทินา ปกาเรน ชานาติ. จริยาเหล่านั้น โดยเป็นแต่ละอย่างหาที่สุด
 มิได้, ส่วน ประเภทโดยเจือปนกันมี ๖๓
 อย่าง. ทรงรู้จิตนั้น โดยประการอย่างนี้
 คือโดยสภาวะ . โดยความเศร้าหมองและ
 ความผ่องแผ้ว โดยสมฺภูจฺจาน โดยผล โดย
 อานิสงส์เป็นต้น.

อธิมุตฺตตี อชฺฌาสมฺมชฺชาตุ. สา ทูริชา ภาว อธิมุตฺตตี ได้แก่ธาตุคืออชฺฌาสมฺมชฺชาตุ.
 ทัฬหิอธิมุตฺตตี ปณฺฑิตาธิมุตฺตตี. ยาย ทัฬหิอธิมุตฺตติกา อธิมุตฺตตินั้นมี ๒ อย่างคือ อธิมุตฺตติเลว และ
 สตุตฺตา ทัฬหิอธิมุตฺตติเกเยว เสวนฺติ, อธิมุตฺตติประณีต. ความว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มี
 ปณฺฑิตาธิมุตฺตติกา จ ปณฺฑิตาธิมุตฺตติเกเยว. สา อธิมุตฺตติเลว ย่อมคบหากะสัตว์ทั้งหลายผู้มี
 อชฺฌาสมฺมชฺชาตุ อชฺฌาสมฺมชฺชาวา^๑ อธิมุตฺตตี. อธิมุตฺตติเลวเท่านั้น, และสัตว์ทั้งหลายผู้มี
 อธิมุตฺตติประณีต ก็ย่อมคบหากะสัตว์ทั้งหลายผู้มี
 อธิมุตฺตติประณีตเท่านั้น ด้วยธาตุคืออชฺฌาสมฺมชฺชา
 ติ. ธาตุคืออชฺฌาสมฺมชฺชา สภาวะคืออชฺฌาสมฺมชฺชา
 เรียกว่าอธิมุตฺตตี.

^๑ สารตฺถทีปนิยํ วินยฎฺฐีกายมฺปน อชฺฌาสม-
 ภาโวติ ทิสฺสตี.

คุณเนยเฮียง ศิริโกวิท
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

คำ อริมุตติ ชานาติ "อิมสฺส อริมุตฺติ ทิณา, อิมสฺส ปณฺเฑตา"ติ, ตถาปิ "อิมสฺส มุฑ, อิมสฺส มุฑตรา, อิมสฺส มุฑตมา"ติอาทินา. อินฺทฺริยานํ ทิ ติกฺขมุฑภาวาทินา ยถารทํ อริมุตฺติยา ติกฺขมุฑภาวาทิกโก เวทิตพฺโพ. ตถา ทิ วุตฺตํ สมฺโมหวิโนทนี^๑ "เหตุจาคหิตาปิ อริมุตฺติ อธิ สตุตฺตํ ติกฺขินฺทฺริย- มุทินฺทฺริยภาวทสฺสสตฺถํ ปุน คหิตา"ติ.

ทรงรู้อริมุตตินั้น โดยนัยว่า "สัตว์ผู้ที่มี อริมุตติแล้ว, สัตว์ผู้ที่มีอริมุตติประณีต" แม้ อย่างนั้นว่า "สัตว์ผู้ที่มีอริมุตติอ่อน, สัตว์ผู้ที่มี อริมุตติอ่อนกว่า, สัตว์ผู้ที่มีอริมุตติอ่อนที่สุด" ดังนี้ เป็นต้น. ก็บัดนี้พึงทราบความกล้าแข็ง หรืออ่อนแห่งอริมุตติ เป็นต้น ได้ตามสมควร ตามความกล้าแข็งหรืออ่อน แห่งอินทรีย์ทั้งหลาย เป็นต้น. จริงอย่างนั้น ท่านกล่าวไว้ใน สมฺโมหวิโนทนีว่า "อริมุตติ แม้ว่า ทรง ถือเอาในหนหลังแล้ว ยังทรงถือเอาในที่อื่น ก็เพื่อแสดงความที่สัตว์ทั้งหลาย มีอินทรีย์ กล้าแข็งหรือมีอินทรีย์อ่อน" ดังนี้.

อปฺพรชํ อกฺขํ เอเตสนฺติ อปฺพรชกฺขา, อปฺปํ วา รชํ ปณฺณามเย อกฺขิมฺหิ เอเตสนฺติ อปฺพรชกฺขา, อนุสฺสทราคาทิสฺสา สตุตฺตา, เต อปฺพรชกฺเข. มหารชกฺเขติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย. อนุสฺสทราคาทิสฺสา มหารชกฺขา.

สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่า อปฺพรชกฺขา เพราะอรรถว่ามีดวงตาอันมีกิเลสเป็นจุดจตุลีน้อย, อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายชื่อว่า อปฺพรชกฺขา เพราะอรรถว่ามีกิเลสเป็นจุดจตุลีในดวงตา คือปัญญาอันน้อย, ได้แก่สัตว์ที่มีรูปคือ ราคะ เป็นต้นไม่หนาแน่น, ทรงรู้จัก สัตว์ผู้

^๑ สมฺโมหวิโนทนี. ๖๐๒.

คุณเนี้ยเฮียง สิริโกวิท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กิเลสเป็นคุณุศลในดวงตาน้อย เหล่านี้. แม้
ในคำว่า (ทรงรู้จัก) สัตว์ผู้มีกิเลสเป็นคุณุศล
ในดวงตามาก ก็มีนัยนี้แหละ. สัตว์ผู้มีคุณุศล
มีราคะเป็นต้น หนาแน่น ชื่อว่าสัตว์ผู้มีกิเลส
เป็นคุณุศลในดวงตามาก.

ติกขินทรียะ ติขินเถ สทฐาที อินทรียะ
สมนฺนาคเต. มฺหิทรียะ มฺหุเก สทฐาที
อินทรียะ สมนฺนาคเต. อุปนิสฺสยอินฺทรียานิ
นาม อิธาธิปฺเปตานิ. สุวากาเร
สุนฺทรากาเร กลฺยาณปกฺติเก,
วิวญฺญชฺฌาสเย อตุโถ.

คำว่า ผู้มีอินทรีย์กล้าแข็ง คือผู้ถึงพร้อมด้วย
อินทรีย์ทั้งหลาย มีศรัทธาเป็นต้นที่คมกล้า.
ชื่อว่า ผู้มีอินทรีย์อ่อน ได้แก่ผู้ถึงพร้อมด้วย
อินทรีย์ทั้งหลาย มีศรัทธาเป็นต้นที่อ่อน.
อินทรีย์ที่ทรงประสงค์เอาในที่นี้ ชื่อว่าอินทรีย์
ที่เป็นอุปนิสัย. บทว่า สุวากาเร แปลว่า
มีอาการดีคือมีปกติดีงาม, ความว่า มี
อธยาศัยในวิวัฏฐะ.

สุวิธฺยาปเย สมฺมตฺตนิยามํ วิธฺยาเปตุ
สุกเร สทฺธ, ปณฺณวณฺเต จ. ภพฺพาภพฺเพติ^๑
เอตฺถ ภพฺเพติ กมฺมาวรรณิเลสาวรรณ-
วิปากาวรรณรหิต. วุตฺตวิปริยาเย

คำว่า ผู้จะทรงโปรดให้รู้ได้ง่าย คือผู้มี
ศรัทธา และมีปัญญา ที่จะทรงกระทำให้รู้
สัมมัตตนิยามธรรม (พระอริยมรรคมีองค์ ๘)
ได้ง่าย. ในคำว่า ผู้ควร ผู้ไม่ควร นี้ มี

^๑ จ. ภพฺเพ อภพฺเพติ.

ทวารการุญญาปยามพพา เวทิตพพา. เอตถ
จ "อิมสฺส รากรโซ ฏโป, อิมสฺส โทสรโซ
ฏโป"ติอาทินา ฏปรชกฺเขสุ ชานนํ
เวทิตพพํ.

เสเสสฺปิ เอเสว นโย. ตฺสฺมาติ ยสฺมา
ภควา ฏปริมาเณ สตุเต อาสยาทีโต
อนวเสเสตฺวา ชานาติ, ตฺสฺมา อสฺส ภควโต
สตุตโลโกปี สพฺพธา วิทีโต.

นनु จ สตุเตสุ ปมาณาทีปี ชานิตพฺโพ
อตุตฺติ ? อตุติ. ตสฺส ปน ชานนํ น นิพฺพิทาย
วิราคาย นิโรธายาติ อธิ น กหิตํ, ภควโต

ความว่า คำว่า ผู้ควร ได้แก่ผู้เว้นจาก
กัมมารณ์ (เครื่องกั้นคือกรรม) กิเลสาวรณ์
(เครื่องกั้นคือกิเลส) และวิปากาวรณ์
(เครื่องกั้นคือวิปาก). ฟังทราบถึงผู้มีอาการ
ไม่ผู้จะทรงโปรดให้รู้ได้ยาก และผู้ไม่ควร
โดยปริยายตรงข้ามกับที่กล่าวแล้วเถิด. อนึ่ง
ในบรรดาสัตว์เหล่านี้ ฟังทราบความรู้(ของ
พระผู้มีพระภาค)ในสัตว์ผู้มีกิเลสเป็นจุดศูนย์กลาง
ดวงตาน้อย โดยนัยว่า "ผู้นี้มีธูลีคือราคะน้อย,
ผู้นี้มีธูลีคือโทสะน้อย" ดังนี้เป็นต้นเถิด.

แม้ในสัตว์ที่เหลือกก็มียันนี้แหละ. คำว่า
เพราะฉะนั้น ความว่า เพราะเหตุที่พระผู้มี
พระภาคทรงรู้อย่างไม่เหลือซึ่งสัตว์ อันหา
ปริมาณมิได้ โดยอาศัยเป็นต้น, ฉะนั้นพระผู้มี
พระภาคนี้ ทรงรู้จักแม้สัตว์โลกโดยประการ
ทั้งปวง.

ถามว่า ก็แม้ประมาณ(จำนวน)เป็นต้น
ในสัตว์ทั้งหลาย อันพระองค์จะทรงรู้ได้ก็มีอยู่
ไม่ใช่หรือ ? ตอบว่า มีอยู่. แต่ว่าการรู้

คุณเนยเสียง ศรโกวิท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปน ทมฺปิ สุวิทฺติ สุวฏฺฐาปิตเมว, ประมาณเป็นต้นนั้น มิได้เป็นไปเพื่อความ
 ปโยชนาภาวา เทสนํ นารุพฺหิ. เตน เบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อกับคัณฑหา
 วุตฺติ : เพราะเหตุนี้ ในที่ที่ท่านจึงไม่ถือเอา,
 ก็ประมาณเป็นต้นนั้น พระผู้มีพระภาคก็ทรง
 ทราบเป็นอย่างดี ทรงกำหนดแยกได้เป็น
 อย่างดีทีเดียว, แต่เพราะไม่มีประโยชน์
 จึงไม่ทรงยกขึ้นสู่เทศนา. เพราะเหตุนี้
 ท่านพระอานนทเถระจึงได้กล่าวไว้ว่า :

"อถ โข ภควา ปริตฺตํ นชฺชิสายํ ปัสฺสุ
 อาโรเปตฺวา ภิกฺขุ อามนฺเตสิ 'ตํ
 ก็ มณฺณถ ภิกฺขเว, กตมํ นุ โข
 พุทฺธํ, โยวายํ มยา ปริตฺโต
 นชฺชิสายํ ปัสฺสุ อาโรปิโต, อยํ วา
 มหาปจฺวี'ติ"อาทิ"

"ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงใช้
 ปลายพระขนาทักผงคลี่ดินเล็กน้อยแล้ว
 ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า 'ดูกร
 ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความ
 ชื่อนั้นอย่างไร, อย่างไหนจะมีมากกว่า
 หนอ, ผงคลี่ดิน ที่เราใช้ปลายเส้น
 ตักขึ้นมาเพียงเล็กน้อยนี้, หรือว่า
 แผ่นดินใหญ่เล่า" ดังนี้ เป็นต้น.

๑ ส. น. ๑๖/๑๖๒-๓๐๗, ส. มหา.
 ๑๔/๕๗๒, ปาฬิมฺภน โย จายํ มยา
 ปริตฺโต... ปัสฺสุ อาโรปิโตติ ทิสฺสตี.

คุณเนยเฮียง ศิริโกวิท

สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๑๓๖. โอกาสโลกโกปิ สัพพธา วิหิตติ
สมฺปนฺนุโธ. จกฺกวาพนฺติ โลกธาตุ. ส่า หิ
เนมิมณฺทลสฺสทิสฺเสน จกฺกวาพฺพพฺเตน สมฺนฺตโต
ปริกฺขิตฺตตฺตฺตา "จกฺกวาพนฺ"ติ วุจฺจติ.

จตุตฺตีสฺสทานิ จาติ จตุตฺติกานิ ตีสฺสทานิ,
ตีณิ สหสฺสทานิ, จตุตฺตาริ สฺทานิ จาติ อตฺตโถ.
อหฺมฺมทฺตฺมานิ อฺพหฺมจตุตฺตฺถานิ, ตีณิ สฺทานิ,
ปณฺณาสณฺจจาติ อตฺตโถ. นฺหฺตฺตานิ ทสฺสหสฺสทานิ.
สงฺขาทาติ กถิตา. สณฺจิตฺติ เทญฺจา,
อฺปริโต จาติ สพฺพโส จิตฺติ.

เอวํ สณฺจิตฺเต เอวเมว จิตฺเต?
เอตฺตฺถาติ จกฺกวาเพ. อจฺจกฺกโต ทาวฺเทวาติ
ตตฺตกเมว จตฺตราสฺสตีโยชนสฺสหสฺสทานิเยว
อฺพฺเพโธ. น เกวลํ เจตฺถ อฺพฺเพโธ, อถ

๑๓๗. เชื่อมความว่า ทรงรู้จักแม้
โอกาสโลกโดยประการทั้งปวง. คำว่า
จักรวาล ได้แก่โลกธาตุ. จริงอยู่ โลกธาตุ
ท่านเรียกว่า "จักรวาล" เพราะถูกภูเข
จักรวาลอันเหมือนกับกงล้อล้อมอยู่โดยรอบ.

บทว่า จตุตฺตีสฺสทานิ จ คือ ๓,๐๐๐ เกินไป
อีก ๔๐๐, ความว่า ๓,๐๐๐ บวกกับ ๔๐๐.
บทว่า อหฺมฺมทฺตฺมานิ แปลว่า ๓๕๐, ความว่า
๓๐๐ บวกกับ ๕๐. บทว่า นฺหฺตฺตานิ แปลว่า
๑๐,๐๐๐. บทว่า สงฺขาทา แปลว่า กล่าว.
คำว่า ความตั้งมั่นอยู่ได้ ได้แก่ความตั้งมั่นอยู่
ได้โดยโอกาสทั้งปวง คือทั้งเบื้องล่างและ
เบื้องบน.

คำว่า เอวํ สณฺจิตฺเต ได้แก่ที่ตั้งอยู่
อย่างนั้นนั่นเดียว. บทว่า เอตฺถ แปลว่าใน
จักรวาล. คำว่า สูงก็เท่านั้นเหมือนกัน
ได้แก่มีความสูงก็เท่านั้นเหมือนกัน คือ

๑ ฉ. เอวมาภูจิตฺเต.

โย อายามวิถุถาราสิสฺส ตตฺตกาเยว. ๘๔,๐๐๐ โยชน์เหมือนกัน. ก็ในข้อนี้มีใช้
 วุตฺตณฺหตฺ : "สีเนรุ ภิกฺขเว ปพฺพตราชา เฉพาะความสูงอย่างเดียวเท่านั้น, แต่ที่ว่า
 จตุรราสีติโยชนสหสฺसानิ อายาเมน, แม้ความยาวและความกว้างก็เท่านั้นเหมือน-
 จตุรราสีติโยชนสหสฺसानิ วิถุถาเรนา"^๑ กั้น. ข้อนี้สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า : "ดูกรภิกษุ
 ทั้งหลาย ภูเขาสีเนรุ เจ้าแห่งภูเขายาว
 ๘๔,๐๐๐ โยชน์, กว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์"^๒
 กิ่งนี้.

ตโตติ สีเนรุสฺส เภฏฺฐา (จ)^๒ อฺปริ คำว่า นับแต่ขนาดแห่งภูเขาสีเนรุนี้
 จ วุตฺตปฺปมาณโต. อฺปฺพชฺชปฺพชฺชเณนาติ ไป ก็นับแต่ขนาดที่ได้กล่าวไว้ ทั้งเบื้องล่าง
 อฺปฺพชฺชเณน อฺปฺพชฺชเณน. อิทํ วุตฺตํ โหติ : ทั้งเบื้องบนแห่งภูเขาสีเนรุนี้. บทว่า
 ทฺวาจตฺตาสีสฺส โยชนสหสฺसानิ สมฺมุตฺเต อฺปฺพชฺชปฺพชฺชเณน ตักเป็น อฺปฺพชฺชเณน อฺปฺพชฺชเณน
 อชฺชโณคาโพทฺต ตตฺตกเมว จ อฺปริ อุกฺกโต (ครึ่งหนึ่ง ครึ่งหนึ่ง). ข้อนี้เป็นอันท่านกล่าว
 ยฺกนฺธรปพฺพโต, เอกวีสฺส โยชนสหสฺसानิ อธิบายว่า : ภูเขายุกันธร หยั่งลึกลงไป
 สมฺมุตฺเต อชฺชโณคาโพทฺต ตตฺตกเมว จ อฺปริ มหาสมุทร ๘๒,๐๐๐ โยชน์ และสูงขึ้น
 อุกฺกโต อีสฺสรโร ปพฺพโตติ. อิมินา นเยน เบื้องบนก็เท่านั้นเหมือนกัน, ภูเขายุกันธร
 เสเสสฺสปี อฺปฺพชฺชปฺพชฺชปฺปมาณตา เวทิตพฺพา. (อิสันธร) หยั่งลึกลงไป
 ๒๑,๐๐๐ โยชน์ และสูงขึ้นไป เบื้องบนก็

^๑ อง. สตฺตก. ๒๓/๑๐๒.

^๒ ฉ. (จ) สทฺโท น ทิสฺสติ.

นางวรรณี (สัชฌกร) ศิริบุญ และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลแด่
 นายกนก-นางละเอียด สัชฌกร และนายชนินทร์-น.ส.จากรุณี ศิริบุญ

เท่านั้นเหมือนกันตั้งนี้. ฟังทราบความมีขนาด
ครึ่งหนึ่ง ครึ่งหนึ่ง (ลดลงครึ่งหนึ่ง) แม้ใน
ภูเขาคือเหลือโดยนัยนี้.

ยถา มหาสมุทรโท ยาว จกุกวาฬปาทมูลา
อนุพุพพินโน, เอว ยาว สีเนรปาทมูลาคี
เหฏฐา สีเนรปมาณโต อุพทตฺตมาโณปี
ยฺกนฺธรพพโต ปจฺวิย สุปตฺติฏฺฐิตโต, เอว
อัสสราทโยปิตี ทฏฺฐพฺพ. วุตฺตณฺเฑหฺตํ
"มหาสมุทรโท ภิกฺขเว อนุพุพพินโน
อนุพุพพโปโณ อนุพุพพพภาโร"ติ?

มหาสมุทรค้อย ๆ เอียงลาดไปจนถึงตีนเขา
สีเนรุ เหมือนอย่างที่ย่อย ๆ เอียงลาดไป
จนถึงตีนเขาจักรวาล เพราะเหตุนั้น จึงฟัง
เห็นว่าภูเขายุกันธร แม้ว่ามีขนาดเพียง
ครึ่งหนึ่ง แต่ขนาดของภูเขาสีเนรุทางเบื้อง-
ล่าง ก็ตั้งมั่นบนพื้นดินเป็นอย่างดี (คือไม่ลอย
อยู่ในน้ำ ด้วยสาเหตุที่เล็กเพียงครึ่งหนึ่งของ
ภูเขาสีเนรุ), แม้ภูเขาสีเนรุเป็นต้นก็อย่าง-
นั้นเหมือนกัน. ข้อนี้ สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า
"กุกกรภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรค้อย ๆ เอียง
ค้อย ๆ ลาด ค้อย ๆ โอนไป" ดังนี้.

สีเนรุยฺกนฺธราทีนํ อนุตฺเร สีทันดรสมุทฺทา^๒
นาม. เต วิตุถารโต ยถากุกมํ สีเนรุอาทีนํ

อาจารย์หลายท่านกล่าวว่า สมุทฺทที่ชื่อว่า
สีทันดรสมุทฺท ในระหว่างภูเขาสีเนรุกับภูเขา

^๑ ขุ. อุ. ๒๕/๑๕๒, วิ. จุ. ๗/๒๘๕,

อง. อฏฺฐก. ๒๓/๒๐๓.

^๒ สี. สีทันดรสมุทฺทา.

อจุจุกกมนส์มานปริมาณาติ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐ ๑๐๑ ๑๐๒ ๑๐๓ ๑๐๔ ๑๐๕ ๑๐๖ ๑๐๗ ๑๐๘ ๑๐๙ ๑๑๐ ๑๑๑ ๑๑๒ ๑๑๓ ๑๑๔ ๑๑๕ ๑๑๖ ๑๑๗ ๑๑๘ ๑๑๙ ๑๒๐ ๑๒๑ ๑๒๒ ๑๒๓ ๑๒๔ ๑๒๕ ๑๒๖ ๑๒๗ ๑๒๘ ๑๒๙ ๑๓๐ ๑๓๑ ๑๓๒ ๑๓๓ ๑๓๔ ๑๓๕ ๑๓๖ ๑๓๗ ๑๓๘ ๑๓๙ ๑๔๐ ๑๔๑ ๑๔๒ ๑๔๓ ๑๔๔ ๑๔๕ ๑๔๖ ๑๔๗ ๑๔๘ ๑๔๙ ๑๕๐ ๑๕๑ ๑๕๒ ๑๕๓ ๑๕๔ ๑๕๕ ๑๕๖ ๑๕๗ ๑๕๘ ๑๕๙ ๑๖๐ ๑๖๑ ๑๖๒ ๑๖๓ ๑๖๔ ๑๖๕ ๑๖๖ ๑๖๗ ๑๖๘ ๑๖๙ ๑๗๐ ๑๗๑ ๑๗๒ ๑๗๓ ๑๗๔ ๑๗๕ ๑๗๖ ๑๗๗ ๑๗๘ ๑๗๙ ๑๘๐ ๑๘๑ ๑๘๒ ๑๘๓ ๑๘๔ ๑๘๕ ๑๘๖ ๑๘๗ ๑๘๘ ๑๘๙ ๑๙๐ ๑๙๑ ๑๙๒ ๑๙๓ ๑๙๔ ๑๙๕ ๑๙๖ ๑๙๗ ๑๙๘ ๑๙๙ ๒๐๐ ๒๐๑ ๒๐๒ ๒๐๓ ๒๐๔ ๒๐๕ ๒๐๖ ๒๐๗ ๒๐๘ ๒๐๙ ๒๑๐ ๒๑๑ ๒๑๒ ๒๑๓ ๒๑๔ ๒๑๕ ๒๑๖ ๒๑๗ ๒๑๘ ๒๑๙ ๒๒๐ ๒๒๑ ๒๒๒ ๒๒๓ ๒๒๔ ๒๒๕ ๒๒๖ ๒๒๗ ๒๒๘ ๒๒๙ ๒๓๐ ๒๓๑ ๒๓๒ ๒๓๓ ๒๓๔ ๒๓๕ ๒๓๖ ๒๓๗ ๒๓๘ ๒๓๙ ๒๔๐ ๒๔๑ ๒๔๒ ๒๔๓ ๒๔๔ ๒๔๕ ๒๔๖ ๒๔๗ ๒๔๘ ๒๔๙ ๒๕๐ ๒๕๑ ๒๕๒ ๒๕๓ ๒๕๔ ๒๕๕ ๒๕๖ ๒๕๗ ๒๕๘ ๒๕๙ ๒๖๐ ๒๖๑ ๒๖๒ ๒๖๓ ๒๖๔ ๒๖๕ ๒๖๖ ๒๖๗ ๒๖๘ ๒๖๙ ๒๗๐ ๒๗๑ ๒๗๒ ๒๗๓ ๒๗๔ ๒๗๕ ๒๗๖ ๒๗๗ ๒๗๘ ๒๗๙ ๒๘๐ ๒๘๑ ๒๘๒ ๒๘๓ ๒๘๔ ๒๘๕ ๒๘๖ ๒๘๗ ๒๘๘ ๒๘๙ ๒๙๐ ๒๙๑ ๒๙๒ ๒๙๓ ๒๙๔ ๒๙๕ ๒๙๖ ๒๙๗ ๒๙๘ ๒๙๙ ๓๐๐ ๓๐๑ ๓๐๒ ๓๐๓ ๓๐๔ ๓๐๕ ๓๐๖ ๓๐๗ ๓๐๘ ๓๐๙ ๓๑๐ ๓๑๑ ๓๑๒ ๓๑๓ ๓๑๔ ๓๑๕ ๓๑๖ ๓๑๗ ๓๑๘ ๓๑๙ ๓๒๐ ๓๒๑ ๓๒๒ ๓๒๓ ๓๒๔ ๓๒๕ ๓๒๖ ๓๒๗ ๓๒๘ ๓๒๙ ๓๓๐ ๓๓๑ ๓๓๒ ๓๓๓ ๓๓๔ ๓๓๕ ๓๓๖ ๓๓๗ ๓๓๘ ๓๓๙ ๓๔๐ ๓๔๑ ๓๔๒ ๓๔๓ ๓๔๔ ๓๔๕ ๓๔๖ ๓๔๗ ๓๔๘ ๓๔๙ ๓๕๐ ๓๕๑ ๓๕๒ ๓๕๓ ๓๕๔ ๓๕๕ ๓๕๖ ๓๕๗ ๓๕๘ ๓๕๙ ๓๖๐ ๓๖๑ ๓๖๒ ๓๖๓ ๓๖๔ ๓๖๕ ๓๖๖ ๓๖๗ ๓๖๘ ๓๖๙ ๓๗๐ ๓๗๑ ๓๗๒ ๓๗๓ ๓๗๔ ๓๗๕ ๓๗๖ ๓๗๗ ๓๗๘ ๓๗๙ ๓๘๐ ๓๘๑ ๓๘๒ ๓๘๓ ๓๘๔ ๓๘๕ ๓๘๖ ๓๘๗ ๓๘๘ ๓๘๙ ๓๙๐ ๓๙๑ ๓๙๒ ๓๙๓ ๓๙๔ ๓๙๕ ๓๙๖ ๓๙๗ ๓๙๘ ๓๙๙ ๔๐๐ ๔๐๑ ๔๐๒ ๔๐๓ ๔๐๔ ๔๐๕ ๔๐๖ ๔๐๗ ๔๐๘ ๔๐๙ ๔๑๐ ๔๑๑ ๔๑๒ ๔๑๓ ๔๑๔ ๔๑๕ ๔๑๖ ๔๑๗ ๔๑๘ ๔๑๙ ๔๒๐ ๔๒๑ ๔๒๒ ๔๒๓ ๔๒๔ ๔๒๕ ๔๒๖ ๔๒๗ ๔๒๘ ๔๒๙ ๔๓๐ ๔๓๑ ๔๓๒ ๔๓๓ ๔๓๔ ๔๓๕ ๔๓๖ ๔๓๗ ๔๓๘ ๔๓๙ ๔๔๐ ๔๔๑ ๔๔๒ ๔๔๓ ๔๔๔ ๔๔๕ ๔๔๖ ๔๔๗ ๔๔๘ ๔๔๙ ๔๕๐ ๔๕๑ ๔๕๒ ๔๕๓ ๔๕๔ ๔๕๕ ๔๕๖ ๔๕๗ ๔๕๘ ๔๕๙ ๔๖๐ ๔๖๑ ๔๖๒ ๔๖๓ ๔๖๔ ๔๖๕ ๔๖๖ ๔๖๗ ๔๖๘ ๔๖๙ ๔๗๐ ๔๗๑ ๔๗๒ ๔๗๓ ๔๗๔ ๔๗๕ ๔๗๖ ๔๗๗ ๔๗๘ ๔๗๙ ๔๘๐ ๔๘๑ ๔๘๒ ๔๘๓ ๔๘๔ ๔๘๕ ๔๘๖ ๔๘๗ ๔๘๘ ๔๘๙ ๔๙๐ ๔๙๑ ๔๙๒ ๔๙๓ ๔๙๔ ๔๙๕ ๔๙๖ ๔๙๗ ๔๙๘ ๔๙๙ ๕๐๐ ๕๐๑ ๕๐๒ ๕๐๓ ๕๐๔ ๕๐๕ ๕๐๖ ๕๐๗ ๕๐๘ ๕๐๙ ๕๑๐ ๕๑๑ ๕๑๒ ๕๑๓ ๕๑๔ ๕๑๕ ๕๑๖ ๕๑๗ ๕๑๘ ๕๑๙ ๕๒๐ ๕๒๑ ๕๒๒ ๕๒๓ ๕๒๔ ๕๒๕ ๕๒๖ ๕๒๗ ๕๒๘ ๕๒๙ ๕๓๐ ๕๓๑ ๕๓๒ ๕๓๓ ๕๓๔ ๕๓๕ ๕๓๖ ๕๓๗ ๕๓๘ ๕๓๙ ๕๔๐ ๕๔๑ ๕๔๒ ๕๔๓ ๕๔๔ ๕๔๕ ๕๔๖ ๕๔๗ ๕๔๘ ๕๔๙ ๕๕๐ ๕๕๑ ๕๕๒ ๕๕๓ ๕๕๔ ๕๕๕ ๕๕๖ ๕๕๗ ๕๕๘ ๕๕๙ ๕๖๐ ๕๖๑ ๕๖๒ ๕๖๓ ๕๖๔ ๕๖๕ ๕๖๖ ๕๖๗ ๕๖๘ ๕๖๙ ๕๗๐ ๕๗๑ ๕๗๒ ๕๗๓ ๕๗๔ ๕๗๕ ๕๗๖ ๕๗๗ ๕๗๘ ๕๗๙ ๕๘๐ ๕๘๑ ๕๘๒ ๕๘๓ ๕๘๔ ๕๘๕ ๕๘๖ ๕๘๗ ๕๘๘ ๕๘๙ ๕๙๐ ๕๙๑ ๕๙๒ ๕๙๓ ๕๙๔ ๕๙๕ ๕๙๖ ๕๙๗ ๕๙๘ ๕๙๙ ๖๐๐ ๖๐๑ ๖๐๒ ๖๐๓ ๖๐๔ ๖๐๕ ๖๐๖ ๖๐๗ ๖๐๘ ๖๐๙ ๖๑๐ ๖๑๑ ๖๑๒ ๖๑๓ ๖๑๔ ๖๑๕ ๖๑๖ ๖๑๗ ๖๑๘ ๖๑๙ ๖๒๐ ๖๒๑ ๖๒๒ ๖๒๓ ๖๒๔ ๖๒๕ ๖๒๖ ๖๒๗ ๖๒๘ ๖๒๙ ๖๓๐ ๖๓๑ ๖๓๒ ๖๓๓ ๖๓๔ ๖๓๕ ๖๓๖ ๖๓๗ ๖๓๘ ๖๓๙ ๖๔๐ ๖๔๑ ๖๔๒ ๖๔๓ ๖๔๔ ๖๔๕ ๖๔๖ ๖๔๗ ๖๔๘ ๖๔๙ ๖๕๐ ๖๕๑ ๖๕๒ ๖๕๓ ๖๕๔ ๖๕๕ ๖๕๖ ๖๕๗ ๖๕๘ ๖๕๙ ๖๖๐ ๖๖๑ ๖๖๒ ๖๖๓ ๖๖๔ ๖๖๕ ๖๖๖ ๖๖๗ ๖๖๘ ๖๖๙ ๖๗๐ ๖๗๑ ๖๗๒ ๖๗๓ ๖๗๔ ๖๗๕ ๖๗๖ ๖๗๗ ๖๗๘ ๖๗๙ ๖๘๐ ๖๘๑ ๖๘๒ ๖๘๓ ๖๘๔ ๖๘๕ ๖๘๖ ๖๘๗ ๖๘๘ ๖๘๙ ๖๙๐ ๖๙๑ ๖๙๒ ๖๙๓ ๖๙๔ ๖๙๕ ๖๙๖ ๖๙๗ ๖๙๘ ๖๙๙ ๗๐๐ ๗๐๑ ๗๐๒ ๗๐๓ ๗๐๔ ๗๐๕ ๗๐๖ ๗๐๗ ๗๐๘ ๗๐๙ ๗๑๐ ๗๑๑ ๗๑๒ ๗๑๓ ๗๑๔ ๗๑๕ ๗๑๖ ๗๑๗ ๗๑๘ ๗๑๙ ๗๒๐ ๗๒๑ ๗๒๒ ๗๒๓ ๗๒๔ ๗๒๕ ๗๒๖ ๗๒๗ ๗๒๘ ๗๒๙ ๗๓๐ ๗๓๑ ๗๓๒ ๗๓๓ ๗๓๔ ๗๓๕ ๗๓๖ ๗๓๗ ๗๓๘ ๗๓๙ ๗๔๐ ๗๔๑ ๗๔๒ ๗๔๓ ๗๔๔ ๗๔๕ ๗๔๖ ๗๔๗ ๗๔๘ ๗๔๙ ๗๕๐ ๗๕๑ ๗๕๒ ๗๕๓ ๗๕๔ ๗๕๕ ๗๕๖ ๗๕๗ ๗๕๘ ๗๕๙ ๗๖๐ ๗๖๑ ๗๖๒ ๗๖๓ ๗๖๔ ๗๖๕ ๗๖๖ ๗๖๗ ๗๖๘ ๗๖๙ ๗๗๐ ๗๗๑ ๗๗๒ ๗๗๓ ๗๗๔ ๗๗๕ ๗๗๖ ๗๗๗ ๗๗๘ ๗๗๙ ๗๘๐ ๗๘๑ ๗๘๒ ๗๘๓ ๗๘๔ ๗๘๕ ๗๘๖ ๗๘๗ ๗๘๘ ๗๘๙ ๗๙๐ ๗๙๑ ๗๙๒ ๗๙๓ ๗๙๔ ๗๙๕ ๗๙๖ ๗๙๗ ๗๙๘ ๗๙๙ ๘๐๐ ๘๐๑ ๘๐๒ ๘๐๓ ๘๐๔ ๘๐๕ ๘๐๖ ๘๐๗ ๘๐๘ ๘๐๙ ๘๑๐ ๘๑๑ ๘๑๒ ๘๑๓ ๘๑๔ ๘๑๕ ๘๑๖ ๘๑๗ ๘๑๘ ๘๑๙ ๘๒๐ ๘๒๑ ๘๒๒ ๘๒๓ ๘๒๔ ๘๒๕ ๘๒๖ ๘๒๗ ๘๒๘ ๘๒๙ ๘๓๐ ๘๓๑ ๘๓๒ ๘๓๓ ๘๓๔ ๘๓๕ ๘๓๖ ๘๓๗ ๘๓๘ ๘๓๙ ๘๔๐ ๘๔๑ ๘๔๒ ๘๔๓ ๘๔๔ ๘๔๕ ๘๔๖ ๘๔๗ ๘๔๘ ๘๔๙ ๘๕๐ ๘๕๑ ๘๕๒ ๘๕๓ ๘๕๔ ๘๕๕ ๘๕๖ ๘๕๗ ๘๕๘ ๘๕๙ ๘๖๐ ๘๖๑ ๘๖๒ ๘๖๓ ๘๖๔ ๘๖๕ ๘๖๖ ๘๖๗ ๘๖๘ ๘๖๙ ๘๗๐ ๘๗๑ ๘๗๒ ๘๗๓ ๘๗๔ ๘๗๕ ๘๗๖ ๘๗๗ ๘๗๘ ๘๗๙ ๘๘๐ ๘๘๑ ๘๘๒ ๘๘๓ ๘๘๔ ๘๘๕ ๘๘๖ ๘๘๗ ๘๘๘ ๘๘๙ ๘๙๐ ๘๙๑ ๘๙๒ ๘๙๓ ๘๙๔ ๘๙๕ ๘๙๖ ๘๙๗ ๘๙๘ ๘๙๙ ๙๐๐ ๙๐๑ ๙๐๒ ๙๐๓ ๙๐๔ ๙๐๕ ๙๐๖ ๙๐๗ ๙๐๘ ๙๐๙ ๙๑๐ ๙๑๑ ๙๑๒ ๙๑๓ ๙๑๔ ๙๑๕ ๙๑๖ ๙๑๗ ๙๑๘ ๙๑๙ ๙๒๐ ๙๒๑ ๙๒๒ ๙๒๓ ๙๒๔ ๙๒๕ ๙๒๖ ๙๒๗ ๙๒๘ ๙๒๙ ๙๓๐ ๙๓๑ ๙๓๒ ๙๓๓ ๙๓๔ ๙๓๕ ๙๓๖ ๙๓๗ ๙๓๘ ๙๓๙ ๙๔๐ ๙๔๑ ๙๔๒ ๙๔๓ ๙๔๔ ๙๔๕ ๙๔๖ ๙๔๗ ๙๔๘ ๙๔๙ ๙๕๐ ๙๕๑ ๙๕๒ ๙๕๓ ๙๕๔ ๙๕๕ ๙๕๖ ๙๕๗ ๙๕๘ ๙๕๙ ๙๖๐ ๙๖๑ ๙๖๒ ๙๖๓ ๙๖๔ ๙๖๕ ๙๖๖ ๙๖๗ ๙๖๘ ๙๖๙ ๙๗๐ ๙๗๑ ๙๗๒ ๙๗๓ ๙๗๔ ๙๗๕ ๙๗๖ ๙๗๗ ๙๗๘ ๙๗๙ ๙๘๐ ๙๘๑ ๙๘๒ ๙๘๓ ๙๘๔ ๙๘๕ ๙๘๖ ๙๘๗ ๙๘๘ ๙๘๙ ๙๙๐ ๙๙๑ ๙๙๒ ๙๙๓ ๙๙๔ ๙๙๕ ๙๙๖ ๙๙๗ ๙๙๘ ๙๙๙ ๑๐๐๐

ยุกันธรเป็นต้น. เหล่านั้น มีขนาด กว้าง เท่ากับความสูงของภูเขาสีเนรุเป็นต้น ตาม ลำดับ. บทว่า พุทธา แปลว่าใหญ่.

สีเนรุสสุ สมณฑโตติ ปริกฺขิปนวเสน สีเนรุสสุ สมณฑโต จิตา. สีเนรุ ตาว ปริกฺขิปิตฺวา จิตโต ยุกนฺธโร, ตํ ปริกฺขิปิตฺวา อีสฺธโร, เอวนตํ ตํ ปริกฺขิปิตฺวา จิตา "สีเนรุสสุ สมณฑโต"ติ วุตฺตา.

คำว่า โคยรอบภูเขาสีเนรุ คือตั้งอยู่ โคยรอบ โดยเกี่ยวกับล้อมรอบภูเขาสีเนรุ ไว้. เริ่มตั้งแต่ภูเขายุกันธรตั้งโอบล้อมภูเขา สีเนรุ ภูเขาอีสฺธรตั้งโอบล้อมภูเขายุกันธร นั้น, ท่านกล่าวถึงภูเขาทั้งหลายที่ตั้งโอบล้อม ภูเขานั้น ๆ (เป็นชั้น ๆ) อยู่อย่างนี้ ว่า "โคยรอบภูเขาสีเนรุ" ดังนี้.

โยชนานํ สตานจฺโจ, หิมวา ปณฺจ ปพฺพโตติ หิมวา ปพฺพโต ปณฺจ โยชนานํ สตานิ อฺจฺโจ อฺพฺเพโธ. นควฺหยาติ นก-สทฺเทน อวฺหาทพฺพา รุกฺขาทิธานา.

หลายบทว่า โยชนานํ สตานจฺโจ, หิมวา ปณฺจ ปพฺพโต แปลว่ามีภูเขาหิมพานต์ สูง ๕๐๐ โยชน์. คำว่า ชื่อว่านคะ คืออันมี ชื่อต้นไม้ที่พึงร้องเรียกด้วยเสียงว่า นคะ.

ปณฺณาสโยชนกฺขนฺธสาชಾಯามาติ อฺพฺเพโธ ปณฺณาสโยชนกฺขนฺธสาชายามา, อฺพฺเพโธ, สมณฑโต จ ปณฺณาสโยชนสาชಾಯามา จ.

บทว่า ปณฺณาสโยชนกฺขนฺธสาชายามา คือมี ความยาวของลำต้น สูงขึ้นไปทางเบื้องบน ๕๐ โยชน์, มีความยาวของกิ่ง ๕๐ โยชน์

๑ ฉ. อจฺจุกคต...

ตโต เอว สตโยชนวิถุณณา, ดาวเทว จ
อุคคตา. ยสุสา ภาเวนา ยสุสา มหนตตุตา
กปฏุจายิตา ทปกาเรน ปภาเวน.

ซึ่ง เบื่องบน และ โคยรอม. เพราะเหตุ นั้น
นั้นเอง จึง แผ่ออกไป (โคยรอม) ๑๐๐ โยชน์
และสูงขึ้น ไปก็เท่า นั้นเหมือนกัน. คำว่า เป็น
ต้นหว้าที่มี อานุภาพเป็นเหตุ (ให้ประกาศ
ชมพูทวีป) ความว่า เป็นต้นหว้าที่มี อานุภาพ
มี ประการต่าง ๆ มีความเป็นต้นไม้ ที่ตั้งอยู่ ได้
ตลอด กัปเป็นต้น เพราะความที่ เป็นต้นไม้ใหญ่
(เป็นเหตุให้ประกาศชมพูทวีปว่ามีอยู่).

ครุพานิ สิมพลีรุกโข สิเนรุสสุ
หุติยปริภณเต ปติฏฐิต.

ต้นสิมพลี ของพวกครุท ตั้งอยู่บน ชั้นที่ ๒
แห่งภูเขาสิเนรุ.

สิรีเสนาติ ปัจจุตเต กรณวงนิ.
สตุตมนติ ลึงควิปลลาเสน วุตติ, สิรีโส
ภวติ สตุตโมติ อตุโถ.

บทว่า สิรีเสน (ในวิสุทธิธรรมคเป็น
สิรีโส) เป็น ตติยาวิภคติ ใน อรรถแห่ง
ปฐมวิภคติ. บทว่า สตุตมิ (ที่ ๑) ท่าน
กล่าวไว้โดยเป็น ลึงควิปลาส, มีความหมาย
ว่า สิรีโส ภวติ สตุตโม (แปลว่า ต้นสิรีสะ
เป็นต้นที่ ๑).

ตตุถ จนทมนลล เหฏฐา, สุริยมณลล
อุปริ. ตสสุ อาสนุนภาเวน จนทมนลล

ในโลกธา ชั้น ดวงจันทร์ อยู่ เบื่อง-
ล่าง, ดวงอาทิตย์ อยู่ เบื่องบน. ดวงจันทร์

นางวารณี (สัชฌกร) ศิริบุญ และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลแด่
 นายกนก-นางละเอียด สัชฌกร และนายชนินทร์-น.ส.จางณี ศิริบุญ

อตุตโน ฉายาย วิกลภาเวน อุปฐจาติ. ตานิ ปรากภู โดยภาวะที่ฉายา(ภาพ)ของตน
 โยชนนุตริกานิ ยุกนุทธคคูปมาเณ อากาเส บกพร่อง (คือไม่ชัดเจนนัก) เพราะความที่
 วิจารณ์ติ. อสุรภาน์ สีเนรุสสุส เหฏฐา. อยู่ใกล้ดวงอาทิตย์นั้น. ดวงจันทร์และดวง-
 อาทิตย์นั้น โคจรไปในอากาศสูงประมาณยอด
 เขายุกันธรระหว่างที่หลายโยชน์. ชื่อว่าที่อยู่
ของพวกอสุร ได้แก่เบื้องล่างภูเขาสีเนรุ.

อวีจิ ชมพูทวีปสสุ. ชมพูทวีโป สกภูสญฺจาโน. ชื่อว่า อเวจิ ได้แก่เบื้องล่างชมพูทวีป.
อปรโคยานโน อาทาสสญฺจาโน. ปุพฺพวิทเทโท ชมพูทวีป มีสัณฐานตั้งเกวียน. อปรโคยานทวีป
อหุจฺจนุทสญฺจาโน. อตุตฺตรกฺรุ ปิจสญฺจาโน. (ในวิสุทธิมรรคเป็นอมรโคยานทวีป) มี
 ตัมปนีวาสนิ, ตัมปปริวารทีปวาสนิ จ มนุสฺसानิ สัณฐานตั้งแวน. ปุพฺพวิทเทททวีป มีสัณฐานตั้ง
 มุขมุปี ตัมปสญฺจานนุติ วทฺนุติ. จันทรครึ่งดวง. อตุตฺตรกฺรุทวีป มีสัณฐาน
 ตั้งตั้ง. อาจารย์หลายท่านกล่าวว่า แม้
 ไบหน้าของคนทั้งหลายที่อยู่อาศัยในทวีปนั้น ๆ
 และที่อยู่อาศัยในทวีปบริวารนั้น ๆ ก็มีสัณฐาน
 เหมือนทวีป หรือทวีปบริวารนั้น ๆ.

ตทฺนุตเรสุติ เตสํ จกุกวาฟานํ อนุตเรสุ. บทว่า ตทฺนุตเรสุ แปลว่าในระหว่างจักรวาล
 ตินฺณํ หิ ปตฺตทานํ อนุตมณฺณอาสนนฺภาเวน เหล่านี้. จริงอยู่ ในที่ระหว่างจักรวาล
 จปีตานํ อนุตฺรสทีเส ตินฺณํ ตินฺณํ จกุกวาฟานํ แต่ละ ๓ จักรวาล ซึ่งเป็นเหมือนระหว่าง
 อนุตเร เอเกโก โลกนฺตฺรนิรโย. บาท ๓ ไบ อันตั้งอยู่โดยมีอยู่ในที่ใกล้กัน

นางวรรณี (สัชฌกร) ศิริบุญ และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลแด่
 นายกนก-นางละเอียด สัชฌกร และนายชินนรินทร์-น.ส.จากรณี ศิริบุญ

และกัน ย่อมมีโลกันตรนรกอยู่แห่งละซุม.

อนนทานีติ อปริมาณานี, "เอตตทานี"^๑ติ
อณฺเฑหิ มินิตฺ อสกุกฺเณยฺยานิ. ภควา
อนนฺเตน พฺพชฺฌาณเณ อเวหิ "อนนฺโต
 อากาโส, อนนฺโต สตฺตนิกาโย, อนนฺตานิ
 จกฺกวาพานี"ติ คิวิธมฺปิ อนนฺตํ พฺพชฺฌาณํ
ปริจฺจณฺหติ สยมฺปิ อนนฺตตฺตา.

ยาวตฺตกํ หิ เณยฺยํ, ตาวตฺตกํ ณาณํ.
 ยาวตฺตกํ ณาณํ, ตาวตฺตกเมว เณยฺยํ.
เณยฺยปริยฺนตฺกํ ณาณํ, ณาณปริยฺนตฺกํ
เณยฺยนฺตํ. เตน วุตฺตํ "อนนฺเตน พฺพชฺฌาณเณ
อเวหิ"ติ.

คำว่า อันหาที่สุคมิได้ คืออันหาปริมาณ
 มิได้, ได้แก่เป็นจักรวาลที่คนอื่น ๆ ไม่อาจจะ
 นับได้ว่า "มีอยู่เท่านั้น" ดังนี้. ชื่อว่าพระผู้มี
พระภาคทรงได้รู้จัก ด้วยพระพุทธานุอันหา
ที่สุคมิได้ ความว่า พระพุทธานุยอมกำหนด
 ได้ซึ่งสิ่งอันหาที่สุคมิได้ทั้ง ๓ อย่าง คือ
 "อากาศอันหาที่สุคมิได้, สัตตนิกาย(หมู่สัตว์)
 อันหาที่สุคมิได้, จักรวาลอันหาที่สุคมิได้"
 เพราะแม้พระญาณเองก็หาที่สุคมิได้.

จริงอยู่ สิ่งนี้อาจรู้ได้มีประมาณเพียงใด,
 พระญาณก็มีประมาณเพียงนั้น. พระญาณมี
 ประมาณเพียงใด, สิ่งนี้อาจรู้ได้ก็มีประมาณ
 เพียงนั้นเหมือนกัน. พระญาณมีสิ่งนี้อาจรู้ได้
 เป็นขอบเขต, สิ่งนี้อาจรู้ได้ก็มีพระญาณเป็น
 ขอบเขต ดังนี้. เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวว่า "ทรงได้รู้จักด้วยพระพุทธานุ
 อันหาที่สุคมิได้" ดังนี้.

^๑ ขุ. ป. ๓๑/๕๗๗.

อนนุตตา จสฺส อนนุตถะยฺยปฏิวิชัยเนเนว
เวทิตพฺพา ตตฺถ อปฺปฏิหิตจารตฺตา. นนุ
เจตฺถ วิวญฺญาทึนฺนปิ วิทิตตา วตฺตพฺพาติ ?
สจฺจํ วตฺตพฺพํ, ส่า ปน ปรีโต อภินฺนากถาย
อากมิสฺสตีติ อธิ น คหิตา.

ก็บัณฑิตจะพึงทราบความที่พระพุทธานุสติ หา
ที่สุคติได้ ก็โดยการแทงตลอดสิ่งที่อาจรู้ได้
อันหาที่สุคติได้นั้นเอง เพราะความที่เกี่ยวไป
ได้ไม่ขัดข้อง ในสิ่งที่อาจรู้ได้นั้น. ท้วงว่า
ก็ในเรื่องนี้ แม้ความเป็นผู้รู้จักธรรมมีวิวิญญะ
เป็นต้น ก็ควรกล่าวถึงมิใช่หรือ ? เฉลยว่า
ควรกล่าวถึงก็จริง, . แต่ที่ว่าความเป็นผู้รู้จัก
ธรรมมีวิวิญญะเป็นต้นนั้น จักมาในอภิธัมมกถา
ข้างหน้า เพราะเหตุนั้น ในที่ที่ท่านจึงไม่
ถือเอา.

๑๓๘. อตุตฺตนาติ นิสฺสกกฺวณเมตฺ.
คฺคฺเคหิ อตุตฺตนา วิสิญฺจตรสฺสาติ สมฺพนฺโธ.
ตรกฺคฺคฺคฺหณฺเณ เจตฺถ "อนุตฺตโร"ติ ปทสฺส
อตุตฺตนิทฺเทสตาย กตฺมํ, น วิสิญฺจสฺส กสฺสจ
อตุตฺตตาย. สทเวเก หิ โลเก สทิสกฺปโปปี
นาม โภจึ ตถาคตฺสส นตฺถิ, กุโธ สทิสโส.

๑๓๘. คำว่า อตุตฺตนา นี้เป็นปัญจมี-
วิภคฺติ (แปลว่า กว่่าพระองค์เอง). เชื่อม
ความว่า คฺคฺเคหิ อตุตฺตนา วิสิญฺจตรสฺส. ก็ศัพท์
ว่า ตร (ที่แปลว่า ยิง) ในคำว่า วิสิญฺจ-
ตรสฺส นี้ ท่านทำไว้เพื่อแสดงไขความหมาย
แห่งบทว่า "อนุตฺตโร", มิได้ทำไว้เพราะ
ความที่ใคร ๆ ซึ่งเป็นผู้วิเศษกว่ามีอยู่.
จริงอยู่ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา ใคร ๆ
ชื่อว่าพอจะเปรียบเทียบได้ว่า เสมอเหมือนพระ-

นางวรรณี (สังฆนิกาย) ศิริบุญ และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลแด่
นายกนก-นางละเอียด สังฆนิกาย และนายชนินทร์-น.ส.จารย์ ศิริบุญ

ตถาคตก็ยังมี, ผู้เสมอเหมือน(จริง ๆ)จะมีได้แต่ไหนกัน.

วิสิฐุเจ ปน กา กถา. กสฺสจฺจิติ กสฺสจฺจปิ. ส่วนว่า ในบุคคลผู้วิเศษกว่าจะมีอะไรต้องพูด
อภิภวตฺติ สีลสมฺปทาย อุปนีสฺสยภูตานิ กันแล้ว. บทว่า กสฺสจฺ แก่เป็น กสฺสจฺปิ
 หิโรตฺตปฺปเมตฺตากรุณานิ, วิเสสปลฺจฺยานิ (แม้ใคร ๆ). คำว่า ทรงครอบงำ ความว่า
 สหุทธาสติวิริยปณฺณานนฺจ อุกฺกัสมฺปตฺตติยา พระศีลคุณของพระศาสดาอันไม่สาธารณะด้วย
 สมุทากมโต ปญฺจาย อนนฺนสาธารโณ บุคคลอื่น ถึงความเป็นบารมีสูงส่ง เพราะ
 สวาสนปฏฺิปกุขสฺส ปหีนฺตฺตา อุกฺกัสมฺ- ทรงละธรรมอันเป็นปฏิปักษ์พร้อมทั้งวาสนาได้
 ปารมิมฺปตฺโต สตฺถุ สีลคุโณ. นับตั้งแต่กาลที่หิโรตฺตปฺปะ เมตฺตากรุณา
 อันเป็นอุปนิสัยแห่งศีลสัมปทา และศรัทธา
 สติ วิริยะ ปัญญา อันเป็นปัจจัยพิเศษ ประชุม
 พร้อมเพื่อบรรลุความสูงส่ง.

เตน ภควา สเทวกํ โลกํ อณฺเฑทตฺถํ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงชื่อว่าทรง
 อภิภุชฺช ปวตฺตติ, น สยํ เกนจิ อภิภุชฺชตฺติ เป็นไปครอบงำโลก พร้อมทั้งเทวดาได้เป็น
 อธิปฺปาโย. เอวํ สมာธิคฺคณาทีสุปิ ยถารหํ แน่แท้, อธิบายว่า พระองค์เองจะไม่ทรง
 วตฺตพฺพํ. สีลาทโย เจเต โลกียโลกุตฺตร- ถูกใคร ๆ ครอบงำได้. แม้ในพระสมาธิคุณ
 มิสฺสกา เวทิตพฺพา. วิมุตฺตติญาณทสฺสนํ ปน เป็นต้น ก็พึงกล่าวตามสมควรอย่างนี้. อนึ่ง
 โลกียํ กามาวจรเมว. พึงทราบว่าพระคุณมีศีลเป็นต้นเหล่านี้ มีทั้งที่
 เป็นโลกีย ทั้งที่เป็นโลกุตระเจือปนกัน. ส่วน

นางวรณี (สังฆกร) ศิริบุญ และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลแด่

นายกนก-นางละเอียด สังฆกร และนายชนินทร์-น.ส.จาร์ณี ศิริบุญ

พระวิมุตติญาณทัสสนะ เป็นโลกีย์ คือเป็น
กามาวจรอย่างเดียว.

ยที เอวํ กถนุเตน สเทวกํ โลกํ
อภิวตฺติ ? ตสฺสาปิ อานุกาเวโต อสทิสฺสตฺตา.
ตมฺปิ हि วิสยโต, ปวตฺตโต, ปวตฺตอการโต
จ อุตฺตริตฺรเมว.

มีคำท้วงว่า ถ้าหากว่าเป็นอย่างนี้
พระองค์จะทรงครอบงำโลก พร้อมทั้งเทวดา
ด้วยพระวิมุตติญาณทัสสนะนั้น ได้อย่างไร ?
(เพราะพระวิมุตติญาณทัสสนะนั้น เป็นโลกีย์
เท่านั้น). เฉลยว่า ทรงครอบงำโลกพร้อม-
ทั้งเทวดา ด้วยพระวิมุตติญาณทัสสนะนั้นได้
เพราะพระวิมุตติญาณทัสสนะนั้น หาวิมุตติ-
ญาณทัสสนะ (ของบุคคลอื่น) เสมอเหมือนมิได้
โดยอานุภาพ. เพราะพระวิมุตติญาณทัสสนะ
นั้น ชื่อว่าเหนือยิ่งกว่าโดยอารมณ์โดย
ความเป็นไปและโดยอาการที่เป็นไปทีเดียว.

ตํ हि อนนฺตสาธารณํ สत्ตํ วิมุตฺตிகุณํ อารพฺ
ปวตฺตติ, ปวตฺตมานนฺจ อตฺถกาจริ
ปรมกมฺภีร์ สณฺหสุขุมํ สวิสัยํ ปฏิปกฺขมฺมานํ
สุปหีนตฺตา สฺกุญฺจ ปากฺกํ วิญฺจตรํ กตฺวา

จริงอยู่ พระวิมุตติญาณทัสสนะนั้น ไม่
สาธารณะด้วยบุคคลอื่น ย่อมเป็นไปปรารภ
พระวิมุตติคุณของพระศาสดา (เป็นอารมณ์),
และเมื่อจะเป็นไป ย่อมเป็นไปกระทำอารมณ์

^๑ สารตฺถทีปนี วินยฺยกายมฺปน สาทิสยนฺติ
ทิสฺสตี.

ปวตฺตติ, สมฺมเทว จ วสีภาวสฺส ปาปิตตฺตา,
ภวํคปริวาสสฺส จ อติปริตฺตกตฺตา ลหุ
ลหุ ปวตฺตตฺติ.

ของตณอันไม่เป็นที่เที่ยวไป แห่งความนึกคิด
(คือพื้นวิสัยของความนึกคิด)อันลึกซึ้งอย่างยิ่ง
อันละเอียดอย่างยิ่ง ให้ปรากฏชัดเจนเป็น
อย่างค้ำยั้ง เพราะความที่ทรงละธรรมอันเป็น
ปฏิบัติทั้งหลายได้เป็นอย่างดีแล้ว, และย่อม
เป็นไปเร็ว ๆ เพราะถึงความเป็นวสีได้
โดยชอบ และเพราะมีการหยุดพักแห่งภวังค์
เล็กน้อยยิ่งนักแล.

เอวํ สีลาทิกุณฺเณท ภาควโต อุตฺตริตฺรสฺส
อภาวํ ทสฺสเสตฺวา อิทานิ สทิสฺสสาปิ อภาวํ
ทสฺสเสตฺตุ (๑) "อสมฺโม"ติอาทิจิ วุตฺตํ. ตตฺถ
อสมฺโมติ เอกสฺมึ ภาเล นตฺถิ เอกสฺส
สีลาทิกุณฺเณ สฺมา สทิสฺสาติ อสมฺโม.

ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงความไม่มี
บุคคลผู้เหนือกว่าพระผู้มีพระภาค โดยพระคุณ
ทั้งหลายมีศีลเป็นต้น อย่างนี้แล้ว บัดนี้
ประสงค์แสดงความไม่มี แม้บุคคลผู้เสมอ
เหมือนกัน จึงกล่าวว่า "ทรงเป็นผู้ที่หา
ผู้เสมอมิได้" ดังนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
คำว่า ทรงเป็นผู้ที่หาผู้เสมอมิได้ ความว่า
พระผู้มีพระภาค ชื่อว่าทรงเป็นผู้ที่หาผู้เสมอ
มิได้ เพราะอรรถว่าในกาลเดียวกัน ทรง

๑) เอตฺถนตฺเร ปน สีลคฺคเณนาปีติ ปทํ นฏฺฐํ
ภเวยฺย.

ไม่มีบุคคลผู้ที่เสมอกัน คือเหมือนกันด้วยคุณมีศีลเป็นต้น.

ตถา อสเมหิ อตีตानาคตพทุเชหิ สโม,
 อสมา วา สมา เอตสฺสาติ อสมสโม.
 สีสลาหิคุณฺเณ นตฺถิ เอตสฺส ปฏิมาคิ อปฺปฏิโม.
 เสสปททวเยปิ เอเสว นโย. ตตฺถ
 อุมามตฺตํ ปฏิมมา, สหิสฺสพมา ปฏิมภาโก,
 ยุกฺกุกาหวเสน จิตฺโต ปฏิมุกฺกโล เวทิตฺตพฺโพ.

อย่างนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าทรงเป็นผู้ที่เสมอ
ด้วยผู้ที่หาผู้เสมอมิได้ เพราะอรรถว่าทรง
 เป็นผู้ที่เสมอกับพระพุทธเจ้าในอดีต และใน
 อนาคต ซึ่งเป็นผู้หาผู้เสมอมิได้, หรือทรงมี
 บุคคลผู้หาผู้เสมอมิได้ เป็นผู้เสมอกัน (กับ
 พระองค์). ชื่อว่า ทรงหาผู้เปรียบมิได้
 เพราะอรรถว่าทรงไม่มีผู้เปรียบกันได้ ด้วย
 พระคุณมีศีลเป็นต้น. แม้ใน ๒ บทที่เหลือก็มี
 นัยนี้แหละ. ในบทเหล่านี้สักว่าเปรียบเทียบ
 กันได้ ก็ชื่อว่าปฏิมมา(แปลว่าผู้เปรียบกันได้),
 ความเปรียบเทียบกันได้ โดยเป็นผู้เสมอ-
 เหมือนกัน ชื่อว่าปฏิมภาโก (แปลว่าผู้มีส่วน
 เปรียบกันได้), ฟังทราบว่าได้แก่ เฉพาะ
 บุคคลที่ตั้งอยู่โดยเกี่ยวกับการจับคู่กัน (คือ
 คนหนึ่งเทียบกับอีกคนหนึ่งเป็นคู่ ๆ).

น โข ปนาหิ สมนุสฺสามิติ มม คำว่า ก็แลเราไม่เล็งเห็น(ใครใน
 สมนุตจกฺขณา ทตฺถตฺเต อามลฺกํ วย โลก) เป็นต้น มีอธิบายว่า เราแม้เมื่อแลดู

คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สพฺพโลกํ ปสฺสนุโตปิ ตตฺถ สทฺเวเก โลกเก
 ๑เป๑ ปชาย อตฺตนา อตฺตโต สีสฺมฺปนฺนตรี
 สฺมฺปนฺนตรีสีลํ กณฺจึ ปุคฺคํ น โข ปน
 ปสฺสามิ, ตาทิสฺสํ อภาวโตติ อธิปฺปาโย.
อคฺคปฺปสาทสฺสุตฺตาทินีติ เอตฺถ :

"ยาวตา ภิกฺขเว สฺตฺตาท อปทา
 วา ทฺวิปทา วา จตฺตปฺปทา วา
 พหุปฺปทา วา รุปีโน วา อรุปีโน
 วา สณฺณิโน วา อสณฺณิโน วา
 เนวสณฺณินาสณฺณิโน วา, ตถาคโต
 เตสํ อคฺคมกฺขายติ อรหํ สฺมมา-
 สฺมพฺพุโธ. เย ภิกฺขเว พุทฺเธ
 ปสฺนนา, อคฺเค เต ปสฺนนา.
 อคฺเค โข ปน ปสฺนนานํ อคฺโค
 วิปาโก โหตี"ติ^๑ :

โลกทั้งปวง คุงแลดูผลมะขามป้อมในฝ่ามือ
 ด้วยสมันตจักษุของเราอยู่ ก็ไม่เห็นบุคคลไร
 ในที่นั้น คือในโลกพร้อมทั้งเทวดา ฯลฯ
 ในหมู่ประชา พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ซึ่ง
 เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอันยิ่งกว่า ก็มีศีลอัน
 ถึงพร้อมยิ่งกว่าตน คือกว่าตัวเรา เพราะ
 บุคคลผู้ที่เป็นเช่นนั้นไม่มี ดังนี้. ในคำว่า
อคฺคปฺปสาทสฺสุตฺตาทินีติ : คำว่า

"คฺุกรภิกฺษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย
 ผู้ไม่มีเท้าก็ดี มี ๒ เท้าก็ดี มี ๔ เท้า
 ก็ดี มีเท้ามากมายก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูป
 ก็ดี มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี มีสัญญา
 ก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ ก็ดี มี
 ประมาณเพียงใด, กล่าวได้ว่า พระ-
 ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็น
 ยอดแห่งบรรดาสัตว์เหล่านั้น. คฺุกร
 ภิกฺษุทั้งหลาย บุคคลเหล่าใดเลื่อมใส
 ในพระพุทธเจ้า, บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า

^๑ อญ. จตฺตก. ๒๑/๔๔, อญ. ทสก.
 ๒๔/๒๓, ขุ. อิติ. ๒๔/๒๔๘.

เลื่อมใสในบุคคลผู้เป็นยอด. ก็แล
ผลบุญที่เป็นยอด ย่อมมีแก่บุคคลผู้
เลื่อมใสในบุคคลผู้เป็นยอด" ดังนี้ :

อิหิ อคฺคปฺปสาทสุตฺตํ. อาทิ-สทฺเทน :

นี้เป็นอัครปสาทสูตร. ด้วย อาทิ ศัพท์ พึง
ทราบถึงบทแห่งพระสูตร เป็นต้น อย่างนี้ว่า:

"สทฺเวเก ภิกฺขเว โลเก ฯเปฯ
สทฺเวมนุสฺสาย ตถาคโตะ อภิภู
อนภิภูโต อณฺฑทตฺตฺทโส วสวตฺตี,
ตสฺมา 'ตถาคโตะ'ติ วุจฺจตี"ติ" :

"คุณภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นผู้
ครอบงำ โกร ฯ ครอบงำมิได้ เป็น
ผู้เห็นแท้จริง เป็นผู้ทำอำนาจให้เป็น-
ไปในโลกพร้อมทั้งเทวดา ฯฯ ในหมู่
ประชา พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์,
เพราะเหตุนี้ จึงเรียกว่า 'ตถาคต'"
ดังนี้ :

เอวมาหิณี สุตฺตปทานิ เวทิตพฺพานิ.

ในคำว่า พระคาถาที่ว่า... เป็นต้น นี้ มี

อาทิกา คาถาโยติ เอตฺถ :

ความว่า : พึงขยายพระคาถามีอย่างนี้ว่า

"อหฺมตี อรทา โลเก
อิหิ สตุถา อณฺฑตโร

"ก็เราเป็นอรหันต์ในโลก เราเป็น
ศาสดาผู้ยอดเยี่ยม เรากนเคียวเป็น

๑ องฺ. จตุกก. ๒๑/๓๐-๓๑, ที. ปา.
๑๑/๑๔๔.

เอโกมฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 สตีฏฺโตะสมฺมิ นินฺพุทฺโตะ?
 ทนฺโตะ ทมฺยตฺมํ เสฏฺโฏโจะ
 สนฺโตะ สมฺยตฺมํ อีสึ
 มุคฺโตะ โมจยตฺมํ อคฺโค
 คินฺโณ ตารยตฺมํ วโร^๑

น อิมฺสฺมึ โลเก ปรสฺมึ วา ปน
 พุทฺธเณ เสฏฺโฏโจะ สตีโส จ วิชฺชตี.
 ยมาหุ ทกฺขิณฺเณยฺยานํ อคฺคตํ กโตะ
 ปุณฺณตฺตฺถิกานํ วิปุลฺปฺพลฺลสินฺนุ^๓ตี

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้เยือกเย็น
 นิพพานแล้ว. พระตถาคตเป็นผู้ฝึกตน
 ที่ประเสริฐสุด แห่งบรรดาท่านผู้ฝึกตน
 ทั้งหลาย เป็นผู้แสวงหาคุณที่สงบ แห่ง
 บรรดาท่านผู้สงบทั้งหลาย เป็นผู้
 หลุดพ้นผู้เป็นยอด แห่งบรรดาท่าน
 ผู้หลุดพ้นทั้งหลาย เป็นผู้ข้าม(โอฆะคือ
 กิเลส) ที่ประเสริฐ แห่งบรรดาท่าน
 ผู้ข้ามทั้งหลาย.

ก็บุคคลผู้ที่ประเสริฐ กว่าพระพุทธเจ้า
 และเสมอเหมือนกันในโลกนี้ หรือใน
 โลกอื่นหาไม่มี. พระองค์เสด็จไปสู่
 ความเป็นยอด แห่งบุคคลผู้ที่ปราชาญ์
 กล่าวกันว่าเป็นทักษิณเณยบุคคล สำหรับ

^๑ วิ. มหา. ๔/๑๔, ม. ม. ๑๒/๓๒๔,
 ม. ม. ๑๓/๔๖๗.

^๒ องฺ. จตุกก. ๒๑/๓๐-๓๑,
 ที. ปา. ๑๑/๑๔๘.

^๓ ชุ. วิ. ๒๖/๑๑๖, อภิ. ก. ๓๗/๔๘๘.

คนทั้งหลายผู้ต้องการบุญ แสวงหา
ผลบุญที่ยิ่งใหญ่"

เอวมาทิกา คาถา วิตถาเรตพพา.

ตั้งนี้เป็นต้น ให้พิสดารเถิด.

๑๓๙. ทเมตตี สเมติ, กายสมาทธี
โยเชตตี อตุโธ. ตํ ปน กายสมาทธี
โยชนํ ยถารหํ ตทงฺควินยาทีสุ
ปติฏฺฐาปนํ โหตีติ อาท "วิเนตตี วุตฺตํ
โหตี"ติ. ทเมตฺ ยุตฺตาติ ทมนารทา.
อมฺนุสฺสปริสาตี เอตฺถ น มนุสฺสาตี อมฺนุสฺสา.

๑๓๙. คำว่า ทรงทรมาน คือทรงทำ
ให้สงบเสียได้ ความว่า ทรงให้ประกอบด้วยความ
สงบกายเป็นต้น. ก็การให้ประกอบด้วยความ
สงบกายเป็นต้นนั้น เป็นการทำให้ตั้งมั่น
ในวินัย (เครื่องฝึกหัด) มีตทงฺควินยเป็นต้น
ตามสมควร เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
"มีอรรธาธิบายว่าคือทรงฝึกหัด" ตั้งนี้.
คำว่า ควรจะฝึกได้ คือเป็นผู้ควรซึ่งการฝึก.
ในคำว่า อมนุษย์บุรุษ นี้ มีความว่า ชื่อว่า
อมนุษย์ เพราะอรรถว่าเหมือนมนุษย์.

ทํสทิสตา เอตฺถ^๑ โชตียติ^๒ เตน
มนุสฺสตุตฺตมตฺตํ นตฺถิ, อณฺเฏ สมานนฺติ
ยกฺขาทโย "อมฺนุสฺสา"ติ อธิปฺเปตา, น

ความเหมือนกับมนุษย์ย่อมปรากฏในอมนุษย์นี้,
เพราะเหตุนี้ เพียงแต่ความเป็นมนุษย์
เท่านั้นไม่มี, อย่างอื่นแล้วมีเหมือนกัน

^๑ ม. เอตฺถ น-กาเรน.
^๒ ฉ. โชตียติ.

เยเกจิ มนุสเสหิ อยฺเณ. ตถา หิ เพราะเหตุนี้ ท่านจึงประสงค์เอาสัตว์
 ติรจฺฉานปุริสานํ วิสุํ กถณํ กตํ, สกฺกาทโย ทั้งหลายมีัยกัษเป็นต้นว่า "อมนุษย์", มิได้
 เอว^๑ จ นิตฺติฎฺฐา. ปรสงค์เอาสัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ซึ่งก็อัน
 ไปจากมนุษย์. จริงอย่างนั้น ท่านได้กระทำ
 การถือเอาพวกเครัจฺฉานปุรุษ เป็นส่วนหนึ่ง
 ต่างหากแล้ว, และได้แสดงไขเฉพาะบุคคล
 ทั้งหลายมีท้าวสักกะเป็นต้นเท่านั้น (ว่าเป็น
 อมนุษย์).

อปฺปลาโล หิมวณฺตวาสิ. จุโพทรมโหทรา อปฺปาลนาคราช อาศัยอยู่ที่ภูเขาคิมพานต์.
 นาคทิวาสิโน. อคฺคิสิขธุมสิขา จุโพทรนาคราช และมโหทรนาคราช อาศัย
 สีสพทิวาสิโน. นินฺพิสา กตฺตา โทสวิสสุส อยู่ทีนาคทวีป. อคฺคิสิขนาคราช และธุมสิข-
 วิโนทเนน. เตนาท "สรณฺสุ จ สีเลสุ นาคราช อาศัยอยู่ที่สีหพทวีป. ชื่อว่าทรง
 จ ปตฺติฎฺฐาปิตา"ติ. กุฎฺฐนฺตาทโยติ อาทิ- กระทำให้หมกพิฆสง ก็โดยการที่ทรงบรรเทา
 สทฺทฺเทน โฆรมุขอุปาลิกทปติอาทินิ สงฺคโท พิชสงคือโทษะได้. เพราะเหตุนี้ท่าน
 ทฎฺฐพฺโพ. อาจารย์จึงกล่าววว่า"ให้ตั้งอยู่ในสภาวะและใน

^๑ ฉ. สารตฺถทีปนิยํ ยกฺขาทโย เอวาคิ
 ทิสฺสติ.

^๒ ม. ม. ๑๓/๕๗๔ โฆฎฺฐมฺโข.

คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ศีลได้" ดังนี้. คำว่า กฏัตนคพราหมณ์ เป็นต้น ด้วยอาทิ ศัพท์ (ที่แปลว่า เป็นต้น) ฟังเห็นว่า รวมเอาบุคคลทั้งหลาย มีโสมมุขกหบดี อุบาลีกหบดี เป็นต้น.

สกกเทวราชาทโยติ อาทิ-สทฺเทน
อชกลาปยภุชพกพรหุมาทนี สงฺคโท ทฏฺฐพฺโพ.
อิทฺ เจตฺถ สฺตฺตฺนฺติ อิทฺ เกสฺสิสฺสฺตฺ วินิตฺตา
วิจิตฺเตหิ วินยฺปาเยหิ^๑ เอตฺสฺมี อตุเถ
วิตุถาเรตพฺพํ ยถารหํ สณฺหาทึหิ อุปาเยหิ
วินยฺสฺส ทิปนฺโต.

คำว่า ท้าวสกกเทวราช เป็นต้น ด้วย อาทิ ศัพท์ (ที่แปลว่า เป็นต้น) ฟังเห็นว่า สงเคราะห์เอาบุคคลทั้งหลาย มีอชกลาปยภุชพกพรหม เป็นต้น. คำว่า ก็ในเรื่องนี้ควรขยายพระสูตรนี้ ได้แก่ควรขยายเกสสิสูตรนี้ ให้พิสดารในอรรถว่า คือทรงฝึกหัดด้วยอุบายฝึกหัดอันวิจิตรหลายหลาก นี้ เพราะมีการแสดงการฝึกหัดด้วยอุบายทั้งหลาย มีอุบายที่อ่อนโยน เป็นต้น ตามสมควร.

วิสุทฺธสีลาทึนํ ปฺรมชฺฌานาทึนิตฺติ
"วิสุทฺธสีลสฺส ปฺรมชฺฌานํ, ปฺรมชฺฌานสาภินอ
หุติยชฺฌานนฺ" ติอาทึนา ตสฺส ตสฺส อุปรุปริ
วิเสสํ อาจิกฺขนฺโตติ สมฺพนฺโธ.
โสตาปนนาทึนฺนติ เอตฺถาปิ เอเสว นโย.

คำว่า (เมื่อจะตรัสบอก) คุณวิเศษมี ปรมชฌาน เป็นต้น แก้กัลยาณุปุณฺณผู้มีศีลหมคจค เป็นต้น เชื่อมความว่า เมื่อจะตรัสบอกคุณวิเศษที่สูง ๆ ขึ้นไป แก้กัลยาณุปุณฺณผู้นั้นผู้นั้น โดยนัยว่า "ตรัสบอกปรมชฌานแก้ผู้มีศีล

๑ ฉ. วิจิตฺเรหิ วินยฺนุปาเยหิ.

คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

หมดจด, ตรีสบอกเหตุนิยามแก่ผู้ได้ปฐมฌาน"
 ดังนี้ เป็นต้น. แม้ในคำนี้ว่า แก่พระอริยบุคคล
มีพระโสดาบันเป็นต้น ก็มีนัยนี้แหละ.

"ทณฺเฑปิ ทเมติเยวา"^๑ติ อิทํ ปุพฺเพ "สพฺเพน
 สพฺพํ ทมณฺมุปกฺตา ปุริสทมฺมา"^๒ติ วุตฺตาติ
 กตฺวา วุตฺตํ. .เย ปน วิปฺกตทมฺมาวา
 สพฺพธา ทเมตฺพตฺตํ นาติวตฺตา, เต สนฺธาย
 "ทณฺเฑปิ ทเมติเยวา"^๑ติ วุตฺตํ. เฑปิ หิ
 ปุริสทมฺมา เอวาติ,^๒ ยโต เน สตฺถา ทเมติ.

ท่านกล่าวคำว่า "ก็ชื่อว่าทรงฝึกบุคคล แม้ที่
เป็นผู้ฝึกแล้วที่เดียว" ดังนี้ นี้ไว้ในตอนต้น
 เพราะท้าวอธิบายว่า 'บุคคลผู้เข้าถึงการฝึก
 มาตามลำดับ ชื่อว่า ปุริสทัมมะทั้งนั้น โดย
 ประการทั้งปวง' ดังนี้. ก็บุคคลเหล่าใด
 เพราะได้ทำความเป็นคนควรฝึกไว้ โดย
 ประการต่าง ๆ จึงไม่ล่วงพ้นความเป็นคน
 ควรฝึกโดยประการทั้งปวง, ท่านอาจารย์
 หมายเอาบุคคลเหล่านั้น กล่าวว่ "ก็ชื่อว่า
 ทรงฝึกบุคคลแม้ที่ เป็นผู้ฝึกแล้วที่เดียว" ดังนี้.
 จริงอยู่ บุคคลแม้เหล่านั้น ก็ชื่อว่าปุริสทัมมะ
 นั้นแหละ เพราะเหตุที่พระศาสดาก็ทรงฝึก
 พวกเขา.

^๑ โป. อัย สหุโท น ทิสฺสตี.

^๒ อัย อิตฺติสฺหุโท อตีเรโก.

คุณหญิงสมนึก เปรมวัณณะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อตุตถปทนต์ อตุตถาภิปุญญชกบท, วากุญติ อตุโธ. วาเกยน ที อตุตถาภิปุญติ, น นามาธิปทมตฺเตน. เอกปทภาเวน จ อนนฺตสาธาโร สตุถุ ปุริสทมฺมสารณาโว หสฺสโต โหติ. เตนาท "ภควา หิ"ติอาทิ.

คำว่า อรรถบท ได้แก่ อตุตถอภิปุญญชกบท (บทที่ทำเนื่อความให้แจ่มแจ้ง), ความว่า พากย์. ด้วยว่าการทำเนื่อความให้แจ่มแจ้งมิได้ด้วยพากย์, มิใช่มิได้ด้วยเหตุสักว่า บทมีนามบทเป็นต้นเท่านั้น. ก็เป็นอันท่านอาจารย์แสดงความเป็นนายสารณีสักบุรุษ ผู้ที่ควรฝึกแห่งพระศาสนา อันไม่สาธาณะ ด้วยบุคคลอื่นไว้ โดยความเป็นบทเดียวกัน. เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "ก็พระผู้มีพระภาค" ดังนี้เป็นต้น.

อฏฐ ทิสาคิ อฏฐ สมาปตฺติโย. ตา ที อณฺมณฺณสมฺพฐาปี อสงฺกิณฺณาเวน ทิสฺสนฺติ อปทิสฺสนฺตึ ทิสฺสา, ทิสฺสา วียาติ วา ทิสฺสา. อสฺชชฺมานาติ น สฺชชฺมานา วสีภาวปฺตฺติยา นิสฺสงฺจารา. ธวานฺติ ชวณฺวตฺติโยคโต.

คำว่า ทิสฺทั้ง ๘ ได้แก่ สมาบัติ ๘. จริงอยู่ สมาบัติ ๘ นั้น แม้ว่าสัมพันธ์กันและกัน ก็ชื่อว่า ทิสฺ เพราะอรรถว่าปรากฏ ก็บังเกิดขึ้นได้ โดยความเป็นธรรมที่ไม่ปะปนกัน; อีกอย่างหนึ่ง สมาบัติ ๘ ชื่อว่า ทิสฺ เพราะอรรถว่าเป็นเหมือน ทิสฺ. บทว่า อสฺชชฺมานา แปลว่าไม่ขัดข้อง ก็เที่ยวไปได้ไม่ติดขัด เพราะถึงความเป็น วสี. ชื่อว่า แล่นไป เพราะประกอบในความเป็นไปแห่งชวณะ.

คุณหญิงสมนึก เปรมวณิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เอกเวย ทิสฺ ธาวติ, อุตฺตโน กายํ
 อปริวตฺเตนฺโตติ อธิปฺปาโย. สตฺถารา ปน
 หมิตา ปุริสฺทมฺมา เอกิริยาปถเนว อฏฺฐ
 ทิสฺสา ธาวนฺติ. เตนาท "เอกปลลฺงเกเนว
นินฺนา"ติ. อฏฺฐ ทิสฺสาคิ จ นิสฺสนมตฺตเมตฺ,
 โลกียะหิ อคตฺพุพฺพํ นโรธสฺมาปตฺติทิสฺ,
 อมตฺทิสฺสจ ปกฺขนฺทนโต.

๑๔๐. ทิฏฺฐธมฺโม วุจฺจติ ปจฺจกฺโข
 อุตฺตภาโว, ตตฺถ นียฺตฺโตติ ทิฏฺฐธมฺมิโก,
 อธิโลกตฺโต. กมฺมกิลเสวเสน สมฺปรตฺตพฺพโต
 สมฺมา กนฺตพฺพโต, สมฺปฺราโย, ปฺรโลก,
 ตตฺถ นียฺตฺโตติ สมฺปฺรายิกโก, ปฺรโลกตฺโต.
 ปฺรมโม อุตฺตโม อตฺโต ปฺรมตฺโต, นินฺนา.

อธิบายว่า ยอมเล่นไปสู่ทิศหนึ่งได้เลย เทียว
 ยังไม่ทันได้ผลัดเปลี่ยนร่างกาย (ผลัดเปลี่ยน
 อิริยาบถ) ของตน. ก็บุรุษผู้ที่ควรฝึกได้ ที่
 พระศาสดาทรงฝึกแล้ว ย่อมเล่นไปสู่ทิศ
 ๘ ได้ โดยอิริยาบถเดียวเท่านั้น.
 เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "นั่งโดย
บัลลังก์เดียวเท่านั้น" ดังนี้. ก็คำว่า
ทิศทั้ง ๘ นี้ เป็นเพียงนิตินัยเพราะยังมีการ
 เล่นไปสู่ทิศ คือนิโรธสมาบัติ และอมตทิศ
 (พระนิพพาน) ที่โลกียชนทั้งหลายยังไม่เคยไป.

๑๔๐. อตฺถภาพฺพีเห็นประจักษฺ เรียกว่า
 ทิฏฺฐธมฺมะ, ปฺรโยชนฺนีชื่อว่าทิฏฺฐธมฺมิกะ เพราะ
 อรรถว่า ประกอบในทิฏฺฐธมฺมะนั้น ได้แก่
 ปฺรโยชนฺนีในโลคนฺนี. โลกนฺนีชื่อว่าสมฺปฺรายะ
 เพราะอันบุคคลพึงถึงข้างหน้า คือพึงถึง
 โดยชอบ ด้วยอำนาจแห่งกรรมและกิลเส
 ปฺรโยชนฺนีชื่อว่าสมฺปฺรายิกะ เพราะอรรถว่า
 ประกอบในสมฺปฺรายะ (คือในโลกนฺนี) นั้น
 ได้แก่ปฺรโยชนฺนีในโลกนฺนี. ปฺรโยชนฺ

คุณหญิงสมนึก เปรมวณิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อย่างยิ่ง ก็สูงสุด ชื่อว่าปรมัตถะ ได้แก่ พระนิพพาน.

เทหิ พิจฺฉมฺมิกสมฺปรายิกปรมตฺเถหิ. ยถารหนฺติ ยถานุรูป. เตสุ อตฺถesu โย โย ปุคฺคโล ยํ ยํ อรหฺติ, ตทฺนุรูป. อนุสาสตีติ วิเนติ. ตสฺมี ตสฺมี อตฺถे ปตฺติจฺจาเปติ, สห อตฺถेณ วตฺตตีติ สฺตฺโต, ภณฺตฺมฺเณ วาณิขุชาย เทสนฺตรํ กจฺจนฺโต ชนสมฺมุโห.

ความว่า ด้วยทริธัมมิกประโยชน์ สัมปรายิก-ประโยชน์ และปรมัตถประโยชน์ เหล่านั้น. บทว่า ยถารหฺ แปลว่าตามสมควร. ความว่า ในบรรดาประโยชน์ทั้งหลายเหล่านั้น บุคคลใด ๆ ย่อมควรซึ่งประโยชน์ใด ๆ, พระผู้มีพระภาคก็ทรงอนุศาสน์บุคคลนั้น ๆ ตามสมควรแก่ประโยชน์นั้น ๆ. คำว่า ทรงอนุศาสน์ ก็ทรงแนะนำ. ได้แก่ทรงให้ตั้งอยู่ในประโยชน์นั้น ๆ, หมู่ชนชื่อว่าสัตถะ เพราะอรรถว่า เป็นไปพร้อมกับประโยชน์, ได้แก่หมู่ชนผู้ไปสู่ประเทศอื่น เพื่อการค้าขาย ด้วยสินค้านั้นเป็นทุนเดิม.

หิตฺตฺปะเทสํทิวเสณ ปรีปาลेतฺตฺโพ สาสีตฺตฺโพ โส เอตฺตฺส อตฺถีติ สฺตฺถา, สฺตฺถวาโห. โส วีย ภควาติ อาท "สฺตฺถาติ" ภควา สฺตฺถวาโห"ติ.

นายหมู่ ชื่อว่าสัตถา เพราะอรรถว่ามีหมู่ชนที่ชื่อว่าสัตถะนั้น อันตนพึงบริบาล ก็พึงสอนโดยเกี่ยวกับชี้แนะถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลเป็นต้น. พระผู้มีพระภาคทรงเป็นจุด

๑ ฉ. สตฺถา วียาติ สตฺถา.

นายหมูนัน เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า
"พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่าสัตถา คือ
ทรงเป็นผู้นำหมู่คนายหมู่" ดังนี้.

อิทานิ คมคณั นินทเทสปาพินเยน
 ทสฺเสตฺถิ "ยถา สตฺถวาโท"ติอาทิ วุตฺตํ.
 ตตฺถ สตฺถเอติ สตฺถิเก ชเน. กํ ตาเรนฺติ
 เอตฺถาติ กนฺตารุ, นินฺทโก อรณฺณปฺเทโส.
 รุพฺหิวเสน อิตโรปิ อณฺณปฺเทโส ตถา
 วุจฺจติ.

บัดนี้ ท่านประสงค์แสดงความช้อยัน
 ตามนัยพระบาลีคัมภีร์นินทเทสปาพินเยน
 "นายหมู่นัน" ดังนี้เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น
 บทว่า สตฺถเอ แปลว่าหมู่ชน. ชื่อว่าที่กัณการ
 เพราะอรรถว่า เป็นที่บุคคลยังนำไป
 ได้แก่สถานที่เป็นป่าปราศจากน้ำ. สถานที่
 นั้น แม้นอกนี้ เขาก็เรียกอย่างนั้นได้ โดย
 เกี่ยวกับเป็นศัพท์ที่นิยมใช้.

โจรฺกนฺตารนฺติ โจเรหิ อธิญฺจติ กนฺตารุ.
 ตถา วาพฺกนฺตารุ. ทพฺภิกฺขกนฺตารนฺติ
 ทลฺลภิกฺขกนฺตารุ. ตาเรตีติ อเชมฺนตฺถุจฺจํ
 อติกกาเมติ. อุตฺตทาเรตีติอาทิ อุปฺสคฺเคน
 ปทํ วทฺเตตฺถวา วุตฺตํ. อถวา อุตฺตทาเรตีติ
 เชมฺนตฺถุจฺจํ อุปฺเนนฺโต ตาเรติ.

บทว่า โจรฺกนฺตารุ แปลว่าที่กัณการอัน
 พวกโจรครอบครองอยู่. ชื่อว่า วาพฺกนฺตารุ
 ก็โดยนัยเดียวกันนั้น (คือที่กัณการอันสัตว์ร้าย
 ครอบครองอยู่). บทว่า ทพฺภิกฺขกนฺตารุ
 แปลว่าที่กัณการซึ่งหาอาหารได้ยาก. คำว่า
 ให้ช้ำม คือให้ก้าวล่วงสถานที่อันหาความ
 เกษมมิได้. บทว่า อุตฺตทาเรติ (ให้ช้ำมขึ้น)
 เป็นต้น ท่านกล่าวเพิ่มทไว้ด้วยคำอุปสรรค.

คุณหญิงสมนึก เปรมวณิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อีกนัยหนึ่ง บทว่า อุตตาระติ ได้แก่ให้ข้าม
นำเข้าไปสู่ภูมิประเทศที่เกษม.

นิตตาระตีติ อเขมนุฏจानโต นิภูเขาเมโนโต
ตาระติ. ปตตาระตีติ ปริคคเหตฺวา ตาระติ,
หตฺถเณ ปริคคเหตฺวา วยิ ตาระตีติ
อตุโถ. สพฺพมฺเปตฺติ ตารณฺตฺตารณาติ
เขมฺภูจฺจาเน จปนเมวาติ อาห "เขมนุฏฺภูมि
สฺมาเปตี"ติ. สฺตฺเตติ เวเนยฺยสฺตฺเต.
มหากฺคฺคตฺตาย, มหानตฺตฺตาย, หุณฺณิตฺตฺถรณฺตฺตาย
จ ชาตีเยว กนฺตฺวาริ ชาตีกนฺตฺวาริ, ตํ
ชาตีกนฺตฺวาริ.

บทว่า นิตตาระติ ได้แก่ให้ข้ามออกไปจาก
สถานที่อันหาความเกษมมิได้. บทว่า
ปตตาระติ ได้แก่จับให้ข้ามไป, ความว่า ให้
ข้ามไปจุกใช้มือจับให้ข้ามไป. การให้ข้าม
ให้ข้ามขึ้นเป็นต้นแม้ทั้งหมดนี้ เป็นเพียงการให้
ตั้งอยู่ในสถานที่เกษมเท่านั้น เพราะเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า "ให้ถึงภูมิประเทศที่เกษม"
ดังนี้. คำว่า สฺตฺว ได้แก่เวไนยสฺตฺว.
ที่กัณธารคือชาติ ชื่อว่าชาติกัณธาร เพราะ
ความเป็นปารกใหญ่, เพราะมีความฉิบหาย
ใหญ่ และเพราะมีการถอนออกได้ยาก,
ความว่า ทรงยังให้ข้ามชาติกัณธาร นั้น.

อุกฺกฏฺฐปฺริจฺเจทฺวเสนาติ อุกฺกฏฺฐ-
สฺตฺตฺปฺริจฺเจทฺวเสน. เทวมนุสฺสา เอว ทิ
อุกฺกฏฺฐสฺตฺตา, น ติริจฺจฺจานาทโย.
ภพฺพบุคฺคฺลปฺริจฺเจทฺวเสนาติ สมฺมตฺต-
นียาโมกฺกมฺนสฺส โยคฺยบุคฺคฺลปฺริจฺฉินฺทฺวเสน.

บทว่า อุกฺกฏฺฐปฺริจฺเจทฺวเสน แปลว่า
ด้วยอำนาจการกำหนดเอาสฺตฺวชั้นสูง. จริงอยู่
เทวดาและมนุษย์เท่านั้น ชื่อว่าสฺตฺวชั้นสูง,
ไม่ใช่สฺตฺวเครีจฺจานเป็นต้น. คำว่า เกี่ยว
การกำหนดถึงภพพบุคฺค คือเกี่ยวกับการ

เอตฺนติ "เทวมนุสฺसानุ"ติ เอตํ วจัน. กำหนดถึงบุคคล ผู้สมควรต่อการหยั่งลงสู่ สัมมัตตนิยาม (ข้อกำหนดแห่งสภาวะที่ชอบ ก็คือพระอริยมรรคมีองค์ ๘). บทว่า เอตํ ได้แก่คำว่า "เทวมนุสฺसानุ" นี้.

ภควโตติ นิสฺสกุทวจัน ฆถา "อุปชฺฌายโต" บทว่า ภควโต เป็นปัญจมีวิภคฺติ(แปลว่า จาก อชฺฌเต"ติ; ภควโต สนฺติเกติ วา อตุโถ. พระผู้มีพระภาค) คุจคำว่า "อุปชฺฌายโต อุปนิสฺสยสมฺปัตตินฺติ ติเหตุกปฏิสนฺธิอาทิกํ อชฺฌเต"ติ" (ย่อมได้รับจากพระอุปัชฌาย์) ตั้งนี้ มคฺคผลาธคฺมสฺส พลวการณํ. ฉะนั้น, หรือมีความหมายว่าในสำนักของ พระผู้มีพระภาค. คำว่า อุปนิสฺสยสมฺปัตติ ได้แก่ เหตุมีกำลังแห่งการบรรลุมรรคผล มีติเหตุก- ปฏิสนธิ (ปฏิสนธิอันมีเหตุ ๓) เป็นต้น.

กคฺครายาติ กคฺคราย นาม รณฺโณ เทเวีย, ตาย วา การิตตฺตา "กคฺครา"ติ กคฺครา แห่งพระมเหสีพระนามว่าพระนาง กคฺครา หรือว่าที่ได้ชื่อว่า "กคฺครา" เพราะ ลทฺธนามาย. สเร นิมิตฺตํ อกฺกเทสฺสีติ "ธมฺโม" พระมเหสีพระนามว่าพระนางกคฺครานั้น ทรง เอโส วุจฺจตี"ติ ธมฺมสฺสอฺชฌาย สเร นิมิตฺตํ ให้สร้างไว้. คำว่า ได้ถือเอานิมิตใน กณฺธิ, กณฺหนฺโต จ ปสนฺนจิตฺโต ปริสฺปริยฺนฺเต พระสุรเสียง คือได้ถือเอาแล้วซึ่งนิมิตใน นิปชฺช. พระสุรเสียง ด้วยความสำคัญว่าเป็นธรรมะ อย่างนี้ว่า "นี่เองเรียกว่า ธรรมะ" ตั้งนี้,

คำว่า ชื่อว่ากคฺครา ก็คือที่ได้ชื่อว่า กคฺครา แห่งพระมเหสีพระนามว่าพระนาง กคฺครา หรือว่าที่ได้ชื่อว่า "กคฺครา" เพราะ พระมเหสีพระนามว่าพระนางกคฺครานั้น ทรง ให้สร้างไว้. คำว่า ได้ถือเอานิมิตใน พระสุรเสียง คือได้ถือเอาแล้วซึ่งนิมิตใน พระสุรเสียง ด้วยความสำคัญว่าเป็นธรรมะ อย่างนี้ว่า "นี่เองเรียกว่า ธรรมะ" ตั้งนี้,

คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

และเมื่อถือเอาอยู่ ก็เป็นผู้มีจิตเลื่อมใส
หมอบอยู่ที่ท้ายบริษัท.

สนธิรมภิตวา อฏฺฐาสิตี ตสฺส สีเส ทณฺทสฺส
จปีตภาวํ อปสฺสนฺโต ตตฺถ ทณฺทํ อรูปีเพตฺวา
อฏฺฐาสิ. มณฺฑุโกปี ทณฺทเต จปีเตปี อรูปีพีเตปี
ธมฺมคเตน ปสาเทน วิสฺสรหมกโรนฺโตว
กาลมกาสิ.

คำว่า ย่นกค ความว่า เมื่อไม่เห็นความที่
ไม้พลองตั้งอยู่บนศีรษะของกบตัวนั้น จึงย่นกค
ไม้พลองอยู่ ณ ที่นั้น. แม้กบ แม้เมื่อไม้พลอง
ตั้งอยู่ แม้กคอยู่ ก็ไม่กระทำความพลุ่งพล่าน
เลย จนตายไปด้วยความเลื่อมใสอันเป็นไป
ในพระธรรม.

เทวโลเก นิพฺพตฺตสฺส ตานํ อโย ธมฺมตา,
ยา "กุโตหํ อิทฺ นิพฺพตฺโต, ตตฺถ กิณฺนุ โข
กมฺมมกาสิณฺ"ติ อวชฺชนา. ตสฺมา อตฺตโน
ปุริมภาวสฺส ทิฏฺฐตฺตา อาท "อเร อหฺมปี
นาม อิทฺ นิพฺพตฺโต"ติ. ภกฺวโต ปาเท วณฺที
กตณฺณตาสมฺพุทฺธิเตน เปมการวพฺพมาเนน.

ความนึกคิดว่า "เรามาจากไหน บังเกิดแล้ว
ณ ที่นี้, ณ ที่เราจากมานั้น เราได้ทำกรรม
อะไรไว้" ดังนี้ใด, นี้เป็นธรรมดาของสัตว์
ทั้งหลายผู้บังเกิดในเทวโลก. เพราะฉะนั้น
เพราะได้เห็นภาพเก่าของตนแล้ว จึงได้
กล่าวว่า "เอ๊ะ ชื่อว่าแม่แต่เราก็บังเกิด
ในที่นี้ได้" ดังนี้. เทพบุตรกราบไหว้พระบาท
ของพระผู้มีพระภาค ด้วยความรัก ความ

๑ กตณฺณตาสํวทฺธิเตนาติปี ปาโร,
ฉ. ...สํวทฺธิเตน.

คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒน์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เคารพ และความนับถือเป็นอันมาก อัน
เนื่องด้วยความเป็นคนกตัญญู.

ภควา ชานนโต มหาชนสูส กุมมผล,
พุทธานุภาว จ ปจฺจกฺขิ กาทุกาโม "โก พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงทราบอยู่
เม วนฺตตี"ติ คาทาย ปุจฺฉิ. ตตฺถ โก นั้น เทียว (แต่)ทรงประสงค์จะกระทำผลของ
เทวนาคยกฺขณฺธพฺพาทีสุ โภ, กตโมติ กรรม และพระพุทธานุภาพให้ประจักษ์แก่
อตุโธ. เมติ มม. ปาทานีติ ปาเท. มหาชน จึงตรัสถามด้วยพระคาถาว่า "โก
อิทธิยาติ อิมาย เอวรูปาย เทวิตฺติยา. เม วนฺตตี" (ใครหนอไหว้เท้าของเราอยู่)
เป็นต้น. ในบาทพระคาถาเหล่านั้น คำว่า
ใคร ความว่า ในบรรดาบุคคลทั้งหลายมี
เทวดา นาค ยักษ์ คนธรรพ์ เป็นต้น
เป็นใคร คนไหน. บทว่า เม แปลว่า
ของเรา. บทว่า ปาทานิ แก่เป็นปาเท
(แปลว่าเท้าทั้ง ๒). คำว่า ด้วยฤทธิ์ คือ
ด้วยเทวฤทธิ์เห็นปานจะนี้.

"ยสสา"ติ อิมินา เอทิสฺเสน ปรีวาเรน, คำว่า "ด้วยยศ" คือด้วยบริวารและด้วย
ปรีจุเจเทน^๑ จ. ชลนฺติ วิชฺโชตมาโน. เขตแดน เห็นเช่นนั้น นี้. บทว่า ชล แปลว่า

^๑ ยสสาติ อิมินา เอทิสฺเสน ยสฺเสน จ
ปรีวาเรน จาติ สารตฺถทีปนี.

อภิกกนฺเตนาติ อติวีย กนฺเตน กมนิเยน รุ่งเรือง. คำว่า ที่น่าพอใจยิ่ง ได้แก่ที่น่า
สุนฺทเรน. วณฺเณนาติ ฉวีวณฺเณน พอใจ คือที่น่าใคร่สวຍงามเกินจะเปรียบเทียบได้.
สรีรวณฺณิกาย. สพฺพา โสภาสยฺ ทิสฺวาติ คำว่า ด้วยวรรณะ ได้แก่ด้วยฉวีวรรณ คือ
สพฺพา ทสฺปิ ทิสฺวา ปภาสฺเนฺโต, จนฺโท วีย, ด้วยความผุดผ่องแห่งผิวกาย. คำว่า ยังทิศ
สุริโย วีย จ เอโกภาสํ เอกาโลกํ ทังปวงให้สว่างไสว ความว่า ยังทิศทั้งปวง
กโรนฺโตติ อตุโธ. คือทั้ง ๑๐ ให้สว่าง, คือกระทำให้มีโอภาส
เป็นอันเดียวกัน คือให้มีแสงสว่างเป็น
อันเดียวกันคฺจพระจันทร์ และคฺจพระอาทิตย์.

เอวํ ปน ภควตา ปุจฺฉิตฺโต เทวปฺตฺโต
อตุตฺตานํ ปเวเทฺนฺโต "มณฺฑูโกหํ ปุเร
อาสินฺ"ติ คาถมาท. ตตุถ ปุเรติ
ปุริมชาติยํ. "อุทฺเท"ติ อิทํ ททา อตุตฺโต
อุปฺตฺติภูรานทสฺสนํ. "อุทฺเท มณฺฑูโก"ติ
เอเตน อุทฺธมยิกาทิกสฺส ถเล มณฺฑูกสฺส
นิวตฺตณํ กตํ โหติ.

ส่วนเทพบุตรถูกพระผู้มีพระภาค ตรัส
ถามแล้วอย่างนี้ เมื่อจะประกาศตนให้
ทรงทราบ จึงกล่าวคำพูดเป็นคาถาว่า
"มณฺฑูโกหํ ปุเร อาสี" ในชาติก่อน ข้า-
พระองค์เป็นกบ ตั้งนี้เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น
คำว่า ปุเร แปลว่าในชาติก่อน. คำว่า
"ในน้ำ" นี้ เป็นคำแสดงสถานที่อุปฺติของตน
ในเวลานั้น. ด้วยคำว่า "เป็นกบอยู่ในน้ำ"
นี้ เป็นอันกระทำการปฏิเสศกบที่อยู่บนบก
มีกบที่พองตัวได้(อึ่งอ่าง) เป็นต้น.

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กาโว จรฺนติ เอตฺถาติ โคจโร, คุนฺนํ
 ฆาเสสนฺภูจํ. อิตฺ ปน โคจโร วิทยาติ
 โคจโร, วาริ อุกํ โคจโร เอตฺสฺสาติ
วาริโคจโร. อุทกจาริปี หิ โกจิ กจฺจปาหิ
 อวาริโคจโรปี โทคิตฺติ "วาริโคจโร"ติ
 วิเสเสตฺวา วุคฺคํ.

ชื่อว่าโคจร เพราะอรรถว่าเป็นที่โคทั้งหลาย
 เทียวไป, ได้แก่สถานที่หากินของโคทั้งหลาย.
 แต่ในที่นี้ชื่อว่าโคจร เพราะอรรถว่าเป็นคจ
 โจร, กบนี้ ชื่อว่าวาริโคจร เพราะอรรถว่า
 มีวารคือน้ำเป็นโคจร. ก็สัตว์บางพวกมีเต่า
 เป็นต้น แม้ว่าเทียวไปในน้ำ แต่จะเป็นอัน
 ชื่อว่ามีน้ำเป็นโคจรด้วย ก็หาไม่ (เพราะ
 บางทีก็หากินบนบก) เพราะฉะนั้น เทพบุตร
 จึงกล่าวให้พิเศษไปว่า "มีน้ำเป็นโคจร"
 คังนี้.

ทว ฌมฺมํ สฺสนฺตฺสฺสาติ พุรฺหมสฺเรน
 กรวิกรฺตฺมณฺชฺนา เทเสนฺตฺสฺส ทว ฌมฺมํ
 "ฌมฺโม เอโส วุจฺจตี"ติ สเร นิमितฺตคฺคาห-
 วเสน สฺสนฺตฺสฺส. อนาทเร เจตฺ สามีวจฺนํ.
อวธิ วจฺจปาโลกติ วจฺเจ รกฺขนฺโต
 โภपालกหารโก มม สมีปี อากนฺตฺวา
 ทนฺตโมลฺพภ ติฏฺจนฺโต มม สีเส ทนฺตํ
 สนฺนิริมฺภิตฺวา มํ มาเรสีตี อตฺโถ.

คำว่า เมื่อฟังธรรมของพระองค์อยู่ คือเมื่อ
 ฟังธรรมของพระองค์ผู้แสดงอยู่ ด้วยพระ-
 สุธเสียงคจเสียงพรหม ไพเราะคจเสียง
 นกการเวกอยู่ ด้วยอำนาจการถือเอานิมิตใน
 พระสุรเสียงว่า "นี่เอง เรียกว่าธรรมะ"
 คังนี้. ก็คำว่า สฺสนฺตฺสฺส นี้ เป็นฉฺฉฐี-
 วิภคฺติในอรรถว่าอนาทร (คือให้แปลว่า เมื่อ
 ฟังอยู่). คำว่า คนเลี้ยงลูกโคก็ฆ่าเอา
 ความว่า เด็กเลี้ยงโคผู้รักษาลูกโคอยู่มาสู่

ที่ใกล้ข้าพระองค์ แล้วยื่นหย่อนไม้พลองลงไป
กดไม้พลองลงบนศีรษะข้าพระองค์ ได้ทำ
ข้าพระองค์ให้ตาย ดังนี้.

สิต์ กตฺวาติ "ตถา ปริตฺตตเรนาปิ
บุญญาภาเวน เอวํ อตีวีย อุฬาราน
โลกียโลกุตฺตราน สมฺปตฺติโย สพฺพญตฺตี"^๑ติ
ปิตฺติโสมนสฺสชาโต ภาสฺสุรตฺตธวํพิพฺพุนฺต-
ทสนฺชกิริณาวลิตฺติ ภิโยโยโส มตฺตตาย ตํ
ปเทสํ โอบาเสนฺโต สิต์ กตฺวา.
ปิตฺติโสมนสฺสวเสน ทิ โส :

คำว่า กระทำความขี้มขี้ม ความว่า
พอดึกว่า "ด้วยอำนาจแห่งบุญแม้เพียง
เล็กน้อยอย่างนั้น เราก็ได้รับสมบัติทั้งที่เป็น
โลกีย์ ทั้งที่เป็นโลกุตรอันประเสริฐเกินจะ
เปรียบอย่างนี้ได้เชียวนะ" ดังนี้แล้วก็เกิดปิตฺติ
โสมนัสกระทำความขี้มขี้ม ยังสถานทีนั้นให้
สว่างไสว โดยประมาณยิ่งด้วยแนวรัศมีแห่ง
เส้นทั้ง ๑๐ ที่พุ่งกระจายเป็นลำแสงสีขาว.
ก็ด้วยอำนาจแห่งปิตฺติและโสมนัส เทพบุตรนั้น
กล่าว ๒ คาถานี้ว่า :

"มฺหุคฺคํ จิตฺตปฺปสาทสฺส
อิทฺธิ ปสฺส ยสฺสจ เม
อานุภาवं จ เม ปสฺส
วณฺณํ ปสฺส ชฺชติณฺจ เม.

"ขอพระองค์ จงทอดพระเนตรคุณุฤทธิ์
และยศของข้าพระองค์ ผู้มีจิตเลื่อมใส
ชั่วคราวหนึ่ง และขอจงทอดพระเนตรคุณ
อำนาจของข้าพระองค์ ขอจงทอด-

^๑ ส. ภาสฺสุรตฺตธาติธวล...

เย จ เต ที่มมทานัน

ธมฺมํ อสฺสโสสุ โคตม

ปตฺตา เต อจฺจุจฺจัน

ยตฺถ กนฺตฺวา น โสจเร"^๑

พระเนตรกวรรณะ และความรุ่งเรือง

ของข้าพระองค์. ข้าแต่พระโคตมะก็

ตลอดกาลนานมา บุคคลเหล่าใดได้ฟัง

ธรรมของพระองค์ บุคคลเหล่านั้น

ถึงแล้วซึ่งฐานะอันไม่หวั่นไหว ไปใน

ที่ใดแล้วย่อมไม่เศร้าโศก"

อึมา เทว คาทา วตฺวา ปกฺกามิ.

ตั้งนี้แล้วก็หลีกไป.

๑๔๑. ยํ ปน ภิญฺจติ เอตฺถ ยนฺติ

อนิยमितฺตวณฺ. ตถา ภิญฺจติ. ปนาติ

วจนาลงฺการมตฺตํ. ตสฺมา ยงฺภิญฺจติ เณฺยยสฺส

อนวเสสฺสปรียาทานํ กตฺ โหติ. ปนาติ วา

วิเสสฺตฺถที่ปนโก^๒ นิปาโต.

๑๔๑. ในคำว่า ยํ ปน ภิญฺจ (สิ่งหนึ่ง

สิ่งใด) นี้ บทว่า ยํ เป็นคำพูดที่ไม่กำหนด

แน่นอน. บทว่า ภิญฺจ ก็อย่างนั้นเหมือนกัน.

ศัพท์ว่า ปน เป็นเพียงเครื่องตกแต่งคำพูด.

เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันท่านอาจารย์กระทำ

การครอบคลุมสิ่งที่ควรรู้อย่างไม่มีเหลือ ไว้

ด้วยบทว่า ยงฺภิญฺจ. อีกอย่างหนึ่ง ศัพท์ว่า

ปน เป็นศัพท์นิบาตที่แสดงอรรถว่าต่างกัน

(คือให้แปลว่า ส่วน, ส่วนว่า).

^๑ ข. วิ. ๒๖/๔๐.

^๒ ฉ. ...ทีปโก.

เตน "สมุมาสมุพุโ"ติ อิมินา สงฺเขปโต,
 วิตุถารโต จ สตุถุ จตุสจฺจาภิสุมุโพโ
 วุตโต. "พุโ"ติ ปน อิมินา ตทณฺณสฺสาปิ
 เณยฺยสฺส อวโพโ. ปุริเมน วา สตุถุ
 ปฏิเวธณานุกาโว, ปจฺฉิเมน เทสนา-
 ญาณานุกาโว.

เพราะเหตุนี้ ด้วยบทว่า "สมุมาสมุพุโ"
 นี้ เป็นอันท่านกล่าวถึงการตรัสรู้สัจจะ ๔
 ของพระศาสดาโดยสังเขป และโดยพิสดาร.
 ส่วนด้วยบทว่า "พุโ" นี้ เป็นอันท่าน
 กล่าวถึงการหยั่งรู้สิ่งทีควรรู้ แม้อันจาก
 สัจจะ ๔ นั้น. อีกอย่างหนึ่ง ด้วยบทแรก
 (สมุมาสมุพุโ) เป็นอันท่านกล่าวถึง
 อานุกาพแห่งปฏิเวธญาณ ของพระศาสดา,
 ด้วยบทหลัง (พุโ) เป็นอันท่านกล่าวถึง
 อานุกาพแห่งพระเทศนาญาณ.

ปิตี อฺปฺริ วุจฺจมาโน วิเสโส โชติยติ.
 สพุโส ปฏิปกฺเขหิ วิมุจฺจตีติ วิโมกฺโข,
 อกฺกมกฺโก. ตสฺส อนฺโต อกฺกผลํ, ตตฺถ
 ภาวํ ตสฺมี ลทฺเช ลทฺธพฺโต วิโมกฺขนฺติกญาณํ,
 สพุพฺพณฺณคณาเณน สทฺธิ สพุพฺพปิ พุทฺธญาณํ.
 เอวํ ปวตฺโตติ เอกุถ :

ด้วยศัพท์ว่า ปิ ท่านส่องถึงความต่างกันอันจะ
 กล่าวต่อไป. พระอรหัตมรรค ชื่อว่าวิโมกข์
 เพราะอรรถว่า หลุดพ้นจากกรรมอันเป็น
 ปฏิปักษ์ทั้งหลายได้โดยสิ้นเชิง. พระอรหัตผล
 ชื่อว่าที่สุดแห่งวิโมกข์นั้น, ญาณมีในที่สุดแห่ง
 วิโมกข์นั้น ชื่อว่าวิโมกข์ตักกญาณ เพราะ
 จะพึงได้ ก็ในเมื่อได้ที่สุดแห่งวิโมกข์นั้นแล้ว,
 ได้แก่พระพุทธานุสติทั้งหมด พร้อมทั้ง
 พระสัมพันธุตตญาณ. ในคำนี้ว่า อันเป็นไป
อย่างนี้ ได้แก่นัยพระบาลีคัมภีร์นิตินี้ว่า :

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
 สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"สัพพัญญุตาย พุทฺโธ,
 สัพพทสฺสวิตาย พุทฺโธ, อนนฺณเนยฺย-
 ตาย พุทฺโธ, วิสวิตาย^๑ พุทฺโธ,
 ชีณาสวสงฺขาเตน พุทฺโธ, นีรูปเลป-
 สงฺขาเตน พุทฺโธ, เอกนุตฺตวิตฺราโคติ
 พุทฺโธ, เอกนุตฺตวิตฺโทโสติ พุทฺโธ,
 เอกนุตฺตวิตฺโมโหติ พุทฺโธ, เอกนุต-
 นิกฺกิลโสติ พุทฺโธ, เอกายนฺมคฺคิ
 คโติ พุทฺโธ, เอโก อนุตฺตร
 สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธติ พุทฺโธ,
 อพุทฺธิวิทฺตตฺตา พุทฺธิปฏฺฐิลภา พุทฺโธ.
 พุทฺโธติ เนตํ นามํ มาตรา กตํ,
 น ปิตฺรา กตํ, น ภฺาตรา กตํ, น
 ภคินิยา กตํ, น มิตฺตตามจฺเจหิ กตํ,
 น ฌาติสฺาโลหิตฺเตหิ กตํ, น
 สมณฺพฺราหฺมณฺเหหิ กตํ, น เทวตาทิ
 กตํ, วิโมกฺขนฺตฺติกเมตํ พุทฺธานํ
 ภควนฺตํ โภธิยา มุเล สท

"ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะ
 ทรงเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง ทรงพระนามว่า
 พุทธะ เพราะทรงเป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง
 ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะมิได้ทรง
 ถูกผู้อื่นแนะนำ ทรงพระนามว่าพุทธะ
 เพราะทรงเป็นผู้เบิกบาน ทรง
 พระนามว่าพุทธะ เพราะการนับว่า
 ทรงเป็นพระชีณาสพ ทรงพระนามว่า
 พุทธะ เพราะการนับว่าทรงเป็น
 ผู้ปราศจากกิเลส เครื่องทำให้แปด-
 เปื้อน ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะ
 อรรถว่า ทรงเป็นผู้ปราศจากราคะ
 แน่นอน ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะ
 อรรถว่า ทรงเป็นผู้ปราศจากโทสะ
 แน่นอน ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะ
 อรรถว่า ทรงเป็นผู้ปราศจากโมหะ
 แน่นอน ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะ
 อรรถว่า ทรงเป็นผู้ไม่มีกิเลสแน่นอน

^๑ วิกสิตายาติปิ ทิสฺสติ.

สัพพัญญุตญาณสัส ปฏิลาภา สัจฉิกา
ปณตฺติ ยทิตฺ พุทฺโธ^๑ :

ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะอรรถว่า
เสด็จไปสู่มรรค อันเป็นทางสายเดียว
ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะอรรถว่า
ทรงเป็นผู้เดียวที่ตรัสรู้ยิ่ง ซึ่งพระ-
สัมมาสัมโพธิอันยอดเยี่ยม ทรง
พระนามว่าพุทธะ เพราะทรงได้มาซึ่ง
พุทธิ (ความรู้) เพราะทรงกำจัด
ความไม่รู้ได้แล้ว. คำว่า พุทธะ นี้
ไม่ใช่ชื่อที่มารดาแต่งตั้ง ไม่ใช่ชื่อที่
บิดาแต่งตั้ง ไม่ใช่ชื่อที่พี่น้องชาย
แต่งตั้ง ไม่ใช่ชื่อที่พี่น้องหญิงแต่งตั้ง
ไม่ใช่ชื่อที่มิตรคนสนิทแต่งตั้ง ไม่ใช่ชื่อ
ที่พวกญาติสาโลหิตแต่งตั้ง ไม่ใช่ชื่อที่
พวกสมณะและพราหมณ์แต่งตั้ง ไม่ใช่
ชื่อที่พวกเทวดาแต่งตั้ง แต่คำว่า
พุทธะ นี้ มีในที่สุดแห่งวิโมกข์ เป็น
สัจฉิกบัญญัติ (ชื่อที่มีเพราะการ
กระทำที่แจ้งเป็นเหตุ) พร้อมกับการ

^๑ พุ. มทา. ๒๔/๕๖๐.

ได้มาซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ ที่โคน
โพธิพฤกษ์แห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า
ทั้งหลาย".

อัย นิทเทศปาฬินโย.

คังนี้.

ยสุมา เจตถ ตสุสา ปฏิสมุททาปาฬิยา เกโท
นคฺฉิ, ตสุมา ทวีสุ เอเกนาปิ อคฺฉสิหุติ
ทสุสนคฺฉํ "ปฏิสมุททานโย วา"ติ อนิยมฺภูโจ
วา-สฺหุโท วุคฺฉโต.

อนึ่งในความข้อนี้ เพราะเหตุที่พระบาลีคัมภีร์
นิเทศนั้น ไม่มีความแตกต่างกับพระบาลีคัมภีร์
ปฏิสมุททา มรรค ฉะนั้น เพื่อแสดงว่าในนัย
แห่งพระบาลีคัมภีร์ทั้ง ๒ ความสำเร็จ
ประโยชน์ย่อมมีได้ แม้โดยนัยแห่งพระบาลี
คัมภีร์เดียว คังนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าว
วา ศัพท์ ซึ่งมีอรรถว่าไม่กำหนดแน่นอนว่า
"ปฏิสมุททานโย วา" คังนี้.

ตคฺฉถ ยถา โลก อวคฺฉตา
"อวคฺฉโต"ติ วุจฺฉติ, เอวํ พุชฺฉณิตฺตา สจฺฉานิตฺติ
พุทฺธโร สุตฺถกคฺฉวเสณ. ยถา ปณฺณโสเสสา
วาทา "ปณฺณสุสา"ติ วุจฺฉนฺติ, เอวํ
โพเชตา ปชายาติ พุทฺธโร เหตุกคฺฉวเสณ,
เหตุคฺฉโต เจตถ อนฺโต นีโต.

ในคำเหล่านั้น มีอรรถาธิบายว่า
เปรียบเหมือนในทางโลก คนที่ลงไป เขา
เรียกว่า "อวคฺฉโต" ฉนฺโต, ก็ขนานพระนาม
พระผู้มีพระภาค ด้วยอำนาจคำพูดเป็นสุทธ-
กัตตุสาธนะว่า พุทฺธโร เพราะอรรถว่า ทรง
เป็นผู้ตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย ฉนฺนํ. เปรียบ-

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหมือนว่า ลมที่เข้าไปไม่ให้เหี่ยวแห้ง เขา
เรียกกันว่า "ปณฺณสุสา" ฉนฺโต, ก็ขนาน-
พระนามพระผู้มีพระภาค ด้วยคำพูดเป็น
เหตุกัตตุสาธนะว่า พุทธะ เพราะ อรรธว่า
ทรงเป็นผู้โปรดหมู่สัตว์ให้ตรัสรู้ ฉนฺนํ, ท่าน
นำอรรธว่าเหตุไปภายในในคำว่า พุทธะ นี้.

สพฺพณฺณตํ พุทฺโธติ สพฺพธมฺมพฺพชฺฌน-
สมตฺถาย พุทฺธิยา พุทฺโธติ อตฺถโถ.
สพฺพทสฺสาวิตาย พุทฺโธติ สพฺพธมฺมานํ^๑
ณฺณจกฺขุณา ทิฏฺฐิตฺตา พุทฺโธติ อตฺถโถ.
อนณฺณเนยฺยตํ พุทฺโธติ อณฺเนน อโโพธิโต^๒
สยเมว พุทฺธตฺตา พุทฺโธติ อตฺถโถ.

คำว่า ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะ
ทรงเป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง ความว่า ทรงพระนาม
ว่าพุทธะ เพราะทรงมีความรู้ที่สามารถรู้
ธรรมทั้งปวง. คำว่า ทรงพระนามว่าพุทธะ
เพราะทรงเป็นผู้เห็นสิ่งทั้งปวง ความว่า
ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะทรงเห็นธรรม
ทั้งปวงด้วยพระญาณจักขุ. คำว่า ทรง
พระนามว่าพุทธะ เพราะมิได้ทรงถูกผู้อื่น
แนะนำ ความว่า ทรงพระนามว่าพุทธะ
เพราะตรัสรู้เองที่เดียว มิได้ถูกผู้อื่นทำให้
ตรัสรู้.

๑-๑ ก. สพฺพธมฺมโพชนสมตฺถาย พุทฺธิยา
พุทฺโธติ อตฺถโถ.
๒ จ. อโโพธิโต.

วิสวิตายาติ นานาคุณวิสวโต^๑ ปทุมมิว คำว่า (ทรงพระนามว่าพุทฺธะ) เพราะทรง
วิกสนฺภูเจน พุทฺธโรติ อตฺถโ. ชีณาสว- เป็นผู้เบิกบาน ความว่า ทรงพระนามว่า
สงฺขาเตน พุทฺธโรติ เอวมาทีหิ จหิ ปเทหิ พุทฺธะ เพราะอรรถว่า ทรงเบิกบานคฺจ
นิตฺทกฺขยวิพฺพฺโต ปุริโส วิย สพฺพกิเลส- คอกปทุม เพราะทรงมีความเบิกบานด้วย
นิตฺทกฺขยวิพฺพฺตฺตา พุทฺธโรติ วุตฺตํ โหติ. พระคุณต่าง ๆ ด้วย ๖ บท มีคำว่า ทรง
เอกายนฺมคฺคํ คโตติ พุทฺธโรติ กมนตฺถานํ พระนามว่าพุทฺธะ เพราะการนับว่าทรงเป็น
พุทฺธอิตฺถตฺตาย พุทฺธอิตฺถานมฺปิ กมนตฺถตา พระชีณาสพ อย่างนี้เป็นต้น เป็นอันท่าน
ลพฺภตฺตี เอกายนฺมคฺคํ คตฺตฺตา พุทฺธโรติ อธิบายว่าทรงพระนามว่า พุทฺธะ เพราะทรง
วุจฺจตฺตี อตฺถโ. เป็นผู้ต้น เพราะสิ้นความหลับคือกิเลสทั้งปวง
 คฺจบุรุษผู้ต้นเพราะสิ้นความหลับฉะนั้น. คำว่า
ทรงพระนามว่าพุทฺธะ เพราะอรรถว่าเสด็จ
ไปถึงมรรคอันเป็นทางสายเดียว ความว่า
 เพราะศัพท์ที่มีอรรถว่าไป ย่อมได้อรรถว่า รู้
 แม้ศัพท์ที่มีอรรถว่า รู้ ก็ย่อมได้อรรถว่า ไป
 เพราะเหตุนี้ จึงมีความหมายว่า บัดนี้ต
 ฆานพระนามว่าพุทฺธะ เพราะภาวะที่เสด็จ
 ไปถึงซึ่งมรรคอันเป็นทางสายเดียว.

^{๑-๑} ฉ. วิสวิตาย พุทฺธโรติ นานาคุณวิสวโต.

เอโก อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺโธ
พุทฺโธ น ปเรหิ พุทฺธตฺตา พุทฺโธ, อถ โข
สยเมว อนุตฺตรํ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุทฺธตฺตา
พุทฺโธติ อตุโณ. อพุทฺธิวิทฺตตฺตา พุทฺธิปฏิลาภา
พุทฺโธติ พุทฺธิ พุทฺธ (๑) โฟโธติ อนุตฺตฺนฺตรํ.

คำว่า ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะอรรถว่า
ทรงเป็นผู้เดียวที่ตรัสรู้ยิ่ง ซึ่งพระสัมมา-
สัมโพธิอันยอดเยี่ยม ความว่า พระผู้มี
พระภาคทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะตรัสรู้
โดยผู้อื่นก็หาไม่, แต่ทว่าทรงพระนามว่า
พุทธะ เพราะตรัสรู้โดยชอบยิ่งซึ่งพระสัมมา-
สัมโพธิอันยอดเยี่ยมโดยพระองค์เองที่เดียว.
คำว่า ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะทรงได้
มาซึ่งพุทธิ (ความรู้) เพราะทรงกำจัดความ
ไม่รู้ได้แล้ว ความว่า คำว่า พุทธิ พุทธิ
โพธิ โฟโธ มิได้มีอรรถเป็นอื่น (คือมีอรรถ
เป็นอย่างเดียวกัน).

ตตฺถ ยถา รตฺตคฺคณโยกโต รตฺโต ปญฺเญ,
เอวํ พุทฺธคฺคณโยกโต พุทฺโธติ ฅาปนตฺถํ
วุตฺตํ. ตโต ปรี พุทฺโธติ เนตํ นามนฺตืออาทิ
อตุถานุกตายํ ปณฺณตฺตือติ โฟธนตฺถํ วุตฺตนฺตือ
เอวเมตฺถ อิมินาปี อิมินาปี การณน
ภควา พุทฺโธติ เวทิตพฺพํ.

ในบทเหล่านั้น ท่านกล่าวไว้เพื่อให้ทราบว่
ทรงพระนามว่าพุทธะ เพราะทรงประกอบ
ด้วยพระพุทธานุคุณ คุณผ้าที่ชื่อว่าผ้าแดง เพราะ
ประกอบด้วยคุณคือสีแดงฉะนั้น. ต่อจากนั้นไป
บทว่า คำว่าพุทธะนี้ ไม่ใช่ชื่อที่มารดาแต่งตั้ง
เป็นต้น ท่านกล่าวไว้เพื่อให้ทราบว่า นี้เป็น

๑ สารตฺถทีปนียํ วินยฎฺฐีกายํ เขตฺตฺถนฺตฺเร
โพธิตี ทิสฺสตี, ๑/๔๕๗.

บัญญัติที่เป็นไปคล้อยตามสภาวะ จึงพึงทราบ
ว่าพระผู้มีพระภาค ทรงพระนามว่าพุทธะ
เพราะเหตุแม้ แม้ ในบรรดาเหตุทั้งหลาย
เหล่านี้ ตามประการที่กล่าวมาแล้วอย่างนี้.

๑๔๒. อัสสาติ ภควโต. คุณวิสิฏฺฐ-
สพฺพสตฺตตตมกรุการวาทิวจนนติ สพฺเพหิ
สีลาทิกุณเหติ วิสิฏฺฐสฺส ตโต เอว
สพฺพสตฺเตหิ อุตฺตมสฺส กรุโน การววเสน
วุตฺตวจนมิตฺ^๑ ภควาติ.

๑๔๒. บทว่า อัสส ได้แก่พระผู้มี
พระภาค. คำว่า เป็นคำร้องเรียกพระผู้มี
พระภาคพระองค์นั้น ผู้วิเศษด้วยคุณทั้งหลาย
ผู้เป็นครู สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งหลาย ด้วยอำนาจ
ความเคารพ ความว่า คำว่า ภควา นี้
เป็นคำที่ร้องเรียกพระผู้มีพระภาค ผู้วิเศษ
ด้วยคุณมีศีลเป็นต้นทั้งปวง ซึ่งเพราะเหตุ
นั่นเอง จึงทรงเป็นครูผู้สูงสุดกว่าสัตว์ทั้งปวง
ด้วยอำนาจความเคารพ.

ตถา หิ โลกนาโถ อปริมิตนิรุปรูปภาว-
สีลาทิกุณวิเสสสมงฺกิตาย สพฺพานตฺถปฺริหาร-
บุพฺพงฺคมาย นีรวเสสทิตฺสฺสขวิธานตฺปฺรายน
นิตฺติสฺสาย ปโยคสมฺปตฺติยา สเทวมนุสฺสสาย

จริงอย่างนั้น พระผู้ทรงเป็นที่พึ่งของโลก
ทรงเป็นฐานะควรเคารพอย่างสูงสุดของสัตว์
ทั้งหลาย ซึ่งหาประมาณมิได้ในโลกธาตุ
ทั้งหลายอันหาประมาณมิได้ เพราะความ

^๑ ส. วุจฺจมานวจนมิตฺ.

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

บชาย, อัจจนุตูปการิตาย จ อปริมาณาสุ
โลกธาคุส อปริมาณานํ สุตตานํ
อุตุตมการวฏฺจานนุติ.

ที่ทรงเป็นผู้พร้อมเพรียงด้วยคุณวิเศษ มีศีล
เป็นต้น ซึ่งมีอำนาจอันประมาณมิได้ อุปมา
มิได้ และเพราะความที่ทรงเป็นผู้มีอุปการะ
อย่างเหลือเกิน แก่หมู่สัตว์พร้อมทั้งเทวดา
และมนุษย์ ด้วยพระปโยคสมบัติ (ความ
ถึงพร้อมแห่งความเพียร) อันเลิศล้ำที่เริ่มต้น
ด้วยการให้หลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นอนัตตะ (ความ
ฉิบหาย) ทั้งปวง มุ่งแต่จะจัดแจงประโยชน์สุข
ไว้เบื้องหน้าอย่างไม่มีเหลือแล.

ภควาติ วจนํ เสฏฺฐนุติ เสฏฺฐวาจกํ
วจนํ เสฏฺฐคุณสหจรณโต "เสฏฺฐนุ"ติ วุตฺตํ.
อถวา วุจฺจตีติ วจนํ, อตุโถ. ตสฺมา โย
"ภควา"ติ วจนเน วจนํโย อตุโถ, โส
เสฏฺฐโจติ อตุโถ. ภควาติ วจนมุตฺตมฺนุติ
เอตฺถาปี เอเสว นโย. การวยุตฺโตติ
ครุภาวยุตฺโต ครุคุณโยคโต, ครุกรรมํ वा
สาตีสยํ อรหตีติ การวยุตฺโต, การวารโหติ
อตุโถ.

คำว่า ภควา เป็นคำประเสริฐ
คือเป็นคำร้องเรียกบุคคลผู้ประเสริฐ อธิบาย
ว่า "เป็นคำที่ประเสริฐ" เพราะเที่ยวไป
พร้อมกับพระคุณอันประเสริฐ. อีกนัยหนึ่ง
ความหมายชื่อว่าวจนํ เพราะอรรถว่าถูก
กล่าวถึง. เพราะฉะนั้นจึงมีความหมายว่า
ความหมายที่ฟังกล่าวถึงด้วยคำว่า "ภควา"
อันใด, ความหมายนั้นประเสริฐดังนี้. แม้ใน
คำว่า ภควา เป็นคำสูงสุด นี้ ก็มีนัย
แหละ. บทว่า การวยุตฺโต แปลว่าประกอบ

ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ด้วยความเป็นครู คือประกอบด้วยคุณแห่งครู, อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า การวยุตโต เพราะ อรรถว่าควรเป็นอย่างค้ำยั้ง ซึ่งภาวะที่กระทำ ความเป็นครู จึงมีความหมายว่าการวโร.

คุณวิเสสเหตุกั "ภควา"ติ อิทั
ภควโต นามนุติ สงฺเขปโต วุตฺตมตฺถึ
วิทฺถารโต วิภชิตฺกามา นามเวย ตาว
อตุตฺถารวเสน หสฺเสนโต "จตุพฺพิธั วา
นามนุ"ติ อาทิมาท. ตตฺถ อวตฺถิกนฺติ
อวตฺถาย วิทิตฺ ตนฺตึ อวตฺถึ อุปาทาย
ปณฺณตฺตึ โวหริตฺ.

ท่านอาจารย์ ผู้ประสงค์จำแนกเนื้อ-
ความที่กล่าวไว้โดยสังเขปว่า คำว่า
"ภควา" นี้ เป็นพระนามของพระผู้มีพระภาค
ซึ่งมีพระคุณพิเศษเป็นเหตุ ตั้งนี้ โดยพิสดาร
เมื่อจะแสดงพระนามนั้นแหละ ด้วยอำนาจ
การขยายอรรถก่อน จึงกล่าวว่า "อีกนัยหนึ่ง
นามมี ๔ อย่าง" ตั้งนี้เป็นต้น. ในนามทั้ง ๔
นั้น คำว่า อวตฺถิกนาม ได้แก่นามที่รู้จักด้วย
เครื่องกำหนด คือนามที่เขาอาศัยเครื่อง
กำหนดนั้น ๆ บัญญัติ ร้องเรียกกัน.

ตถา ลึงคิกั เตน เตน ลึงเคน โวหริตฺ.
เนมิตฺติกนฺติ นิมิตฺตโต อากตฺ. อริจฺจ-
สมฺปนฺนนาม ยทิจฺฉาย ปวตฺตํ, ยทิจฺฉาย
อากตฺ ยทิจฺฉกั. ปจฺเมน อาทิสฺสทฺเทน
พาลอ, ยฺวา, วุทฺโธติ เหวมาทึ สงฺกณฺหาติ,

ชื่อว่าลึงคิกนาม ก็อย่างนั้น ได้แก่นามที่
ร้องเรียกด้วยลึงคะ (เครื่องหมาย) นั้น ๆ.
คำว่า เนมิตฺติกนาม ได้แก่นามที่มาโดยนิमित
(คุณธรรมที่เป็นเหตุ). คำว่า อริจฺจ-
สมฺปนฺนนาม ได้แก่นามที่เป็นไปตามความ

พุทฺธิเยน มุณฺสี, ชฺฐิตีเวยมาทึ, ตติเยน ปรรณนา คีอมาตามความปรารณนา ตั้งตาม
 พุทฺธสุโต, ฌมฺมกถิกอ, ฌายีตี เวยมาทึ, ความปรารณนา. ด้วย อาทึ ศัพฺพ์(ที่แปลว่า
 จตุตฺเถน อมฺมริสนั^๑ ปาวจณฺนุติ เวยมาทึ เป็นต้น) ศัพฺพ์แรก(...พลีพทฺโทธิ เวยมาทึ)
 สงฺเคระหฺเอนามมีอย่างนี้ว่า พาลอ(เด็ก)
 ยฺวาท (คนหนุ่มสาว) วุทฺโธ (คนแก่)
 เป็นต้น, ด้วย อาทึ ศัพฺพ์ที่ ๒ (...กรรตี
 เวยมาทึ) สงฺเคระหฺเอนามมีอย่างนี้ว่า
 มุณฺสี (คนมีการโกน ใช้เรียกคนหัวโล้น) ชฺฐี
 (คนมีชฎา ใช้เรียกฤษี) เป็นต้น, ด้วย
 อาทึ ศัพฺพ์ที่ ๓ (...ฉพฺภิมฺโณติ เวยมาทึ)
 สงฺเคระหฺเอนามมีอย่างนี้ว่า พุทฺธสุโต
 (ผู้สตั้มมาก) ฌมฺมกถิกอ (พระธรรมกถิก)
 ฌายี (ผู้มีฌาน) เป็นต้น, ด้วย อาทึ ศัพฺพ์ที่ ๔
 (...ธนฺวพฺพโกติ เวยมาทึ) สงฺเคระหฺเอนา
 นามมีอย่างนี้ว่า อมฺมริสนั ปาวจณฺ (ถ้อยคำ
 อันเป็นประธาน อันมีการแสดงถึงทุกข)
 เป็นต้น.

^๑ ม. อฆปทีปนี : อมฺมริสนนฺนุติ ปณิทํ
 ยุตฺตตฺตรํ ภเวยฺย อมฺมรชฺชนนฺนุติ
 สกุกฺกภาสานุโลมโต.

"เนมิตติกน"ติ วุฑฺฒมตฺถํ พฺยติเรกวเสณ
 ปติญฺจาเปตฺติ "น มหามายายา"ติอาทิ วุฑฺฒํ.
 "วิโมกฺขนตฺติกน"ติ อิมินา อิทํ นามํ อริยาย
 ชาตียา ชาตกฺขณฺเวยว ชาตฺนฺติ ทสฺเสติ.
 ยทิ วิโมกฺขนตฺติกํ, อถ กสฺมา ฌณฺเณหิ
 ชีณาสเวหิ อสํธาธารณฺนฺติ อาท "สท
สพฺพญฺญตฺตฺวาณสฺส ปฏฺฐิลภา"ติ.

ท่านอาจารย์ประสงค์จะยืนยันอรรถที่ได้กล่าว
 แล้วว่า (ส่วนพระนามว่าภควา น) "เป็น
 เนมิตติกนาม" ดังนี้ ด้วยสามารถแห่งคำ
 ปฏิเสธ จึงกล่าวว่า "ไม่ใช่พระนามที่
พระนางมหามายาทรงตั้ง" ดังนี้เป็นต้น.
 ด้วยคำว่า "มีในที่สุดแห่งวิโมกข์" นี้ ท่าน
 แสดงว่าพระนามนี้เกิด ในขณะที่ชาติอริยะ
 เกิดนั่นเอง. ท่านอาจารย์ทำไว้ในใจว่า
 ถ้าหากว่า เป็นชื่อมีในที่สุดแห่งวิโมกข์ไซ้,
 เมื่อเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุไรจึงเป็นชื่อที่ไม่
 สาธารณะด้วยพระชีณาสพเหล่าอื่นแล้ว ดังนี้
 จึงกล่าวว่า "พร้อมกับการได้มาซึ่งพระ-
สัพพัญญุตญาณ" ดังนี้.

พฺพุธานํ ทิ อรหตฺตผลํ นิปฺปชฺชมานํ
 สพฺพญฺญตฺตฺวาณาหิ สพฺเพหิ พฺพุทฺถคฺคณฺเณหิ
 สทฺธิเยว นิปฺปชฺชติ. เตน วุฑฺฒํ
 "วิโมกฺขนตฺติกน"ติ. สจฺฉิกา ปญฺญตฺตฺติ
 สพฺพธมฺมานํ สจฺฉิกิริยานิมิตฺตา ปญฺญตฺติ.
 อถวา สจฺฉิกา ปญฺญตฺตฺติ ปจฺจกฺขสิทฺธา
 ปญฺญตฺติ.

จริงอยู่ พระอรหันต์ผล (อันได้ชื่อว่า ที่สุดแห่ง
 วิโมกข์) ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะ
 สำเร็จ ย่อมสำเร็จพร้อมกับพระพุทฺถคฺค
 ์ทั้งปวง มีพระสัพพัญญุตญาณเป็นต้นที่เกี่ยว.
 เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า (พระนามว่า
 ภควา น) "มีในที่สุดแห่งวิโมกข์" ดังนี้.
 คำว่า เป็นสัจฉิกาบัญญัติ คือ เป็นบัญญัติที่มีการ

ศาสตราจารย์ พิพัฒน์ สุจินดา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กระทำให้งัง ซึ่งธรรมทั้งปวงเป็นเหตุ.
อีกนัยหนึ่งคำว่า เป็นสังฆิกายัญญิตี ได้แก่
เป็นบัญญัติที่สำเร็จแล้วโดยประจักษ์.

ยัคณนิมิตฺตา หิ สฺวา, เต สตุฏฺฐ ปจฺจกฺขภูตาคฺคิ
คุณา วีย สวาปี สจฺฉิกตา เอว นาม โหติ,
น ปเรสํ โวหารมตฺเตนาติ อธิปฺปาโย.

จริงอยู่ บัญญัตินั้นมีพระคุณเหล่าใดเป็นเหตุ,
พระคุณเหล่านั้น เป็นสิ่งที่พระศาสดาทรงเห็น
ประจักษ์ เพราะเหตุนั้น แม้อันบัญญัตินั้นก็ชื่อว่า
เป็นอันทรงกระทำให้งัง เช่นเดียวกับคุณ
ทั้งหลายนั้นเทียว, อธิบายว่าไม่ใช่เป็นบัญญัติ
โดยสักว่าเป็นชื่อที่ร้องเรียกสำหรับคนอื่น.

๑๔๓. วทนต์ตี มหาเถรสฺส กรุภาวโต
พหุวจเนนาท, สงฺคีตฺติกาเรหิ วา กตมฺนุวาทํ
สนฺธาย. อิสฺสรียาทีเกโท ภโค อสฺส
อตุตฺตี ภคิ. อกาสิ ภคฺคฺนฺตี รากาทีปาปธมฺมํ
ภคฺคํ อกาสิ, ภควาติ อตุตฺโต. พฺหุ
ณาเยหิตี กายภาวนาทีเกหิ อเนเกหิ
ภาวนากุกเมหิ. สุภาวิตตฺตโนติ สมฺมเทว
ภาวิตสฺภาวสฺส. ปจฺจตฺเต เจตํ สามิวจนํ.

๑๔๓. ท่านอาจารย์กล่าวไว้ด้วยคำอัน
เป็นพหุวจนะว่า วทนต์ตี (จึงกล่าว) เพราะ
มีความเคารพต่อพระมหาเถระ, หรือกล่าว
หมายเอาอนุวาทที่พระสังคีตีกาจารย์ทั้งหลาย
ได้แต่งไว้. ชื่อว่า ทรงเป็นภคิ เพราะ
อรรถว่า ทรงมีกะอันมีประเภทเป็นพระ-
อิสสรียะเป็นต้น. คำว่า ทรงได้กระทำน้กคะ
ความว่า ทรงกระทำธรรมอันเป็นฌาปมีรากะ
เป็นต้นให้หักทำลาย จึงทรงพระนามว่าภควา.
คำว่า โดยนุยายธรรมทั้งหลายเป็นอันมาก

ศาสตราจารย์ พิพัฒน์ สุจินดา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

คือโดยลำดับภาวนามีกายภาวนาเป็นต้น เป็นอันมาก. คำว่า เป็นสุภาวิตตตะ คือเป็นผู้มีตนอันได้อบรมแล้ว เป็นสภาวะโดยชอบนั้นเทียว. ก็คำว่าสุภาวิตตตะโน นี้ เป็นฉฐวิภักติในอรรถแห่งปฐมวิภักติ.

นิตฺเตเส วุตฺตเนเนวาทิ เอตฺถาย
นิตฺเตสนโย :

ในคำว่า ตามนัยที่ท่านกล่าวไว้ใน
กัมภีร์นิตฺเตสนโย นี้ ต่อไปนี้เป็นนัยใน
กัมภีร์นิตฺเต :

"ภควาติ คารวาทิวนเมตฺ. อปีจ
ภคฺคราโคติ ภควา, ภคฺคโหโสติ
ภควา, ภคฺคโมโหติ ภควา,
ภคฺคมาโนติ ภควา, ภคฺคทิวฺสตี
ภควา, ภคฺคกณฺฑโกติ^๑ ภควา,
ภคฺคกิลโสติ ภควา, ภชิ วิภชิ
ปวิภชิ ฐมฺมรตนฺนติ ภควา, ภวานํ
อนฺตกโรตีติ ภควา, ภาวิตกาโย
ภาวิตสึโล ภาวิตจิตฺโต ภาวิตปญฺโญติ
ภควา,

"คำว่า ภควา นี้ เป็นคำร้องเรียก
ด้วยอำนาจความเคารพ. อีกนัยหนึ่ง
ทรงพระนามว่า ภควา เพราะ
อรรถว่า ทรงเป็นผู้หักทำลายราคะ
ทรงพระนามว่าภควา เพราะอรรถว่า
ทรงเป็นผู้หักทำลายโทสะ ทรง
พระนามว่าภควา เพราะอรรถว่าทรง
เป็นผู้หักทำลายโมหะ ทรงพระนามว่า
ภควา เพราะอรรถว่าทรงเป็นผู้หัก
ทำลายมานะ ทรงพระนามว่าภควา

^๑ ฉ. ภคฺคตณฺโหติ.

เพราะอรรถว่าเป็นผู้หักทำลายทริฐิ ทรง
 พระนามว่าภควา เพราะอรรถว่าทรง
 เป็นผู้หักทำลายเสียหนาม ทรง
 พระนามว่าภควา เพราะอรรถว่าทรง
 เป็นผู้หักทำลายกิเลส ทรงพระนามว่า
 ภควา เพราะอรรถว่าทรงเป็นภชิ คือ
 แบ่งปัน แบ่งปันเป็นส่วน ๆ แบ่งปันไป
 โดยประการต่าง ๆ ซึ่งพระธรรมรัตน
 ทรงพระนามว่าภควา เพราะอรรถว่า
 ทรงกระทำที่สุดแห่งภพทั้งหลาย ทรง
 พระนามว่าภควา เพราะอรรถว่า ทรง
 เป็นผู้อบรมกาย อบรมศีล อบรมจิต
 อบรมปัญญา,

ภชิ วา ภควา อรรถวณปุตตานิ
 ปนุตตานิ เสนาสนานิ อပ္สัททานิ
 อပ္นิกุโฆसानิ วิชนวาทานิ
 มนุสฺสราหเสยฺยกานิ ปฏิสลฺลาน-
 สารูปานีติ ภควา, ภากี วา ภควา
 จีวรปิณฑปาทเสนาสนกิลานปัจจุย-
 เกสชฺชปริกุขารานนฺติ ภควา,

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็น
 ภชิ คือผู้เสพเสนาสนะอันสงัดคือป่า
 ป่าชฎ ซึ่งปราศจากเสียงพุกคุษ
 ปราศจากเสียงอีกทีก เว้นจากชน
 สัตว์จรเป็นสถานที่อยู่ที่เร้นลับสำหรับคน
 ทั้งหลาย เหมาะสมต่อความหลีกเลี่ยง
 เพราะเหตุนี้ จึงทรงพระนามว่า

คุณบุญนาค ศสะภุริ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาคี วา ภควา อตุตฺรสฺสฺส ฐมฺมรสฺสฺส
 วิมุตฺตฺรสฺสฺส อธิสฺสฺสฺส อธิจิตฺตฺสฺส
 อธิปณฺณายาติ ภควา, ภาคี วา
 ภควา จตฺตุนฺนํ ฌานานํ จตฺตุนฺนํ
 อปฺปมณฺณานํ จตฺตุนฺนํ อรูปสฺมาปตฺตึนฺนตฺติ
 ภควา, ภาคี วา ภควา อญฺจุนฺนํ
 วิโมกฺขานํ อญฺจุนฺนํ อภิภายตฺนานํ
 นวฺวณฺนํ อนุปฺพุทฺทวิหารสฺมาปตฺตึนฺนตฺติ
 ภควา,

ภควา, อีกอย่างหนึ่งพระผู้มีพระภาค
 ทรงเป็นภาคี คือผู้มีส่วนแห่งจิวร
 บิณฑบาต เสนาสนะ และบริขารคืออย่า
 อันเป็นปัจจัยสำหรับคนใช้ เพราะ
 เหตุนั้น จึงทรงพระนามว่าภควา,

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็น
 ภาคี คือผู้มีการคบหาเป็นปกติ
 กะอรรถรส ธรรมรส วิมุตติรส อธิศีล
 อธิจิต อธิปัญญา เพราะเหตุนี้ จึง
 ทรงพระนามว่าภควา, อีกอย่างหนึ่ง
 พระผู้มีพระภาคทรงเป็นภาคี คือผู้มี
 การคบหาเป็นปกติกะฉาน ๔ อัปป-
 มัญญา ๔ อรูปสมบัติ ๔ เพราะ
 เหตุนี้ จึงทรงพระนามว่าภควา
 อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็น
 ภาคี คือผู้มีการคบหาเป็นปกติกะ-
 วิโมกข์ ๘ (วิโมกข์ ๘ ที่น้อมไป
 ในอารมณ์ที่ได้ตรัสไว้โดยนัยว่า "ผู้มี
 รูปร่างเห็นรูปทั้งหลาย" เป็นต้น)

คุณบุญนาค ศศะฎริ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อภิภายณะ ๘ (ฌาน ๘ ที่ครอบงำ
 อายณะได้แล้ว) อนุบุพพิหาร-
 สมบัติ ๘ (สมบัติที่พึงเข้าตามลำดับ
 ๘ อย่าง คือรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔
 นิโรธสมบัติ ๑) เพราะเหตุนี้
 จึงทรงพระนามว่าภควา,

ภาคี วา ภควา ทสนฺนํ สณฺณากาวานํ
 ทสนฺนํ กลินฺสสมาปตฺตํ อานาปานสติ-
 สมานิสฺส อสุภสมาปตฺตียาติ ภควา,
 ภาคี วา ภควา จตฺนํ สติปฏฺฐานานํ
 จตฺนํ สมมฺปฺธานานํ จตฺนํ
 อิทฺธิปาทานํ ปณฺจนํ อินฺทฺริยานํ
 ปณฺจนํ พฺลานํ สตฺตฺนํ โปชฺฌกานํ
 อริยสฺส อฏฺฐกฺกิสฺส มคฺคสฺสชาติ
 ภควา,

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็น
 ภาคี คือผู้มีการคบหาเป็นปกติกะสัตตญา
 ภาวนา ๑๐ (มีนิจจสัตตญาเป็นต้น อัน
 มาแล้วในคิริมานนทสูตร) กลินฺสสมบัติ
 ๑๐ (ฌานกลิน ๑๐ มีปฐมวิกลินเป็นต้น)
 อานาปานสติสมาธิ อสุภสมบัติ
 เพราะเหตุนี้ จึงทรงพระนามว่า
 ภควา, อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาค
 ทรงเป็นภาคี คือผู้มีการคบหาเป็นปกติ
 กะสติปฏฺฐาน ๔ สัมมปฺธาน ๔
 อิทฺธิปาท ๔ อินฺทฺริย ๕ พฺละ ๕
 โปชฺฌก ๖ พระอริยมรรคมีองค์ ๘
 เพราะเหตุนี้ จึงทรงพระนามว่า
 ภควา,

คุณบุญภาค ศศะภุริ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ภาคี วา ภควา ทสนันฺ ตถาคตพลาณํ
จตุณฺ เวสสารชฺชานํ จตุณฺ
ปฏิสสมฺภิทานํ ฉนฺ อภิญฺยานํ ฉนฺ
พุทธธมฺมานนฺติ ภควา, ภควาติ เนตํ
นามํ ฯเปฯ สัจฉิกา ปณฺตตฺติ ยทิตฺ
ภควา"ติ?

อีกอย่างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคทรงเป็น
ภาคี คือผู้มีการคบหาเป็นปกติกะกำลัง
ของพระตถาคต ๑๐ (พระญาณอันเป็น
กำลังของพระตถาคต ๑๐ มีญาณรู้เหตุ
และไม่ใช่เหตุเป็นต้น) เวสาร์ชชะ ๔
(ความแก่ล้า ๔) ปฏิสสมิทา ๔
อภิญญา ๖ พุทธธรรม ๖ เพราะ
เหตุ^๕ นั้น จึงทรงพระนามว่าภควา,
พระนามว่าภควา นี้ ไม่ใช่พระนามที่
พระชนนีทรงตั้ง ฯลฯ แต่พระนามว่า
ภควา นี้ ฯลฯ เป็นสัจฉิกาบัญญัติ ฯลฯ
แห่งพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทั้งหลาย"
ดังนี้.

เอตถ จ "การวาทิวจนฺ"ติอาทีนํ
ยทิตฺปี กถายํ อากตฺตปทานุกฺกเมน น
นิตฺทิจฺจานํ, ยถารทํ ปน เตสํ สพฺเพสสมฺภี
นิตฺทเทสฺสาเวน เวทิตฺตพฺพานิ. ตตฺถ
การวาทิวจนฺติ ครุณฺ ครุภาววาจกํ วจนฺ.

ก็ในคัมภีร์นี้เทศน์ คำว่า "เป็นคำร้อง
เรียกด้วยอำนาจความเคารพ" เป็นต้น ท่าน
มิได้แสดงไขไปตามลำดับบทที่มาแล้วในคาถา
ก็จริง, ถึงกระนั้นก็พึงทราบได้โดยที่คำ
เหล่านั้นแม้ทุกคำมีในคัมภีร์นี้เทศตามสมควร.

^๕ ขุ. มหา. ๒๔/๒๕๒.

ภขีติ ภาคโส กเถสี.

ในนัยคัมภีร์นิเทศนั้น คำว่า เป็นคำร้องเรียก
ด้วยอำนาจความเคารพ คือเป็นคำพูดที่
กล่าวถึงครูทั้งหลายด้วยความเคารพ. บทว่า
ภขี (ผู้แบ่งปัน) คือกล่าวโดยจำแนก.

เตนาท "วิภขี"ติ. ธมฺมรตนฺติ มคฺคผลาทิ-
อริยธมฺมรตนํ. ปุน ภขีติ เสวิ. ภาคีติ
ภาคเชยฺยวา. ปุน ภาคีติ ภขณสีโล.
อตุตฺตสฺสชาติ อตุตฺตสนฺนิสฺสยสฺส รสฺสสฺ.
วิมุตฺตตายตฺนสีเส หิ จตฺวา ธมฺมํ กเถนฺตสฺส,
สฺสณฺตสฺส จ ตทตฺถํ อารพฺภ อูปฺชฺชนกปีติ-
โสมนสฺส อตุตฺตรโส. ธมฺมํ อารพฺภ ธมฺมรโส.

เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า "วิภขี"
แบ่งปันเป็นส่วน ๆ ดังนี้. คำว่า ซึ่งพระ-
ธรรมรัตนะ คือซึ่งพระธรรมรัตนะของ
พระอริยเจ้ามีมรรคผลเป็นต้น. บทว่า ภขี
อีกบทหนึ่งแปลว่าผู้เสพ. บทว่า ภาคี แปลว่า
ผู้มีส่วน. บทว่า ภาคี อีกบทหนึ่งแปลว่าผู้มี
การคบหาเป็นปกติ. คำว่า อรรตฺตส ได้แก่
รสอันมีอรรถเป็นที่อิงอาศัย. จริงอยู่ บุคคล
เมื่อตั้งอยู่ในธรรมอันมีวิมุตตตายตนะ (บ่อเกิด
แห่งความหลุดพ้น) เป็นประธาน แล้วกล่าว
ธรรมและฟังธรรมอยู่ ปิติโสมนัสที่เกิดขึ้น
ปรารภอรรถนั้น ชื่อว่าอรรตฺตส. ปิติโสมนัส
ที่เกิดขึ้นปรารภธรรม ชื่อว่าธมฺมรส.

คุณชนสรณ์ มานะวณิชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยัม สนุชาย วุฑฺฒิ "ลภติ อตฺถเวทํ, ลภติ
 ฐมฺมเวทนุ"ติ? วิมุตฺติรสฺสํ วิมุตฺติภูตฺสฺส
วิมุตฺติสนฺนิสฺสยฺสฺส วา รสฺสํ. สฺสญฺญา-
ภาวณานนฺติ อนิจฺจสฺสญฺญาทึนํ ทสนฺนํ
สฺสญฺญาภาวณานํ. ฉนฺนํ พหุธรรมมานนฺติ ฉ
 อสํชาธณานิ ญาณานิ^๑ สนุชาย วุฑฺฒิ.
 ตตฺถ ตตฺถ "ภควา"ติ สทฺทสิทฺธิ นินฺรุตฺตินเยน
 เวทิตพฺพา.

ได้แก่คำที่ทรงหมายเอาตรัสไว้ว่า "ย่อมได้
 ความปลาบปลื้มในอรรถ, ย่อมได้ความ
 ปลาบปลื้มในธรรม" ดังนี้. คำว่า วิมุตฺติรส
 ได้แก่รสอันเป็นวิมุตติ หรือเป็นที่อิงอาศัยแห่ง
 วิมุตติ. คำว่า สฺสญฺญาภาวนา ได้แก่สฺสญฺญา-
 ภาวนา ๑๐ มีอนิจจสฺสญฺญาเป็นต้น. คำว่า
พหุธรรม ๖ ท่านกล่าวหมายเอาพระญาณ
 อันไม่สาธารณะ(ด้วยสาวก) ๖ พระญาณ.
 รูปสำเร็จแห่งศัพท์ว่า "ภควา" ในบทนั้น ๆ
 พึงทราบตามนัยแห่งนินฺรุตฺติเถิด.

๑๔๔. ยทิปิ "ภากุชฺชวา"ติอาทึหิ ปเทหิ
 วุจฺจมาโน อตฺถโถ "ภคิ ภาชึ"ติ นินฺรุทฺเสกาถาย
 สงฺกหิตโต เอว, ตถาปิ ปทสิทฺธิอตฺถวิภาค-
 อตฺถโยชนาทิสฺสทิตโต สํวณฺณานโย ตโต
 อณฺฎากาโรติ วุฑฺฒิ "อยมฺปน อปโร นโย"ติ.

๑๔๔. อรรถ (ของคำว่า ภควา)
 ที่ท่านกล่าวไว้ด้วยบทว่า "ภากุชฺชวา" เป็นต้น
 เป็นอันสงเคราะห์แล้วด้วยคาถา แสดงไขว่
 "ภคิ ภาชึ" เป็นต้นนั้นเทียว ก็จริงอยู่, แม้
 อย่างนั้น นัยการสังวรพรรณา อันประกอบ
 ด้วยรูปสำเร็จแห่งบท คำจำแนกอรรถ คำ
 ประกอบอรรถ เป็นต้น ก็เป็นอีกอาการหนึ่ง

^๑ อญ. ฉกุก. ๒๒/๓๑๘.
^๒ ฉ. อสํชาธณญาณานิ.

จากอรรถที่สังเคราะห์ด้วยคานัน เพราะ
เหตุนี้ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ส่วนต่อไป
เป็นอีกนัยหนึ่ง" ดังนี้.

อาทิกนฺติ อาทิสฺสฺสทฺ วณฺณวีกาโร,
วณฺณโลโป, ธาตุอตุเถน นโยชนนฺจาทิ อิมํ
ตีวธิํ ลกฺขณํ สงฺกตฺทาทิ. สทฺทณเยนาติ
พฺยากรณเยน? ปิโสทรานฺตี สทฺทานํ
อากฺตีกณฺยาวโต วุตฺตํ "ปิโสทรานฺตีปกฺเข-
ลกฺขณํ คเหตุวาทิ. ปกฺชิปนเมว ลกฺขณํ.

ด้วย อาทิสฺสฺสทฺ (ที่แปลว่า เป็นต้น) ใน
บทว่า อาทิกํ (มีลักษณะว่าเป็นต้น) ท่าน
รวมเอาลักษณะ(สูตร) ๓ อย่างนี้ คือ
วณฺณวีกาโร (ทำอักษรให้ผิดแปลกไป),
วณฺณโลโป (ลบอักษร), และ ธาตุอตุเถนโยชนํ
(ประกอบไว้ในอรรถของธาตุ). คำว่า โดย
นัยแห่งสัทศาสตร์ คือโดยนัยแห่งไวยากรณ์.
ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ถือเอาลักษณะที่รวม
ไว้ในคณะศัพท์มีปิโสทรศัพท์เป็นต้น" ดังนี้
เพราะศัพท์ทั้งหลายมีปิโสทรศัพท์เป็นต้น มีมา
เป็นคณะ. การรวมไว้นั้นเองเป็นลักษณะ
(จึงชื่อว่าลักษณะที่รวมไว้).

ตปฺปรียาปนฺนตากกรณํ หิ ปกฺชิปนํ. ก็การกระทำความเป็นศัพท์ ที่นับเนื่องใน
ปารบฺปตฺตณฺตี ปรมุกกํสคคํ ปารมิกาวปฺตฺตํ. คณะศัพท์มีปิโสทรศัพท์เป็นต้นนั้น ชื่อว่าการ

๑ สทฺทณเยนาติ สทฺทลกฺขณเยนาติ
สารตฺถทีปนี. ๒ ฉ. อากฺติ....

ภาคนุติ กุศล. ตตฺถ มคฺคกุศลํ โลกุตฺตร-
 สุขนิพฺพตฺตํ, อิตฺรํ โลกียสุขนิพฺพตฺตํ,
 อิตฺรมฺปิ วา วิวฏฺฏนฺิสฺสยํ ปริยายโต
 โลกุตฺตรสุขนิพฺพตฺตํ สียา.

รวมไว้. บทว่า ปารุปรตฺตํ ได้แก่ถึงความ
 เป็นบารมีที่สูงสุดอย่างยิ่ง. คำว่า ภากยะ
 ได้แก่กุศล. ในกุศลเหล่านั้น มคคกุศลเป็น
 กุศลที่ทำให้โลกุตตรสุขให้บังเกิด กุศลนอกนั้น เป็น
 กุศลที่ทำให้โลกียสุขให้บังเกิด, อีกอย่างหนึ่ง
 กุศลเหล่านั้นที่เป็นอุปนิสัยแห่งวิวัฏฏะ ก็เป็น
 กุศลที่ทำให้โลกุตตรสุขให้บังเกิดได้โดยปริยาย.

โลภาทโย เอกกฺวเสณ^๑ คหิตา.
 ตถา วิปริตฺตมนสิกาโร วิปลลาสกา-
 สามณฺเณน, อหิริกาทโย ทุกฺวเสณ.
 โลภาทโย จ ปุน "ติวิธากุศลมูล"ติ
 ติกฺวเสณ คหิตา. กายทฺวจฺจริตาทิตฺตฺตหา-
 สงฺกิลเสสาทิราคมลาทิราควิสมาทิกามสณฺณาทิ-
 กามวิตกฺกาทิตฺตฺตหาปปณฺจาทโย ติวิธ-
ทฺวจฺจริตาทโย.

ธรรมทั้งหลายมีโลภะเป็นต้น ท่าน
 ถู้อเอาโดยเกี่ยวกับเป็นแต่ละอย่าง (ว่า
 ประเภทโลภะ ประเภทโทสะ...). ถึง
 วิปริตมนสิการก็อย่างนั้นเหมือนกัน โดยความ
 เป็นวิปลาสเหมือนกัน, ธรรมทั้งหลายมีอหิริกะ
 เป็นต้น ท่านถู้อเอาโดยเกี่ยวกับเป็นธรรม
 หมวด ๒ (ว่าประเภทอหิริกะและอนินตตัปปะ
 เป็นต้น). อนึ่ง ธรรมทั้งหลายมีโลภะเป็นต้น
 ท่านถู้อเอาอีกครั้งหนึ่งโดยเกี่ยวกับเป็นธรรม
 หมวด ๓ ว่า "อกุศลมูล ๓ อย่าง". ชื่อว่า
ทฺวจฺจริต ๓ อย่าง เป็นต้น คือทฺวจฺจริต ๓ มี

^๑ ฉ. เอกกฺวเสณ.

คุณชนสรณ์ มานะวณิชย์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กายทุจริตเป็นต้น สังกิเลส ๓ มีสังกิเลสคือ
 ตัณหาเป็นต้น มลทิน ๓ มีมลทินคือราคะ
 เป็นต้น วิสมะ ๓ มีวิสมะคือราคะเป็นต้น
 สัสถุญา ๓ มีกามสัสถุญาเป็นต้น วิตก ๓ มี
 กามวิตกเป็นต้น ปปัญจะ ๓ มีปปัญจคือตัณหา
 เป็นต้น.

สุภัสถุณาทิกา จตุพพิชวิปริเยสา. "จิวรเหตุ
 วา ภิกขุโน ตณฺหา อุปฺปชฺชมานา อุปฺปชฺชติ,
 ปิณฺหปาต... เสนาสน... อิติ ภาวาท-
 เหตุ วา"^๑ เอวมาคตา จตุตาโร
ตณฺหปฺปาทา. "พฺพุเช กงฺขติ, ฐมฺเม,
 สฺเม, สิग्ฆาย, สฺพฺรหฺมจารีสุ กุปีโต
 โหติ อนตฺตมโน อาทจฺจิตฺโต ชีลชาโต"^๒
 เอวมาคตานิ ปญฺจ เจโตชีลานิ.

ธรรมทั้งหลายมีสุภัสถุญาเป็นต้น ชื่อว่า
วิปริเยสะ ๔ อย่าง. ความเกิดตัณหา ๔ อย่าง
 มาแล้วอย่างนี้ว่า "ตัณหา เมื่อจะเกิดขึ้นแก่
 ภิกษุ ย่อมเกิดขึ้นเพราะจิวรเป็นเหตุบ้าง
 ตัณหา เมื่อจะเกิดขึ้นแก่ภิกษุ ย่อมเกิดขึ้น
 เพราะปิณฺหปาตเป็นเหตุบ้าง ตัณหาเมื่อจะ
 เกิดขึ้นแก่ภิกษุ ย่อมเกิดขึ้นเพราะเสนาสนะ
 เป็นเหตุบ้าง ตัณหาเมื่อจะเกิดขึ้นแก่ภิกษุ
 ย่อมเกิดขึ้นเพราะการคิดว่า 'ความไม่มีโรค

^๑ ขุ. อิติ. ๒๕/๓๑๓, องฺ. จตุกก.
 ๒๑/๑๒.

^๒ ที. ปา. ๑๑/๒๕๐, ม. มุ. ๑๒/๒๐๕-๖,
 องฺ. ปญฺจก. ๒๒/๒๓๗, องฺ. นวก.
 ๒๓/๔๘๑-๒, อภิ. วิ. ๓๕/๕๐๔-๑๐.

ย่อมมีได้ เพราะอาศัยสิ่งประณีตมีเนยใส
เป็นต้น' ดังนี้เป็นเหตุข้าง" ดังนี้. เจโต-
ศีล ๕ อย่าง มาแล้วอย่างนี้ว่า "ย่อมสงสัย
ในพระพุทธ ย่อมสงสัยในพระธรรม ย่อม
สงสัยในพระสงฆ์ ย่อมสงสัยในสิกขา ย่อม
เป็นผู้โกรธ ไม่พอใจ มีจิตขี้เคือง เกิด
ความแข่งกระด้างในเพื่อนผู้ประพฤติพรหม-
จรรย์ทั้งหลาย" ดังนี้.

"กาเม อวิตราโค โหติ, กาเย อวิตราโค,
รูปे. อวิตราโค, ยาวहतुं อทราวเทหัง
ภุชิต्वा เสय्यसुขं ปสฺสสุขं มितฺถสุขं อนฺนุตฺโต
วิหริตี, อณฺตรํ เทวนิกายं ปณิธาย
พรหมจริยं จรตี"ติ^๑ อากตา ปญจ วินิพฺพธา.

วินิพฺพธะ ๕ อย่าง มาแล้วอย่างนี้ว่า "ย่อม
เป็นผู้ไม่ปราศจากราคะในกาม ไม่ปราศจาก
ราคะในกาย ไม่ปราศจากราคะในรูป
บริโภคตราบเท่าที่ที่ต้องการ เสียจนเต็มท้อง
แล้วระกอบเนื่อง ๆ ซึ่งสุขในการนอน
สุขในการเอน สุขในการหลับอยู่ ประพฤติ
พรหมจรรย์ปรารถนาเทวนิกายใด นิกายหนึ่ง
ดังนี้.

รูปาภินนฺทนาทโย ปญจาภินนฺทนา. โโกโธ,
มกฺโข, อิสฺสา, สาถะยฺยํ, ปาปิจฺจตา,

รูปาภินนฺทนา (ความเพลิดเพลินรูป) เป็นต้น
ชื่อว่า ภินนฺทนา ๕ อย่าง. ชื่อว่า วิวาทมฺมุล

^๑ ที. ปา. ๑๑/๒๕๑, ม. มุ. ๑๒/๒๐๖-๗.

สนุทธิฐิปรามาโสติ อิมานิ ฉ วิวาทมูลานิ.
รูปตณฺหาทโย ฉ ตณฺหากายา.

๖ อย่าง เหล่านี้คือ โภคะ(ความโกรธ)
มักขะ(ความลบหลู่) อีสสา(ความริษยา)
สาไถย(ความโอ้อวด) ปาปิจตฺตา(ความ
ปรารถนาลามก) สันธิฐิปรามาสะ(ความ
ยึดมั่นความเห็นของตน) ดังนี้. รูปตณฺหา
เป็นต้น ชื่อว่าตณฺหากายะ ๖ อย่าง.

กามราคะปฏิกฺขมฺปิฏิกฺขวิจิกฺกฉณาวราคะ-
มานาวิชฺชา สฺตฺตฺตานุสฺสา. มิจฺฉาทิฏฺฐิอาทโย
อฏฺฐ มิจฺฉตฺตา. "ตณฺหํ ปฏฺฐิจฺจ ปรีเยสนา,
ปรีเยสนํ ปฏฺฐิจฺจ ลาโภ, ลาภํ ปฏฺฐิจฺจ
วินิจฺฉโย, วินิจฺฉยํ ปฏฺฐิจฺจ ฉนฺทราโค,
ฉนฺทรากํ ปฏฺฐิจฺจ อชฺโฆสํ, อชฺโฆสํ
ปฏฺฐิจฺจ ปรีคฺคโท, ปรีคฺคทํ ปฏฺฐิจฺจ มจฺฉริยํ,
มจฺฉริยํ ปฏฺฐิจฺจ อารกฺขา, อารกฺขาธิกรณํ
ทณฺหาทาทโย"^๑ เอเต นว ตณฺหามูลกา.

กามราคะ ปฏิกฺขมฺปิฏิกฺข วิจิกฺกฉ
กวาราคะ มานะ อวิชชา ชื่อว่าอนุสสัย ๑.
ธรรม ๘ อย่างมีมิจฉาทิฐิเป็นต้น ชื่อว่า
มิจฉตตะ ๘. ชื่อว่าธรรมมีตณฺหาเป็นมูล ๘
อย่าง เหล่านี้คือ "อาศัยตณฺหา ก็เกิดการ
แสวงหา อาศัยการแสวงหา ก็เกิดการได้
อาศัยการได้ก็เกิดการวินิจฉัย อาศัยการ
วินิจฉัย ก็เกิดฉนฺทราคะ อาศัยฉนฺทราคะ
ก็เกิดความยึดถือ อาศัยความยึดถือ ก็เกิด
ความทวงแหน อาศัยความทวงแหนก็เกิด
ความตระหนี่ อาศัยความตระหนี่ ก็เกิดการ

^๑ ที. มหา. ๑๐/๖๔, ที. ปา. ๑๑/๓๓๐,
อภิ. วิ. ๓๔/๕๓๕.

คุณสายสมร จันทรมาลัย-คุณประคุณ-คุณทวีพร ศรีพงษ์-คุณสมบัติรา ยมนา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

รักษา เพราะการรักษาเป็นเหตุ ก็เกิดการ
จับก่อนไม้เป็นต้น" ดังนี้.

จตุตถาโร สัสสตะวาทา, จตุตถาโร
เอกจจสัสสตะวาทา, จตุตถาโร อนุตทานนุติกา,
จตุตถาโร อมราวิกุเขปิกา, เทว อธิจ-
สมุปนฺนิกา, โสฬส สณฺเฑีวาทา, อฏฺฐ
อสนฺเฑีวาทา, อฏฺฐ เนวสนฺเฑีนาสนฺเฑีวาทา,
สตุต อจฺเจทวาทา, ปณฺจ ปรมทฺธิฏฺฐธมฺม-
นิพฺพานวาทาติ เอตานิ ทฺวาสุฏฺฐิวิญฺญูจิกฺคทานิ.

ชื่อว่าทิสฺสุ ๖๒ เหล่านี้ คือ วาพะว้ายัยยีน ๔
วาพะว้ายัยยีนเป็นบางส่วน ๔ วาพะว่าโลก
มีที่สุค และไม่มีที่สุค ๔ วาจาเดินไปได้ต่าง ๆ
ไม่ตายตัว ๔ วาพะว่าอตฺตาและโลกเกิดขึ้น
เองลอย ๆ ๒ วาพะว่ามีสฺสญฺญา ๑๖ วาพะว่า
ไม่มีสฺสญฺญา ๘ วาพะว่ามีสฺสญฺญาที่ไม่ใช่ ไม่มี
สฺสญฺญาที่ไม่ใช่ ๘ วาพะว่าชาตสุญฺญ ๑ วาพะ
ยัยยันพระนิพพาน ในปัจจุบันนี้เป็นอย่างยิ่ง ๕
ดังนี้.

อชฺชตฺตติกสฺส อุปาทาย "อสมฺมึ"ติ "สตี"
อิตฺถมสมฺมึ"ติ, "เอวมสมฺมึ"ติ,
"อณฺเฑธาสมฺมึ"ติ, "ภวิสฺสนุ"ติ, "อิตฺถ
ภวิสฺสนุ"ติ, "เอวํ ภวิสฺสนุ"ติ, "อณฺเฑธ
ภวิสฺสนุ"ติ, "อสมฺมึ"ติ, "สาตสมฺมึ"ติ,
"สียนุ"ติ, "อิตฺถํ สียนุ"ติ, "เอวํ สียนุ"ติ,

ตฺถท้าวจริตอาคัยขันธภายใน ๑๘ ก็คือตฺถท้าว
ที่เป็นไปว่า "เรามีอยู่" ๑ ที่เป็นไปว่า
"เราเมื่อมีอยู่ก็เป็นอย่างนี้ (คือเป็นกษัตริย์
เป็นต้น)" ๑ ที่เป็นไปว่า "เราเป็นเหมือน
อย่างนั้น (คือเป็นกษัตริย์เหมือนกันกับเขา
เป็นต้น)" ๑ ที่เป็นไปว่า "เราเป็นอย่างอื่น

๑ ฉ. โทติ.

คุณสายสมร จันทรมาลัย-คุณประคุณ-คุณทวีพร ศรีพงษ์-คุณสมิตรา ยมนา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

"อณฺเฏธา สียนฺ"ติ, "อปาหิ สียนฺ"ติ^๑ (คือเราเร็วกว่า หรือดีกว่าชนเหล่านั้น)" ๑
 "อปาหิ อิตฺถิ สียนฺ"ติ, "อปาหิ เหวอ^๑ ที่เป็นไปว่า "เราจักมี" ๑ ที่เป็นไปว่า
 สียนฺ"ติ, "อปาหิ อณฺเฏธา สียนฺ"ติ. โหตีติ^๑ "เราจักเป็นอย่างนี้" ๑ ที่เป็นไปว่า "เรา
 อญฺจารส, พาหิรสฺสุปาทาย "อิมินา อสมฺ"ติ^๑ จักเป็นเหมือนอย่างนั้น" ๑ ที่เป็นไปว่า
 "สตี, อิมินา อิตฺถมสมฺ"ติ. "อิมินา^๑ "เราจักเป็นอย่างอื่น" ๑ ที่เป็นไปว่า "เรา
 เหวอสมฺ"ติ, "อิมินา อณฺเฏธาสมฺ"ติอาทิกา^๑ เที่ยง" ๑ ที่เป็นไปว่า "เราไม่เที่ยง" ๑
 วุตฺตณฺยา อญฺจารสาติ จตฺตีส, อตีตา^๑ ที่เป็นไปว่า "เราน่าจะมี" ๑ ที่เป็นไปว่า
 จตฺตีส, อนาคตา จตฺตีส, ปจฺจุปฺปนฺนา^๑ "เราน่าจะเป็นอย่างนี้" ๑ ที่เป็นไปว่า
 จตฺตีสสาติ อญฺจสฺตตตฺตทหาวิจริตานิ.^๑ "เราน่าจะเป็นเหมือนอย่างนั้น" ๑ ที่เป็น
 ๑๐๑
 ๑๐๒
 ๑๐๓
 ๑๐๔
 ๑๐๕
 ๑๐๖
 ๑๐๗
 ๑๐๘
 ๑๐๙
 ๑๑๐
 ๑๑๑
 ๑๑๒
 ๑๑๓
 ๑๑๔
 ๑๑๕
 ๑๑๖
 ๑๑๗
 ๑๑๘
 ๑๑๙
 ๑๒๐
 ๑๒๑
 ๑๒๒
 ๑๒๓
 ๑๒๔
 ๑๒๕
 ๑๒๖
 ๑๒๗
 ๑๒๘
 ๑๒๙
 ๑๓๐
 ๑๓๑
 ๑๓๒
 ๑๓๓
 ๑๓๔
 ๑๓๕
 ๑๓๖
 ๑๓๗
 ๑๓๘
 ๑๓๙
 ๑๔๐
 ๑๔๑
 ๑๔๒
 ๑๔๓
 ๑๔๔
 ๑๔๕
 ๑๔๖
 ๑๔๗
 ๑๔๘
 ๑๔๙
 ๑๕๐

๑๑๑. ตตฺตทหาวิจริตานิ. ๑๒. อากัษยขันธกายนอก
 ๑๑๒. ก็มีนัยอันได้กล่าวแล้วว่า, ๑๓. เรามืออยู่ด้วย
 ๑๑๓. ชั้นนั้น" ๑ "เรอเมื่อมีอยู่ ก็เป็นอย่างนี้ด้วย
 ๑๑๔. สิ่งนั้น"๑ (คือเป็นกษัตริย์เป็นต้น ด้วยจักรหรือ

๑ น. - โหตี. ๑๒๑. อญฺจสฺตตตฺตทหาวิจริตานิ. ๑๒๒. อากัษยขันธกายนอก
 ๑๒๓. ก็มีนัยอันได้กล่าวแล้วว่า, ๑๒๔. เรามืออยู่ด้วย
 ๑๒๕. ชั้นนั้น" ๑ "เรอเมื่อมีอยู่ ก็เป็นอย่างนี้ด้วย
 ๑๒๖. สิ่งนั้น"๑ (คือเป็นกษัตริย์เป็นต้น ด้วยจักรหรือ

คุณสายสมร จันทรมลลย์-คุณประคุณ-คุณทวีพร-คุณศรีพงษ์-คุณสมบัติรณยมนา
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

พระขรรค์เป็นต้น) ๑ "เราเป็นเหมือน
อย่างนั้นด้วยสิ่งนี้" ๑ "เราเป็นอย่างอื่น
ด้วยสิ่งนี้" ๑ ดังนั้นเป็นต้น จึงรวมเป็นตัดหา-
วจิริต ๓๖ เป็นอดีต ๓๖ อนาคต ๓๖
ปัจจุบัน ๓๖ ก็รวมเป็น ตัดหาวจิริต ๑๐๘.

ประเภท-สทโท ปจฺเจกํ สมฺพนฺธิทฺโพ.

ตตฺถายํ โยชนา : โลกฺขปฺเภทา
โทสฺปฺเภทา ยาว อฏฺฐสฺตตฺตฺหาวจิริตฺป-
ปฺเภทาติ. สพฺพานิ สตฺตฺตานํ ทรณฺปริฬาทฺกรานํ
กิเลสํ อเนกานิ สตฺสทฺสฺสานิ อภยฺซีติ
โยชนา.

ศัพท์ว่า ประเภท (ประเภท) ฟังเชื่อม
เข้าแต่ละบท. ต่อไปนี้เป็นคำประกอบความ
ในการเชื่อมเข้าเป็นแต่ละบทนั้น : คือฟัง
เชื่อมเข้าแก่บท อย่างนี้ว่า ประเภทโลหะ
ประเภทโทสะ ไปจนถึงประเภทตัดหาวจิริต
๑๐๘ อย่าง. ประกอบความว่า พระผู้มี
พระภาคทรงได้หักทำลายกิเลสหลายแสนทั้ง-
ปวง ที่สร้างวาทกรรมกระวนกระวายและความ
เร่าร้อนแก่สัตว์ทั้งหลายดังนี้.

อารมฺมณาทิวิภาคโต, ทิ ปวตฺติอาการ-
วิภาคโต จ อนนฺตฺปฺเภทา กิเลสํติ.
สงฺเขปโตติ เอตฺถ สมฺมุจฺเจทฺปฺทานวเสน
สพฺพโส อปฺปวตฺติกรณณ กิเลสมาริ,
สมฺมุทฺยปฺทานปริณฺณาวเสน ขณฺธมาริ,

แต่ว่าโดยการจำแนกโดยอารมณ์เป็นต้น และ
โดยการจำแนกโดยอาการที่เป็นไป กิเลสก็มี
ประเภทหาที่สุดมิได้แล. ในคำว่า โดย
สังเขป นี้ มีความว่า พระผู้มีพระภาคทรงได้
หักทำลาย ก็ทรงได้กระทำกิเลสมาริให้หัก

คุณสายสมร จันทรมาลัย-คุณประคุณ-คุณทวีพร ศรีพงษ์-คุณสมิตรา ยมนา
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สหายนเวกฺกุลกรณวเสน สัพพทา อปฺปวตฺติ- ทำลาย โดยทรงกระทำไม่ให้เป็นไปโดย
 กรณณ อภิสังขารมาร, พลวิธมน- ประการทั้งปวง ด้วยอำนาจการละเป็น
 วิสยาตักกมนวเสน เทวปุตฺตมัจฺจุมารณฺจ สมุจเฉท, ทรงได้หักทำลายคือทรงได้กระทำ
อภณฺชิ ภคฺเค อกาสิ. ชั้นธมารให้หักทำลาย ด้วยอำนาจการ
 กำหนดรู้ คือ ละสมุทัย, ทรงได้หักทำลายคือ
 ทรงได้กระทำอภิสังขารมาร ให้หักทำลาย
 โดยทรงกระทำไม่ให้เป็นไปโดยประการทั้ง-
 ปวง ด้วยอำนาจการกระทำกิเลสที่เป็นสหายน
 ให้เสียหายไป, ทรงได้หักทำลายคือทรงได้
กระทำเทวบุตรมาร และมัจจุมารให้หัก-
 ทำลาย ด้วยอำนาจการย้ายกำลังพลและการ
 ก้าวล่วงวิสัยเสียได้.

ปริสฺสยานนฺติ อฺปทฺทวานํ. สมฺปติ, อายตฺติจฺจ บทว่า ปริสฺสยาน แปลว่าอันตราย. กิเลส
 สตฺตทานํ อนตฺถาวตฺตทา มารณฺญฺเจน นั้นเองเป็นมาร โดยความหมายว่าทำให้ตาย
 วิพาทฺญฺเจน กิเลสว^๑ มาโรติ คือโดยความหมายว่าทำให้เดือดร้อน เพราะ
กิเลสฺมาโร. วรฺกฺญฺเจน ขนฺธาว มาโรติ เป็นเหตุนำมาซึ่งความฉิบหายแก่สัตว์ทั้งหลาย
ขนฺธมาโร. ตถา หิ วุคฺคํ "วรฺกํ รูปํ 'วรฺกํ ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต เพราะเหตุนี้

^๑ ฉ. กิเลสว.

รูปนุ'ติ ยถาภูคํ นบุปชานาตี'ติอาที' จึงชื่อว่ากิเลสมาร. ชั้นทั้งหลายนั้นเอง เป็นมาร โดยความหมายว่าเป็นเพชฌฆาต (ผู้ฆ่า) เพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่าชั้นฆมาร. ตรัสไว้จริงอย่างนั้นว่า "ย่อมไม่รู้ซัดตามความเป็นจริงถึงรูปที่เป็นเพชฌฆาตว่า 'รูปเป็นเพชฌฆาต' ดังนี้ เป็นต้น.

ชาติชราทิมาหาพยุสนนิพพุตเนน อภิสงขารโรว อภิสงขารนั้นเอง เป็นมารโดยการทำความ
 มาโรติ อภิสงขารมาโร. สงฺกิเลสนิमितฺตํ พินาศใหญ่มีชาติชราเป็นต้นให้บังเกิด เพราะ
 หุตฺวา คุณมารณฺญฺเจเน เทวบุตฺโตว เหตุนั้นจึงชื่อว่าอภิสงขารมาร. เทวบุตร
 มาโรติ เทวบุตฺตมาโร. สตุตานิ ชีวิตสฺส, นั้นเอง เป็นมาร โดยความหมายว่าเป็นเหตุ
 ชีวิตปริกฺขารานนฺจ ชานิกฺรณฺเน มหาพาธ- แห่งสังกิเลสแล้ว ทำคุณ(ความดี)ให้ตาย
 รูปตฺตา มจฺจุ เอว มาโรติ มจฺจุมาร. เพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่า เทวบุตรมาร. ความ
 ตายนั้นเองเป็นมาร เพราะเหมือนความ
 ป่วยหนัก โดยสร้างวามเสื่อมแก่ชีวิต และ
 บริหารแห่งชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย เพราะ
 เหตุนั้นจึงชื่อว่ามัจจุมาร.

สตนฺนณลกฺขณธรรสฺสาตี อเนกสตนฺน- คำว่า ผู้ทรงไว้ซึ่งพระลักษณะอัน
 นิพพุตฺตมหาปุริสลกฺขณวาทโต รูปกายสมฺปตฺติ บังเกิดเพราะบุญนั้น เป็นร้อย คือผู้รุ่งเรือง

๑ ส. ขนฺธ. ๑๗/๑๓๔.

น.ค.ประชา สักวานิช ร.น.
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา.

ทีปิตา โทติ, อิตราสี ผลสัมปทานัน ด้วยพระมหาปริสลักษณะ อันบังเกิดเพราะบุญ
 มุลภาวโต, อธิฏฐานภาวโต จ. หลายร้อย ชื่อว่า เป็นอันแสดงพระรูปกาย
ธมมกายสมบัติ ทีปิตา โทติ, ปทานสัมปทา- สมบัติ ก็เพราะความเป็นมูล และความเป็น
 ปุพุกตุดา ฌานสัมปทาที่นี้. ภาคยวตาย ที่ตั้งแห่งผลสัมปทาทั้งหลายนอกนี้ (คือ
 โลภียานัน พหุตภาโว. ภคฺคโหสตาย พระรูปกายสัมปทาเป็นมูล และเป็นที่ตั้งแห่ง
 ปริกฺชกานัน พหุตภาโวติ โยชนา. พระญาณสัมปทา พระปทานสัมปทา และ
 พระอนุภาวสัมปทา). ชื่อว่าเป็นอันแสดง
พระธรรมกายสมบัติ ก็เพราะพระญาณสัมปทา
 เป็นต้น มีพระปทานสัมปทาเป็นเบื้องต้น.
 ประกอบความว่า ด้วยความเป็นผู้มีพระ-
 ภาคยะ เป็นอันแสดงความเป็นผู้ที่โลภียชน
นับถือเป็นอันมาก. ด้วยความเป็นผู้หักทำลาย
 โทษ เป็นอันแสดงความเป็นผู้ที่คนมีปัญญา
 นับถือเป็นอันมาก.

เอวํ อิติ ปเรสุปี ยถาสงฺขยํ โยเชตพฺพํ. แม้ในคำอื่น ๆ จากนี้ ก็พึงประกอบไปตามที่
 ปุณฺณวณฺตํ ที กนฺธุรา ชุตฺตียาทโย อภิกจฺจติ, นับได้อย่างนี้. จริงอยู่ พวกกฤหัสถ์ทั้งหลาย
 ปหฺนินโทสํ ปพฺพชิตตาปสฺสปริพฺพาชกาทโย^๑ มีกษัตริย์เป็นต้น ย่อมคบหาท่านผู้มีบุญ พวก

^๑ ปพฺพชิตตา ตาปสฺสปริพฺพาชกาทโยติ
 ภาเวยย.

"โทสวินยาย ฐมมึ เทเสตี"ติ. อภิกตानถ คณมีปัญญาที่เป็นบรพชิต คาบส ปริพาชก
เนสิ กายจิตตทุกขาบนยเน ปฏิพลาโว, เป็นต้น ย่อมคบหาท่านผู้ละโทษได้แล้ว ด้วย
อามิสทานธมฺมทาเนหิ อุปการสพฺภาวโต. คำว่า "พระองค์จะแสดงธรรมเพื่อกำจัด-
 โทษ" ดังนี้. ชื่อว่าและแสดงความสามารถ
ในอันจัดทุกข์ทางกายและทุกข์ทางใจ ของ
บุคคลผู้คบหาพระองค์เหล่านั้น ก็เพราะทรง
 มีพระอุปการะด้วยอามิสทาน และธรรมทาน
 (จัดทุกข์ทางกายด้วยอามิสทาน จัดทุกข์
 ทางใจด้วยธรรมทาน).

รูปกายิ คสฺส ปสาทจกฺขณา ฐมฺมกายิ ชื่อว่าเป็นอันแสดงความเป็นผู้มีอุปการะ ด้วย
 ปณฺณาจกฺขณา ทิสฺวา ทุกขทวยสฺส อามิสทานและธรรมทาน แก่บุคคลผู้คบหา
 ปฏิปฺสฺสมฺภนโต อุปกตानถ เตสิ พระองค์เหล่านั้น ก็เพราะการที่เขาเห็น
 อามิสทานธมฺมทาเนหิ อุปการิตา, "บุพฺเพ พระรูปกายด้วยปสาทจักษุ เห็นพระธรรมกาย
 อามิสทานธมฺมทาเนหิ มยายิ โลกคฺคภาโว ด้วยปัญญาจักษุแล้วก็ระงับทุกข์ทั้ง ๒ ได้,
 อธิคโต, คสฺมา ตุเมหิปิ เอวเมว ชื่อว่า และเป็นอันแสดงความสามารถ ในอัน
 ปฏิปชฺชิตพฺพนุ"ติ เอว สมฺมาปฏิปตฺติยิ ให้ประกอบด้วยโลกียสุขและโลกุตฺรสุข ก็โดย
 นิโยชเนน อภิกตานิ โลกียโลกุตฺรสุเขหิ การที่ทรงชักชวนบุคคลผู้คบหาพระองค์ ให้
สํโยชนสมตฺตตา จ ทีปิตา โทติ. ประกอบในการปฏิบัติชอบอย่างนี้คือ "ความ
 เป็นผู้เลิศในโลกด้วยอามิสทานและธรรมทาน

น.ค.ประชา สักวานิช ร.น.

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นี้ เราประสบก่อนแล้ว, เพราะฉะนั้นแม้พวกท่าน ก็พึงปฏิบัติอย่างนี้เท่านั้นเถิด" ดังนี้.

สกจิตเต อีสสรียํ อตฺตโน จิตฺตสฺส
วสีภาวาปาหนํ, เยน^๑ ปฏิภูณาสึ
อปฺปฏิภูณสฺสณฺฑิตาทีวิหารสึทฺธิ, อธิญฺจานิทฺธิ-
อาทีโก อิทฺธิวิโทปี จิตฺตีสฺสรียเมว
จิตฺตภาวนาย วสีภาวปฺตฺติยา อิชฺฌนโต.

ชื่อว่า พระอิสริยะในพระจิตของ
พระองค์ ได้แก่การที่ทรงทำจิตของพระองค์-
เองให้ถึงความเป็นวสีได้ ซึ่งเป็นเหตุสำเร็จ
วิหารธรรม มีความเป็นผู้สำคัญในสิ่งที่เป็น
ปฏิภูณเป็นต้นว่าไม่เป็นปฏิภูณเป็นต้น, แม้การ
แสดงฤทธิ์มีอริษฐานฤทธิ์เป็นต้น ก็ชื่อว่า
พระอิสริยะในจิตเหมือนกัน เพราะเป็นความ
สำเร็จแห่งการที่ภาวนาจิตถึงความเป็นวสี.

อนิมาลงฺขิมาทิกนฺติ^๒ อาที-สทฺแทน มหิมา
ปตฺติ ปากมฺมํ อีสิตา วสีตา ยตฺถกามา-
วสายิตาติ อิเม ฉปิ สงฺกหิตา. ตตฺถ กายสฺส
อณฺฎาวกรณฺิ อนิมา. ลหฺภาโว ลงฺขิม^๒
อากาเส ปทสา คมนาทินา^๓ มหตฺตํ มหิมา

ด้วยอาที ศัพท์ ในคำว่า อนิมาลงฺขิมาทิก
รวมเอาอิสริยะ ๖ เหล่านี้ด้วย คือ มหิมา ๑
ปตฺติ ๑ ปากัมมะ ๑ อีสิตา ๑ วสีตา ๑
ยตฺถกามาวสายิตา ๑. ในพระอิสริยะเหล่านี้
การทำร่างกายให้เล็ก ชื่อว่าอนิมา. ความ

^{๑-๑} วสีภาวาปาหนํเยวาติ ภเวยฺย.

^๒ ฉ. ลขิม.

^๓ อากาเส ปทสา คมนาทินํ อรทภาโวติ
ยตฺตํ ภเวยฺย สารตฺถทีปนิยํ
วตฺตตนยานุโลมโต.

คุณอุคมศรี ปลักรักษา
สร้างคัมภีร์พระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

กายสัส มหันตปาพาทน์. อิกฺุสเทศปฺปตฺติ
 ปตฺติ. อธิฏฺฐานาทิวเสณ อิจฺฉิตฺติปฺปมาทน์
 ปากมมฺ.

เขาแห่งกาย ชื่อว่าลึงมิมา เพราะมีการใช้
 เค้าเดินไปในอากาศได้เป็นต้น. ความใหญ่-
 โต ชื่อว่ามหิมา ได้แก่การทำร่างกายให้
 ถึงความใหญ่โต. การไปถึงประเทศที่
 บรรารณาได้ ชื่อว่าปตฺติ. การทำสิ่งที่
 ต้องการให้สำเร็จ ด้วยอำนาจการอธิษฐาน
 เป็นต้น ชื่อว่า ปากัมมะ.

สยัมสิตา อีสฺสรภาโว อีสฺสิตา. อิทฺธิวิเช
 วสีภาโว วสีตา. อากาเสณ วา กจฺจโต,
 อดฺฒํ วา กิณฺฉิ กโรโต ยตฺถ กตฺถจิ
 โวसानปฺปตฺติ ยตฺถกามาวสายิตา. "กุมารก-
 ฐปาทิสฺสนนฺ"ตีปี วทฺตฺติ. เอวมิทํ อฏฺฐวิธํ
โลกิยสมมตํ อีสฺสรียํ. ตมฺปน ภควโต
 อิทฺธิวิธฺนฺโตคฺธํ, อนนฺนสาธาเรณฺจาทิ อาห
"สพฺพการปริปุรํ อตฺถิ"ติ.

ภาวะที่ตนเองเป็นผู้มีอำนาจ คือภาวะที่
 เป็นใหญ่ ชื่อว่าอีสฺสิตา. ความชำนาญในการ
 แสดงฤทธิ์ ชื่อว่าวสีตา. เมื่อไปทางอากาศ
 ก็ดี เมื่อกระทำกิจอย่างใดอย่างหนึ่งก็ดี การ
 ถึงความสำเร็จสิ้นลงได้ในที่ใดที่หนึ่ง ชื่อว่า
ยตฺถกามาวสายิตา. อาจารย์หลายท่าน
 กล่าวว่า "ได้แก่การแสดงรูปเป็นกุมาร
 เป็นต้น" ดังนั้นมี. อีสฺริยะ ๘ อย่างอย่างนี้
นี้ชาวโลกเขานับถือกัน. ก็พระอิสฺริยะของ
 พระผู้มีพระภาคนั้น รวมลงในอิทธิวิธะ (การ
 แสดงฤทธิ์) และไม่สาธาระด้วยบุคคลอื่น
 เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ทรง

คุณอุตมศรี ปลัดรักษา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มี(พระอิสริยะ)อันบริบูรณ์โดยอาการทั้งปวง^๕
ดังนี้.

เกสณจิ ปเทสวุตติ, อยถาภูตคณ-
สนนีสสยตฺตา อปริสฺสทฺโธ จ ยโส โหติ, น
เอว^๑ ตถาคตสฺสาติ ทสฺเสตฺถ "โลกตฺตย-
พฺยาปโก"ติอาทิ วุตฺตํ. ตตฺถ อิต
อธิตตสฺสทฺถคฺคณานิ อารุเป อูปนฺนํ "อิติปิ
โส ภควา"ติอาทินา ภควโต กุณ
อนุสฺสรณฺตานิ ยโส ปากโฏ โหตีติ อาห
"โลกตฺตยพฺยาปโก"ติ.

ท่านอาจารย์ประสงค์แสดงว่า สำหรับ
บุคคลบางคน มีความประพฤติในบางสถานที่
และมีศไม่บริสุทธิ์ เพราะอิงอาศัยคุณตามที่
ไม่เป็นจริง, แต่สำหรับพระตถาคต หาเป็น
อย่างนั้นไม่ ดังนี้ จึงกล่าวว่า "(ทรงมี
พระยศ)อันแผ่ไปในโลกทั้ง ๓" ดังนี้ เป็นต้น.
ในคำนั้น พระยศย่อมเป็นอันปรากฏแก่บุคคล
ผู้บรรลุคุณของพระศาสดาในโลกนี้ (ไป)
อุบัติในอรุณโลก แล้วระลึกถึงคุณของพระผู้มี
พระภาคอยู่เนื่อง ๆ โดยนัยว่า "อิติปิ โส
ภควา" เป็นต้น เพราะเหตุนี้ท่านอาจารย์
จึงกล่าวว่า "อันแผ่ไปในโลกทั้ง ๓" ดังนี้.

ยถาภูจฺจคฺคณาริคตตฺตา เอว อติวิย ปริสฺสทฺโธ.
อนวเสสสลกฺขณานุพฺพชฺชนาทิสฺมปฺตฺติยา สพฺพา-
การปริปุรา สพฺพกปจฺจกสิริ สพฺเพส

ชื่อว่าบริสุทธิ์เกินจะเปรียบเทียบได้ เพราะความที่
ที่ทรงบรรลุแล้วด้วยพระคุณตามความเป็นจริง.
ชื่อว่า ทรงมีพระสิริแห่งพระอภัยวะใหญ่ไฉน

^๑ ฉ. อูปนฺนํ.

องฺกปจฺจกานํ โสภา. "ติณฺโณ
 ตาเรยฺยณฺ"ติอาทีนา ยํ ยํ เอเตน
 โลกนาถน อิจฺฉิตํ มโนวจฺปิณฺธานวเสน,
ปฏฺฐิตํ กายปิณฺธานวเสน. ตถเววาทิ
 ปิณฺธานานูรูปเมว. วิริยปารมิตาวปฺตฺโต
 อริยมคฺคปรียาปนฺโน จ สมฺมาวายามสงฺขาโต
ปยตฺโต.

ทั้งปวง คือทรงมีความมั่งคั่งแห่งพระอภัย
 ใหญ่ไต่ทั้งปวง อันบริบูรณ์โดยอาการทั้งปวง
 เพราะความถึงพร้อม แห่งพระลักษณะและ
 พระอนุพยัญชนะเป็นต้น อย่างหาส่วนเหลือ
 มิได้. ประโยชน์แต่ละอย่าง ชื่อว่าพระองค์
 ผู้เป็นที่พึ่งของโลกนี้ ทรงประสงค์แล้วก็ด้วย
 อำนาจแห่งพระมโนปณฺธานและพระวจฺปณฺธาน
 โดยนัยว่า "เราข้ามได้แล้วจะพึงยังสัตว์ทั้ง-
 หลายให้ข้าม" ดังนี้เป็นต้น ชื่อว่าทรง
ปรารถนาแล้ว ก็ด้วยอำนาจแห่งพระกาย
 ปณฺธาน. คำว่า ตามที่ทรงประสงค์นั้น เทียว
 คือ ตามสมควรแก่พระปณฺธานนั้นเทียว.
 พระปรีชาที่ถึงความเป็พระวิริยปารมิตี และ
 นับเนื่องในพระอริยมรรค ชื่อว่าพระปรีชา
กล่าวคือความพยายามชอบ.

ภเวเทหิตี สพฺพตฺติกทุกปทสงฺกหิตฺเตหิ
 ปภเวเทหิ. ปฏฺฐิจฺจสมฺมุปาทาเทหิตี อาที-สทฺเทน
 น เกวลํ วิภฺงกปาพียํ อากตา สติ-

คำว่า โดยประภเวททั้งหลาย (มีกุศล
 เป็นต้น) คือโดยประภเวททั้งหลายอัน
 สงฺเคราะห์ด้วยตฺกภท (บทที่มีธรรมหมวด ๓).

๑ ฉ. สพฺพตฺติก...

ปฏฺจนาทโยว สงฺกหิตา, อถ โข และทุกบท (บทที่มีธรรมหมวด ๒) ึ่งปวง.
 สงฺกหาทโย, สมยวิมุตฺตาทโย, ฐปนาทโย, คำว่า ปฏฺจสมุปบาทเป็นต้น ด้วย อาทิ คัพท
 ติกปฏฺจนาทโย จ สงฺกหิตาติ เวทิตพฺพ. ที่แปลว่าเป็นต้น ฟังทราบว่ามีได้รวมเอา
 ธรรมทั้งหลายมีสติปัฏฐานเป็นต้น อันมาแล้ว
ในพระบาลีคัมภีร์วิภังค์แต่อย่างเดียวกัน,
 แต่ที่ว่ารวมเอาธรรม มีสังคหะ (ธาตุสังคหะ
 ในธาตุกถา) เป็นต้น, รวมเอาบุคคลมีสมย-
 วิมุต (ในบุคคสบัญญัติ) เป็นต้น, รวมเอา
 ธรรม มีรูปนะ (?) เป็นต้น, และรวมเอา
 ธรรม มีติกปัฏฐาน (ในมหาปัฏฐาน) เป็นต้น.

ทุกขสจฺจสฺส ปิพฺนฺญโง ตํสมงฺกิโน สตฺตสฺส
 หิสํ อวิปฺวาริกตากรณํ. สงฺขตฺตฺโง สเมจฺจ
 สมฺภุยฺย ปจฺจเยทึ กตฺภาโว. สนฺตฺตาปฺญโง
 ทุกฺขทุกฺขตาทีหิ สนฺตฺปนํ ปริทฺทนํ.
วิปริณามฺญโง ชราย, มรณฺณ จาติ ทฺวิธา
 วิปริณาเมตฺตพฺพตา. สมฺทฺยสฺส อายุหนฺญโง
 ทุกฺขสฺส นิพฺพตฺตฺนวเสน สมฺปิณฺทนํ.

สำหรับทุกขสัง ชื่อว่ามีสภาวะที่บีบคั้น คือ
 มีความเบียดเบียนสัตว์ผู้พร้อมเพรียงด้วยทุกข์
 นั้น ได้แก่มีการกระทำความเป็นผู้ไม่สำราญ.
ชื่อว่ามีสภาวะที่เป็นสังขตะ คือมีความเป็น
 ธรรมชาติที่ปัจจัยทั้งหลายถึงพร้อมแล้ว เกิด
 พร้อมแล้ว ก็สร้างขึ้น. ชื่อว่ามีสภาวะที่ทำให้
เค็้อร้อน คือมีการทำให้ร้อน ได้แก่แผดเผา
 โดยความเป็นทุกขทุกข์เป็นต้น. ชื่อว่ามี
สภาวะที่แปรปรวน คือมีความเป็นธรรมที่ฟัง

คุณสำเนียง สัมสุวรรณ
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

นิทานฎุโ "อิหิ ตํ ทุกฺขํ"ติ นิสฺเสนฺตสฺส^๑
 วย สมฺภูชาปนํ. สโยคฺกุโ สํสารทุกฺเข
 สโยชนํ. ปฺลิโพธฺกุโ มคฺคาธคฺมสฺส
 นีวารณํ. นีโรธสฺส นิสฺสรณฺกุโ สพฺพปฺธิ^๒
 ปฏินิสฺสคฺคสภาวะตฺตา ตโต วินิสฺสฏฺจตฺตา,^๒
 ตนนิสฺสรณนิมิตฺตตฺตา วา.

วิเวกฺกุโ สพฺพสงฺขารวิสํยตฺตตฺตา.
อสงฺขตฺกุโ เกนจิปิ ปจฺจเยน อนภิสงฺขตฺตา.

ถูกทำให้แปรปรวนไป โดยเหตุ ๒ ประการ
 คือโดยชราและโดยมรณะ. สำหรับสมุทัย
 ชื่อว่ามีสภาวะที่ประมวลมา คือมีการรวบรวม
 ทุกข์โดยเกี่ยวกับการทำทุกข์ให้บังเกิด.

ชื่อว่ามีสภาวะที่มอบให้ คือมีการทำ(ทุกข์)
 ให้ตั้งขึ้นแก่สัตว์จุจมอบให้ไปว่า "นี่คือทุกข์
 นั้นนะ" ดังนี้. ชื่อว่ามีสภาวะที่ประกอบไว้
 คือ มีการประกอบ(สัตว์)เข้าไว้กับสังสาร-
 ทุกข์. ชื่อว่ามีสภาวะที่เป็นเครื่องพัวพัน คือ
 มีการขวางกั้นการบรรลุมรรค. สำหรับนิโรธ
 ชื่อว่ามีสภาวะที่แล่นออกไป คือมีความเป็น
 ธรรมที่แล่นออกไปจากอุปธิ^๕ เพราะมี
 สภาวะปลดปล่อยซึ่งอุปธิ^๕ทั้งปวง, หรือว่า
 ได้แก่มีความเป็นเหตุแห่งการแล่นออกไปจาก
 อุปธิ^๕.

ชื่อว่ามีสภาวะที่สังกัด คือมีความเป็นธรรมที่
 แยกจากสังขารทั้งปวง. ชื่อว่ามีสภาวะที่เป็น

^๑ ฉ. นิตทนต์สส.

^๒ ฉ. วินิสฺสฏฺจตฺตา.

คุณสำเนียง สัมสุวรรณ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อมตฺยฺโจ นิจฺจสภาวตฺตา มรณาภาโว,
 สตฺตทานํ มรณาภาวเหตุตา วา. มคฺคสฺส
นียฺยานฺนุโจ วฏฺฏทฺถุชฺโต นิคฺคมนฺนุโจ.
เหตุอฺนุโจ^๑ นีพฺพานสฺส สมฺปายกภาโว.
ทสฺสนฺนุโจ อจฺจนฺตสฺสขุมนฺตสฺส นีพฺพานสฺส
 สจฺฉนิกรณํ.

อสังขตะ คือเป็นธรรมที่ปัจจัยแม่ไหน ๆ ก็
 ไม่ได้สร้างขึ้น. ชื่อว่ามีสภาวะที่เป็นอมตะ
 คือไม่มีการตาย เพราะเป็นสภาวะที่เที่ยง,
 หรือได้แก่มีความเป็นเหตุ ไม่มีการตาย แห่ง
 สัตว์ทั้งหลาย. สำหรับมรรค ชื่อว่ามีสภาวะ
ที่นำออกไป คือมีสภาวะที่ออกไปจากวัฏทุกข์.
ชื่อว่ามีสภาวะที่เป็นเหตุ คือมีความเป็นเหตุ
 บรรลุพระนิพพาน. ชื่อว่ามีสภาวะที่เห็น คือ
 มีการกระทำพระนิพพาน อันสุขุมเหลือเกิน
 ให้แจ้ง.

อาธิปเตยฺยฺนุโจ จตฺตสจฺจทสฺสเน สมฺปยุตฺตทานํ
 อาธิปจฺจกรณํ, อารมฺมณฺณาธิปติภาโว^๒ วา
 วิเสสโต มคฺคาธิปติวจนฺโต. สติปิ ติ
 ฌานาทันํ อารมฺมณฺณาธิปติภาเว "ฌานาธิปติโน
 ธมฺมา"ติ เอวมาที อวตฺตวา "มคฺคาธิปติโน
 ธมฺมา"อิจฺเจว วุตฺตํ, ตสฺมา วิชฺฌายติ
 "อตฺถิ มคฺคสฺส อารมฺมณฺณาธิปติภาเว
 วิเสโส"ติ.

ชื่อว่ามีสภาวะที่เป็นใหญ่ คือมีการกระทำ
 ความเป็นใหญ่แห่งสัมปยุตธรรมทั้งหลาย ใน
 การเห็นสังขะ ๔ หรือได้แก่มีความเป็นอธิปัต
 อารมณฺ์โดยพิเศษ ตามคำที่ว่า มคฺคาธิป
 (อธิปัตคือมรรค). ก็ธรรมทั้งหลายมีฌาน
 เป็นต้น แม้เมื่อมีความเป็นอธิปัตอารมณฺ์
 ก็ไม่ได้ตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ฌานาธิปติโน
 ธมฺมา" ธรรมที่เป็นอธิปัตคือฌาน ดังนี้เป็นต้น

^๑ ฉ. เหตุอตุโถ.

^๒ ฉ. อารมมณฺณาธิปติภาโว.

กลับตรัสว่า "มคฺคาธิปติโน ธมฺมา" ธรรมที่ เป็นอธิปัตติคือมรรค ดังนี้, เพราะฉะนั้นบัดนี้จึงทราบได้ว่า "มรรคมีความวิเศษในเพราะ ความเป็นอธิปัตติอารมณ์อยู่" ดังนี้.

เอเต จ ปีนาทโย โสฬสการา นาม. กสฺมา ปเนตถ อดฺเณสุ โรคคณฺหาที่อาภาเรสุ วิชฺขมาเนสุ เอเตว ปรีคฺคยฺหฺนฺตีติ ? สลกฺขณฺโต จ สจฺจนฺตรหฺสฺสนฺโต จ อวิภาวฺโต. สุวายมฺตุโถ ปฺรโต สจฺจกถายเมว อวิภวิสุสฺสตี.

ก็สภาวะที่บิ่บคั้นเป็นต้นเหล่านี้ ชื่อว่าอาการ ๑๖. ถามว่า ก็ในบรรดาอาการเหล่านี้ เมื่อ อาการอย่างอื่น มีอาการที่เป็นโรคผีเป็นต้น มีอยู่ เพราะเหตุไร ท่านจึงกำหนดถือเอา เฉพาะอาการ ๑๖ นี้เท่านั้น ? ตอบว่า ท่าน กำหนดถือเอาเฉพาะอาการ ๑๖ นี้เท่านั้น เพราะเป็นการเปิดเผย โดยลักษณะของตน (แห่งสังขจะแต่ละสังขจะ) และโดยการแสดง ลำดับสังขจะ. อรรถาธิบายนั้น จักมีแจ้งใน สัจจกถาข้างหน้านั้นเทียว.

ทิพฺพวิหาโร กสิณาทิอารมฺมณานิ รูปาวจรชฺฌานานิ. เมตฺตาทิณานานิ พุทฺทม- วิหาโร. ผลสมาปตฺติ อริยวิหาโร. กาเมหิ วิเวกฺกุสฺสกายตาวเสน เอกภีภาโว กายวิเวโก. ปจฺมชฺฌานาทินา นีวรณาทิหิ

ชื่อว่าทิพฺพวิหาโร ได้แก่รูปาวจรฌาน ๕ ทั้งหลาย อันมีกสิณเป็นต้นเป็นอารมณ์. ฌาน(๔)มีเมตตาทิณานเป็นต้น ชื่อว่าพุทฺทมวิหาโร. ผลสมาบัติ ชื่อว่าอริยวิหาโร. ความเป็นผู้ อยู่คนเดียว โดยเกี่ยวกับมีกายตั้งอยู่ในความ

คุณสำเนียง สัมสุวรรณ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิวิตฺตจิตฺตตา จิตฺตวิเวโก. อุปฺธิวิเวโก สังกจากกามทั้งหลาย ชื่อว่ากายวิเวก.
 นิพพาน. อณฺเณติ โลกียาภิญญาทีเก. ความเป็นผู้มีจิตสังกจากนินวณฺธธรรม เป็นต้น
 ด้วยปฐมฌาน เป็นต้น ชื่อว่าจิตฺตวิเวก. ชื่อว่า
อุปฺธิวิเวก ได้แก่พระนิพพาน. คำว่า
 (อุตริมนุสฺตรรรม) อื่น ๆ คืออุตริมนุสฺตรรรม
 ทั้งหลายมีโลกียภิญญา เป็นต้น.

กิเลสภิสงฺขารวเสน ภเวสุ ความหมวนไปในภพทั้งหลาย ย่อมมี
 ปริพฺภมฺนํ, โส จ ตณฺหาปฺปธาโนติ วุตฺตํ ได้ด้วยอำนาจแห่งกิเลสและภิสงฺขาร, ก็
 "ตณฺหาสงฺขาทํ คมนนฺ"ติ. วฺนฺตฺนฺติ อริยมคฺค- สภาวะนั้นมีตณฺหาเป็นประธาน เพราะเหตุนี้
 มุเชน อุกฺกิริตี ปฺน อปฺจจา คมนวเสน^๑ ท่านจึงกล่าวว่า "การไป กล่าวคือตณฺหา"
 จตฺตตี. ภควาตี วฺจฺจตี นินฺรุตฺตินเยนาตี ดังนี้. คำว่า ทรงสํารอกเสียได้แล้ว ได้แก่
 ทสฺเสนฺโต อาท "ยธา ฯ เปฯ เมขลา"ติ. ทรงใช้พระโอรส^๑ คือพระอริยมรรค กายทั้ง
 เสียได้ด้วยอำนาจ ความไม่หวนกลับมาอีก.
 ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดงว่า คำว่า ภควา
เรียกตามนัยนินฺรุตฺติตังนี้ จึงกล่าวว่า "เหมือน
อย่างในทางโลก ฯ กักลับเรียกเสียว่า
เมขลา ฉะนั้น" ดังนี้.

^๑ ฉ. อปฺจจาวมนวเสน.

อปโร นโย : ภาควาติ ภควา,
ภตวาติ ภควา, ภาค วนีติ ภควา, ภาค
วนีติ ภควา, ภตตวาติ ภควา, ภาค วมิตี
ภควา. ภาค วมิตี ภควา.

อีกนัยหนึ่ง : ภาควาติ ภควา ทรง
พระนามว่า ภควา เพราะอรรถว่าทรงเป็น
ผู้มีส่วนแห่งคุณ, ภตวาติ ภควา ทรงพระนาม
ว่า ภควา เพราะอรรถว่าทรงเป็นผู้มีธรรม
อันบำรุ้งไว้แล้ว, ภาค วนีติ ภควา ทรง
พระนามว่า ภควา เพราะอรรถว่าทรงคบหา
ส่วนแห่งธรรม, ภาค วนีติ ภควา ทรง
พระนามว่า ภควา เพราะอรรถว่าทรงคบหา
ภคะ(ธรรมสมบัติ), ภตตวาติ ภควา ทรง
พระนามว่า ภควา เพราะอรรถว่าทรงมีชนผู้
ภักดี, ภาค วมิตี ภควา ทรงพระนามว่า
ภควา เพราะอรรถว่าทรงสำรอกภคะ
(ทรัพย์สมบัติ). ภาค วมิตี ภควา ทรง
พระนามว่า ภควา เพราะอรรถว่าทรง
สำรอกภาคะ (ส่วนแห่งสภาวะธรรม).

ภาควา ภตวา ภาค
ภาค จ วนี ภตตวา
ภาค วมิตี ตถา ภาค
วมิตี ภควา ชีโน.

พระชินเจ้าทรงพระนามว่า ภควา
เพราะอรรถว่า ทรงเป็นผู้มีส่วนแห่ง
คุณ ทรงเป็นผู้มีธรรมอันบำรุ้งไว้แล้ว
ทรงคบหา ส่วนแห่งธรรม และธรรม-

สมบัติทั้งหลาย ทรงมีชนผู้ภักดี ทรง
สำรอกทรัพย์สมบัติ อนึ่ง ทรงสำรอก
ส่วนแห่งสภาวะธรรม.

ตตฺถ กถิ ภควาติ ภควา ? เย เต
สีลาทโย ฌมฺมกฺขนฺธา คุณฺโณกุสาสา, (๑)
เต อนนฺตสาธาธมา นิริตฺติสยา ตถาคตฺสฺส
อตุถิ อุลลพฺภนฺติ.

ในอรรถเหล่านั้น ทรงพระนามว่า
ภควา เพราะอรรถว่าทรงเป็นผู้มีส่วนแห่งคุณ
อย่างไร ? กองธรรมทั้งหลายคือส่วนแห่ง
คุณทั้งหลาย มีศีลเป็นต้นเหล่านั้นใด, พระ-
ตถาคต ทรงมี ทรงได้ ส่วนแห่งคุณอันไม่
สาธาณะด้วยผู้อื่น อันคุณของผู้อื่นไม่ดียิ่งกว่า
เหล่านั้น.

ตถา หิสฺส สีลํ สมာธิ ปณฺญา วิมุตฺติ
วิมุตฺติญาณทัสฺสนํ, หิริ โอตฺตปฺปํ, สหฺธา
วิริยํ, สติ สมฺปชฺฌนํ, สีลวิสุทฺธิ ทิฏฺฐิวิสุทฺธิ,
สมโณ วิปสฺสนา, ติณฺฑิ กุสลมฺมูลานิ, ติณฺฑิ
สุจฺริตานิ, ทโย สมฺมาวิทกฺกา, ติสฺโส
อนวชฺชสณฺหา, ติสฺโส ธาตุโย, จตฺตารโ
สตีปฺภฺจนา, จตฺตารโ สมฺมปฺปธานา,

จริงอย่างนั้น พระตถาคตนี้ ทรงมี ทรงได้
ส่วนแห่งคุณ ทมวคแห่งคุณอันไม่สาธาณะ
ด้วยผู้อื่น อันคุณของผู้อื่นไม่ดียิ่งกว่า อันมี
ประมาณและประเภทหาที่สุดมิได้ อย่างนี้คือ
ศีล สมာธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ,
หิริ โอตตปปะ, ศรัทธา วิริยะ, สติ
สัมปชัญญะ, สีลวิสุทธิ ทิฐิวินิสุทธิ, สมณะ

๑. เอตฺถนฺตเร วา-สทฺโท ภเวยฺย.

จตุตทาโร อธิปัตทา,

วิปัสสนา, กุศลมูล ๓, สุจริต ๓, สัมมา-
วิตก ๓, อนวัชสัญญา (ความสำคัญว่าหาโทษ
มิได้) ๓, ธาตุ ๓, สติปฏิฐาน ๔,
สัมมปธาน ๔, อธิปัตทา ๔,

จตุตทาโร อริยมคคา, จตุตทาริ อริยผลานิ,
จตฺสโส ปฏิสมุทฺธา, จตฺโยนิปริจฺเจทก-
ณณานิ, จตุตทาโร อริยวํสา, จตุตทาริ
เวสาร์ชชณณานิ, ปณฺจ ปธานิยงฺกานิ,
ปณฺจจฺกโก สมนฺมาสมาธิ, ปณฺจณณานิโก
สมนฺมาสมาธิ, ปณฺจจินฺหุริยานิ, ปณฺจ พลาณิ,
ปณฺจ นิสฺสาร์ณียา ธาตุโย, ปณฺจ
วิมุตฺตตายตณณณานิ,

อริยมรรค ๔, อริยผล ๔, ปฏิสัมภิตา ๔,
โยนิปริเจทกณฺฑ (ญาณกำหนดอุบาย) ๔,
อริยวงศ์ ๔, เวสาร์ชชณฺฑ (ความรู้เป็นเหตุ
แห่งความแก้แค้น) ๔, องค์แห่งความ
เพียร ๕, สมนฺมาสมาธิมีองค์ ๕, สมนฺมา-
สมาธิมีญาณ ๕, อินทรีย์ ๕, พละ ๕,
นิสฺสาร์ณียธาตุ ๕, ญาณในวิมุตตตายตณะ ๕,

ปณฺจ วิมุตฺติปริปาจนียา สณฺณา, ฉ
อนุสฺสตีฎฺฐานานิ, ฉ การวา, ฉ นิสฺสาร์ณียา
ธาตุโย, ฉ สตฺตวิหารา, ฉ อนุตฺตรียานิ,
ฉ นิพฺเพธภาคียา สณฺณา, ฉ อภินฺญา, ฉ
อสาธารณณณณานิ, สตฺต อปริหานียา ธรรมา,
สตฺต อริยธมฺมา, สตฺต อริยธณานิ,

สัญญาบ่มวิมุตติ ๕, อนุสติฐาน ๖, การว-
ธรรม ๖, นิสฺสาร์ณียธาตุ ๖, วิหารเครื่อง
อยู่ประจำ ๖, อนุตฺตรียะ ๖, นิพเพธภาคีย-
สัญญา ๖, อภินฺญา ๖, ญาณอันไม่สาธารณะ
๖, อปริหานียธรรม ๖, อริยธรรม ๖,
อริยทรัพย์ ๖,

คุณพิงพิศ จุลเสวก

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สตุต โปชฌงกา, สตุต สปุริสธมมา, โปชฌงค์ ๑, สปุริสธรรม ๑, นิชชารวัตถุ
 สตุต นิชชารวัตถุณี, สตุต สณฺหา, สตุต ๑, สันฺญา ๑, เทศนาทักษิณยมุคฺค ๑,
 ทกฺขิณฺเยยฺยปุคฺคเทศนา, สตุต วิญฺญาณฐิติ- เทศนาวิญฺญาณฐิติ ๑, เทศนากำลิ่งพระ-
 เทศนา, สตุต ชีณาสวพลเทศนา, อฏฺฐ ชีณาสพ ๑, เทศนาเหตุแห่งการได้มาซึ่ง
 ปณฺญาปฏิลาภเหตุเทศนา, อฏฺฐ สมฺมตฺตานิ, ปญฺญา ๘, สัมมัตธรรม ๘, การก้าวล่วง
 อฏฺฐ โลกธมฺมาติกุกมา, โลกธรรม ๘,

อฏฺฐ อารมฺภวัตถุณี, อฏฺฐ อกฺขณเทศนา, อารมฺภวัตถุ ๘, อักขณเทศนา ๘, มหาปุริส-
 อฏฺฐ มหาปุริสวัตถุกา, อฏฺฐ อภิกายตน- วัตถุ ๘, เทศนาอภิกายตนะ ๘, วิโมกข์ ๘,
 เทศนา, อฏฺฐ วิโมกฺขา, นว โยนิโส- ธรรมอันมีโยนิโสมนสิการเป็นมูล ๘, องค์
 มนสิการมูลกา ธมฺมา, นว ปาริสฺสุทธิ- แห่งความเพียรบริสุทธิ์ ๘, เทศนาสัตตาวาส
 ปธานियฺกานิ, นว สตุตาวาสเทศนา, นว ๘, ธรรมเครื่องกำจัดความอาฆาต ๘,
 อาฆาตปฏิวินยา, นว สณฺหา, นว นานตฺตา, สันฺญา ๘, นานัตตะ (สภาวะที่แตกต่างกัน
 นว อนุปฺพวิทฺหารา, แห่งธรรม) ๘, อนุปฺพวิทฺหาร ๘,

ทสฺ นาดกรณา ธมฺมา, ทสฺ กสิณายตนานิ, ธรรมเครื่องกระทำที่พึง ๑๐, กสิณายตนะ
 ทสฺ กุสลกมฺมปถา, ทสฺ สมฺมตฺตานิ, ทสฺ ๑๐, กุสลกมฺมปถ ๑๐, สัมมัตธรรม ๑๐,
 อริยวาสา, ทสฺ อเสกฺขธมฺมา, ทสฺ อริยวาส ๑๐, อเสกขธรรม ๑๐, กำลิ่งของ
 ตถาคตพลานิ, เอกาทสฺ เมตฺตานิสฺสา, (๒) พระตถาคต ๑๐, อานิสงส์เมตตา ๑๑,

^๑ นิชชรวตถุณีตีปิ ทิสฺสตี, ฉ. นิชชรวตถุณี.

^๒ ส. () เอกาทสฺ สิลานิสฺสา.

ทิวาส ธรรมจกุกการา, เทรส ฐตคณา, อากาการแห่งธรรมจักร ๑๒, ฐตั้งกคุณ ๑๓,
จุทส พุทฐณานี. พระพุทฐญาณ ๑๔,

ปณจทส วิมุตติปริปาจนียา ฐมา, โสฬสวิชา ธรรมมิมุตติ ๑๕, อานาปานสติ ๑๖
อานาปานสติ, โสฬส อปรนตปนียา ฐมา, อากาการ, อปรนตปนียธรรม ๑๖, พุทฐธรรม
(๒) อฏฐารส พุทฐฐมา, เอกุณวีสติ ๑๘, ปัจจเวกขณญาณ ๑๙, ญาณวัตถุ ๔๔,
ปัจจเวกขณญาณานี, จตจตตาศีส ญาณวัตถุณี, อุททยัพพญาณ ๕๐, กุศลธรรม ๕๐ กว่า,
ปณณาส อุททยัพพญาณานี, ปโรปณณาส ญาณวัตถุ ๑๗, มทาวชิรญาณที่สัญจรไปใน
กุศลฐมา, สตตสตตติ ญาณวัตถุณี, สมบัติ ๒ ล้าน ๔ แสนโกฏิ, ญาณที่วิจย
จตวีสติโกฏิสทสสสมาปตติสญจาริมทาวชิร- พิจาการา และเทศนาสมันตปฏิฐานอนันตนิย,
ญาณ, อนนตนิยสมนตปฏิฐานปวิจยปัจจเวกขณ- อนึ่ง และญาณที่เปิดเผยอัธยาศัยเป็นต้น แห่ง
เทศนาญาณานี, ตถา อนนตาสุ โลกาธาตสุ สัตว์ทั้งหลายอันหาที่สุคมิได้ ในโลกธาตอันหา
อนนตานิ สตตานิ อาสยาทีวิภาวนญาณานี ที่สุคมิได้ ตั้งนี้เป็นต้น.
จาติ เอวมาทโย อนนตาปริมาณภทา
อนณสาธารณา นีรติสยา คุณภาคา
คุณโกฏฐาสา สวีชชนติ อุปลพภนติ.

๑ ฉ. อานาปานสสติ.

๒ ส. () โสฬสจกุกการา.

ตสฺมา ตถาวุตฺตวิภาคา^๑ คุณฺฎาภา อสฺส เพราะฉะนั้นเมื่อควรจะกล่าวว่ ทรงพระ-
 อตฺถิติ ภาควาติ วุตฺตพฺเพ อา-การสฺส นามว่ ภาควา เพราะอรรถว่ทรงมีส่วน
 รสฺสตุตฺติ กตฺวา "ภาควา"ติ วุตฺโต. เอวนฺตาว แห่งธรรม คือส่วนแห่งคุณตามที่กล่าวแล้วนั้น
 ภาควาปิ ภาควา. ท่านก็ทำ อา อักษรให้เป็นรัสสะ แล้วกล่าว
 เสียว่ "ภาควา". พระองค์ผู้แม่เป็นภาควา
 (ผู้มีส่วนแห่งคุณ) จึงทรงพระนามว่ ภาควา
 ตามประการที่กล่าวมานี้ก่อน.

ยสฺมา สีสลาทโย สพฺเพ
 คุณฺฎาภา อเสสโต
 วิชฺชนฺติ สฺกเต ตสฺมา
 "ภาควา"ติ ปวฺจฺจติ.

เพราะเหตุที่ส่วนแห่งคุณทั้งปวง มีศีล
 เป็นต้น มีอยู่ในพระสุกตเจ้าอย่างไม่มี
 เหลือ ฉะนั้นบัดนี้จึงขานพระนาม
 พระองค์ว่ "ภาควา".

กถิ ภาควาติ ภาควา ? เย เต
 สพฺพโลกหิตาย อุตฺตสฺสกุมาปนฺเนหิ
 มนุสฺสตุตฺตาทีเก อญฺจ ฐมฺเม สโมธาเนตฺวา
 สมฺมาสมฺโพธิยา กตฺมาหิณีนีหาเรหิ
 มหาโพธิสฺสฺเตหิ ปรีปฺุเรตพฺพา ทานบารมี,
 สีสเนกฺขมฺมปณฺฑาวีริยชนฺติสฺจจฺจอธฺฐิฐาน-

ทรงพระนามว่ ภาควา เพราะ
อรรถว่ ทรงเป็นผู้มีธรรมอันบำรงไว้แล้ว
 อย่างไร ? บารมี ๑๐ คือทานบารมี ๑
 ศีลบารมี ๑ เนกขัมมบารมี ๑ ปัญญาบารมี ๑
 วิริยบารมี ๑ ชันติบารมี ๑ สัจจบารมี ๑
 อธิษฐานบารมี ๑ เมตตาบารมี ๑ อุเบกขา-

^๑ ฉ. ยถาวุตฺตวิภาคา.

เมตฺตาอุเปกฺขาปารมฺมีติ ทส ปารมฺมิโย, ทส บารมี ๑ ดังนี้ อุปบารมี ๑๐ ปรมาตบารมี
 อุปบารมฺมิโย, ทส ปรมตฺตปารมฺมิโยติ สมตฺตีส ๑๐ รวมเป็นบารมี ๓๐ ถ้วน, สังคหวัตถุ ๔
 ปารมฺมิโย, ทานาทินิ จตฺตาริ สงฺคหวัตถุญฺนิ, มีทานเป็นต้น อธิษฐาน ๔ มีสังจจอธิษฐาน
 สจฺจาทินิ^๑ จตฺตาริ อธิญฺจานานิ, อตฺต- เป็นต้น การบริจาคน มหาบริจาค ๕ คือ
 ปริจฺจาโค, นยฺนธฺนรชฺชปฺตฺตทการปริจฺจาโคติ^๒ บริจาคดวงตา ๑ บริจาคทรัพย์ ๑ บริจาค
 ปณฺจ มหาปริจฺจาคา ปุพฺพโยโค, ปุพฺพจริยา, ราชสมบัติ ๑ บริจาคบุตร ๑ บริจาค
 ธมฺมกฺขานํ ฅาตฺตถจริยา, โลกตฺถจริยา, ภรรยา ๑ หรือโดยสิ่งเขปได้แก่ธรรมที่สร้าง
 พุทฺธตฺถจริยาติ เอวมาทโย, สงฺเขปโต วา ความเป็นพระพุทเจ้า อันเป็นสัมภาระแห่ง
 สพฺเพปฺปณฺณสมฺภการณณสมฺภการพุทฺธการกธฺมา, บุญและสัมภาระแห่งญาณทั้งปวงอย่างนี้ คือ
 ปุพฺพโยคะ (การบำเพ็ญสมณะและวิปัสสนา
 ในกาลก่อน ๆ) ปุพฺพจริยา (ความประพฤติดี
 ในกาลก่อน ๆ) ฅมฺมกฺขาน (การบอกกล่าว
 ธรรม) ฅาตฺตถจริยา (การบำเพ็ญประโยชน์
 แก่ญาติ) โลกตฺถจริยา (การบำเพ็ญ

^๑ ส. นตฺถิ, ที. ปา. ๑๑/๒๔๑, ปณฺณาทินิ.

^๒ ธนฺรชฺชปฺตฺตทการปริจฺจาโคติ สารตฺถทีปนี,
 วุตฺตเถหฺต อภิธานปฺปทีปิกาย

ปณฺจมหาปริจฺจาโค

วุตฺโต เสฏฺฐธฺนสฺส จ

วเสน ปฺตฺตทการานํ

รชฺชสฺสจฺจกาน เมว จาติ.

คุณประกอบเกียรติ ชาญเลขา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ประโยชน์แก่โลก) พุทธัตถจริยา (การ
 บำเพ็ญประโยชน์ แก่ความเป็นพระพุทธเจ้า)
 ดังนี้เป็นต้น ซึ่งผู้เป็นพระมหาโพธิสัตว์ผู้ถึง
 พร้อมด้วยความขวนขวาย เพื่อประโยชน์
 เกื้อกูลแก่โลกทั้งปวง ผู้ได้ประมวลธรรม
 ๘ อย่าง มีความเป็นมนุษย์เป็นต้น สร้าง
 อภินิหารที่ยิ่งใหญ่ เพื่อพระสัมมาสัมโพธิญาณ
 พึงทำให้เต็มเปี่ยมเหล่านั้นใด,

เต มหาภินิหารโต ปฏุจาย กบฺพานํ
 สตสฺสสุสาธิกานิ จตุตตาริ อสงฺเขยฺยานิ
 ยถา หานภากิยา, สงฺกิลเสภากิยา,
 จิตฺตภากิยา วา น โทหนฺติ, อถ โข
 อุตฺตรุตฺตริ วิเสสภากิยา ว โทหนฺติ, เอวํ
 สกฺกจฺจํ นีรุตฺตํ อนวเสสโต ภตา สมฺภตา
 อสฺส อตฺถิติ ภตฺวาติ วตฺตพฺเพ "ภควา"ติ
 วุตฺโต นีรุตฺตินเยน ต-การสฺส ค-การ
 กตฺวา. อถวา ภตฺวาติ เตเยว ยถาวุตฺเต
 พุทฺธการกธฺมเม วุตฺตนเยน ภริ สมฺภริ,

ธรรมเหล่านั้น อันพระองค์ทรงบำรุ้งไว้แล้ว
 บำรุ้งไว้ดีแล้วอย่างเคารพ อย่างไม่ขาดสาย
 อย่างไม่มีเหลือ ตลอด ๘ อสงไขยเกินอีก
 แสนกัป นับตั้งแต่ครั้งอภินิหารอันยิ่งใหญ่
 โดยประการที่ไม่เป็นทานภากิยะ (คือไม่มี
 ส่วนแห่งความเสื่อม) ไม่เป็นสังกิลเสภากิยะ
 (คือไม่มีส่วนแห่งความเศร้าหมอง) ไม่เป็น
 จิตฺตภากิยะ (คือไม่มีส่วนแห่งความทรงอยู่),
 แต่ทว่าเป็นวิเสสภากิยะ (คือมีส่วนแห่งคุณ-
 วิเศษ) ยิ่ง ๆ ขึ้นไปแต่อย่างเดียว ย่อมมีแก่

คุณอารีพันธ์ ประยูรโกศราช
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปริปุเรสตี อตุโธ. เอวมปิ ภควาติ พระองค์ เพราะเหตุ^๕นั้น เมื่อควรจะขนาน
ภควา. พระนามว่า ภควา ก็กลับขนานพระนามว่า
"ภควา" เพราะทำ ต อักษร ให้เป็น
ค อักษร โดยนัยแห่งนิรุตติ. อีกนัยหนึ่ง
บทว่า ภควา มีความหมายว่า ทรงได้บำรู^๖
บำรุ^๖ดีแล้ว ก็ทำให้บริบูรณ์ซึ่งธรรมที่สร้าง
ความเป็นพระพุทธเจ้าตามที่กล่าวแล้วเหล่า-
นั้นนั้นเทียว ตามนัยที่กล่าวแล้ว. ทรง
พระนามว่าภควา เพราะอรรถว่าทรงเป็นผู้มี
ธรรมอันบำรู^๖ไว้แล้ว แม้ตามประการที่กล่าว
มานี้.

สมุมาสมโพธิยา สัพพะ
ทานปารมีอาทีเก
สมภาเร ภควา นาโธ
ตสม่าปี ภควา มโต.

พระผู้เป็นที่พึ่งของโลก ทรงเป็นผู้มี
ธรรมอันบำรู^๖ไว้แล้ว ในธรรมอันเป็น
สัมภาระ แห่งพระสัมมาสัมโพธิญาณ
ทั้งปวง มีทานบารมีเป็นต้น แม้เพราะ
เหตุ^๕นั้น บัณฑิตจึงขนานพระนาม
พระองค์ว่า ภควา.

^๖ ยสม่าตีปี ทิสฺสตี.

กถิ ภาเค วณฺตี ภควา ? เย เต
 จตุวิสติโกฏิสทสสสงฺขา เทวสิกั วลนชนก-
 สมာปตฺติภาคา, เต อนวเสสโต โลกहितตฺถิ,
 อตฺตโน จ ทิฏฺฐมฺมุสฺสขวิทฺตตฺถิ นิจฺจกบฺป
 นิจฺจกบฺป วณฺี ภชฺชึ เสวิ พุทฺธมาสีติ ภาเค
 วณฺตี ภควา.

อถวา อภินฺนเวยฺยธมฺเมสฺส, กุสลาทิสฺส,
 ชนฺธาทิสฺส จ เย เต ปริณฺนเวยฺยาทิวเสน
 สงฺเขปโต วา จตฺตพิธา อภิสฺมยภาคา,
 วิตฺถารโต ปน "จกฺขุ ปริณฺนเวยฺยํ โสคํ
 ปริณฺนเวยฺยํ ๑เปฯ ชรามรณํ ปริณฺนเวยฺยณฺฺติ-
 อาทินา อเนกปริณฺนเวยฺยภาคา, "จกฺขุสฺส

ทรงพระนามว่า ภควา เพราะอรรถว่า
ทรงคบหาส่วนแห่งธรรม อย่างไร ? ส่วน
 แห่งสมาบัติที่ทรงใช้สอยอยู่ทุก ๆ วัน นับได้
 ๒ ล้าน ๔ แสนโกฏิเหล่านั้นใด, พระองค์
 ทรงคบหา คือทรงใช้ ทรงเสพ ทรงกระทำ
 ให้มากแล้ว ซึ่งส่วนแห่งสมาบัติเหล่านั้นอย่าง
 ไม่มีเหลือ ตลอดจนเป็นนิตย์ ๆ เพื่อ
 ประโยชน์แก่อุภยโลก และเพื่อประโยชน์
 แก่การอยู่เป็นสุขในทิฐุธรรม (ในอรรถภาพนี้)
 ของพระองค์เอง เพราะเหตุนั้น จึงทรง
 พระนามว่าภควา เพราะอรรถว่าทรงคบหา
 ส่วนแห่งธรรม.

อีกนัยหนึ่ง ในบรรดาธรรมทั้งหลายที่ควรรู้อย่าง
 มีกุศลเป็นต้น และมีชั้นเป็นต้น ส่วนแห่ง
 ธรรมที่ตรัสรู้มี ๔ อย่าง โดยสังเขป โดย
 เกี่ยวกับเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้เป็นต้น, ก็
 หรือว่าโดยพิสดาร ส่วนแห่งธรรมที่ควร
 กำหนดรู้หลายอย่างโดยนัยว่า "จักขุเป็นของ

๑ ชุ. ป. ๓๑/๓๓.

สมุทโย ปหาตพุโพ ฯเปฯ ชรามรณสุส
 สมุทโย ปหาตพุโพ"ติ อาทีนา ปหาตพุ-
 ภาคา,

"จกขุสุส นิโรโธ ฯเปฯ ชรามรณสุส นิโรโธ
 สัจฉิกาตพุโพ"ติอาทีนา สัจฉิกาตพุภาคา,
 "จกขุสุส นิโรธคามินี ปฏิปทา"ติอาทีนา
 "จตุตคาโร สติปฏฺฐานา"ติอาทีนา จ
 อเนกเมทา ภาเวตพุภาคา จ ฐมา,
 เต สพุเพ วนิ ภชิ ยถารหํ โคจรภาวนา-
 เสวนานํ วเสน เสวิ. เอวมปิ ภาเค
 วนีติ ภควา.

ควรกำหนดรู้ โสตะเป็นของควรกำหนดรู้
 ฯลฯ ชรามรณะ เป็นของควรกำหนดรู้" ดังนี้
 เป็นต้น, ส่วนแห่งธรรมที่ควรละโดยนัยว่า
 "เหตุเกิดขึ้นแห่งจักขุ เป็นของควรละ ฯฯ
 เหตุเกิดขึ้นแห่งชรามรณะ เป็นของควรละ"
 ดังนี้ เป็นต้น,

ส่วนแห่งธรรมที่พึงกระทำให้แจ้ง โดยนัยว่า
 "ธรรมที่ดับจักขุ เป็นของควรกระทำให้แจ้ง
 ฯฯ ธรรมที่ดับชรามรณะเป็นของควรกระทำ
 ให้แจ้ง" ดังนี้ เป็นต้น, และธรรมอันเป็นส่วน
 ควรเจริญ อันมีประเภทเป็นอเนกโดยนัยว่า
 "ข้อปฏิบัติให้ถึงธรรมที่ดับจักขุ" เป็นต้น และ
 โดยนัยว่า "สติปฏฺฐาน ๔" เป็นต้น เหล่านี้
 อันใด, พระองค์ทรงยกทา คือทรงใช้ธรรม
 เหล่านี้ทั้งหมด ได้แก่ทรงเสพ ด้วยอำนาจ
 แห่งโคจรอาเสวนะ (เสพ คือกระทำให้เป็น
 อารมณ์) และภาวนาอาเสวนะ (เสพ คือ
 เจริญ)ตามสมควร. ทรงพระนามว่าภควา
 เพราะอรรถว่าทรงยกทาส่วนแห่งธรรม แม้
 ตามประการที่กล่าวมานี้.

คุณอารีพันธ์ ประยูรโกศราช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อถวา เย อิเม สีลาทโย ฌมฺมกฺขนฺธา
สาวเกหิ สาธารณา คุณโกฏฺฐาสา คุณภาคา,
"กีนฺติ นุโข เต เวเนยฺยสนฺตานิเส
ปติฏฺฐเหยฺยณฺ"๑ มหากรุณาย วนิ อภิปฏฺฐยิ,
สา จสฺส อภิปฏฺฐนา ยถาธิปฺเปตฺตผลาวหา
อโหสิ. เอวมฺปิ ภาเค วนีติ ภควา.

อีกนัยหนึ่ง กองธรรมทั้งหลายมีศีลเป็นต้น คือ
หมวดแห่งคุณ ส่วนแห่งคุณที่สาธาระณะด้วย-
สาวกทั้งหลาย เหล่านี้ใด, พระองค์ทรง
ร้องขอ (วนิ แปลว่าร้องขอก็ได้) คือทรง
ปรารธนาเรียบร้อยแล้ว ด้วยพระมหากรุณาว่า
"โฉนหนอส่วนแห่งคุณเหล่านั้น พึงตั้งมั่นอยู่ใน
สันดานของเวไนยสัตว์ได้" ดังนี้, ก็ความ
ปรารธนาของพระองค์นั้น ได้เป็นเหตุ
นำมาซึ่งผลตามที่ทรงประสงค์. ทรงพระนาม
ว่า ภควา เพราะอรรถว่าทรงร้องขอส่วน
แห่งธรรม แม้ตามประการที่กล่าวมานี้.

ยสฺมา เณยฺยสมาปคฺติ-
คุณาเค ตถาคโต
ภชิ ปฏฺฐยิ สตฺตานิ
หิตาย ภควา ตโต.

เพราะเหตุที่พระตถาคตทรงคบหาส่วน
แห่งธรรมที่ควรรู้ และคุณคือสมาบัติ
ทั้งหลาย ทรงปรารธนาแล้วเพื่อ
ประโยชน์เกื้อกูล แก่สัตว์ทั้งหลาย
ฉะนั้น จึงทรงได้รับการขนานพระนาม
ว่า ภควา.

๑ ฉ. ปติฏฐเปยฺย.

คุณแม่ชู-คุณฟอง-คุณบุญช่วย ทามนตรี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

www.dhammadownload.com

กถิ ภาเค วนีติ ภาควา ? สมาสโต
 ตาว กตปุณณเทธิ ปโยคสมุปนุเนหิ ยถาวิภว
 ภชียนุคฺคิ ภาคา, โลกียโลกุตฺตรสมุคฺคิโย.
 ตตฺถ โลกียเ ตาว ตถาคโต สมุโพธิโต
 ปุพฺเพ โพธิสฺตคฺคฺกุโต ปรมุกฺกํสคเต วนิ ภช
 เสวิ, ยตฺถ ปตฺติฏฺจาย นีรวเสสโต
 พุทฺธการกธฺมฺเม สมนฺนาเนนฺโต^๑ พุทฺธธฺมฺเม
 ปรีปะจเจสิ.

ทรงพระนามว่า ภาควา เพราะอรรถ-
ว่าทรงคบหาภคะ (ธรรมสมบัติ) อย่างไร ?
 ก่อนอื่นว่าโดยรวมกัน สมบัติอันเป็นโลกีย์และ
 โลกุตระทั้งหลาย ชื่อว่า ภคะ เพราะ
 อรรถว่าผู้ได้ทำบุญไว้ มีปโยคอันถึงพร้อมย่อม
 ใช้สอยตามสมควรแก่ทรัพย์. ในภคะทั้ง ๒
 นั้น ก่อนอื่น พระตถาคต ก่อนแต่กาลตรัสรู้
 ยังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่ ทรงคบหา คือทรง
 ใช้สอย ทรงเสพภคะที่เป็นโลกีย์อันถึงความ
 สูงส่งยิ่ง, ซึ่งเป็นภคะที่พระองค์อาศัยเป็นที่
 ตั้งมั่น ประมวลธรรมที่สร้างความเป็นพระ-
 พุทธเจ้า บ่มพระพุทฺธธรรมทั้งหลายให้สุกรอบ
 อย่างไม่มีเหลือ.

พุทฺธกุโต ปน เต นีรวชฺชสุขุปฺสอหิเต
 อนนฺตสาธารเณ โลกุตฺตเรปิ วนิ ภชิ เสวิ.
 จิตฺถารโต ปน ปเทสฺรชฺชอิสฺสรียจกฺกวตฺติ-
 สมุคฺคิเทวเรชฺชสมุคฺคิอาทิวเสน, ฌาน-
 วิโมกฺขสมาธิสมาปตฺติฌานทสฺสนมกฺกภาวนา-

พระองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ภาระนั้น
 ก็ยังทรงคบหา คือทรงใช้สอย ทรงเสพภคะ
 แม้ที่เป็นโลกุตระ อันประกอบด้วยความสุขที่
 ปราศจากโทษ อันไม่สาธารณะด้วยชน
 เหล่าอื่น เหล่านั้น. ส่วนว่าโดยพิสดาร

^๑ ฉ. สมนฺนาเนนฺโต.

คุณแม่ฟู-คุณฟอง-คุณบุญช่วย ทามนตรี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ผลสัจฉิกิริยาที่อุตริมนุสฺสธมฺมวเสน
อนเนกวิหิตะ อนนฺนสาธาเรณ ภาเค วณิ ภาซี
เสวี. เอวมฺปิ ภาเค วณิตี ภาควา.

จ พระองค์ทรงคบหา คือทรงใช้สอย ทรงเสพ
ภคะ อันไม่สาธาณะด้วยชนเหล่าอื่น ซึ่งมี
ประเภทเป็นอนเนก คือราชสมบัติประจำ
ประเทศ ความเป็นใหญ่ สมบัติแห่งพระเจ้า-
จักรพรรดิ สมบัติคือความเป็นเทวราชา
เป็นต้น และอุตริมนุสฺสรรม มีมาน วิโมกข์
สมาธิ สมบัติ ญาณทัสสนะ การเจริญมรรค
การกระทำผลให้แจ้งเป็นต้น. ทรงพระนาม
ว่า ภาควา เพราะอรรถว่าทรงคบหาภคะ
ทั้งหลาย แม้ตามประการที่กล่าวมานี้.

ยา ตา สมฺปตฺติโย โลก
ยา จ โลกุตฺตรา ปุณฺ
สพฺพา ตา ภาซี สมฺพุทฺโธ
ตสฺมาปิ ภาควา มโต.

สมบัติทั้งหลาย ในโลกเหล่านั้นใด
และโลกุตระสมบัติมากมายใด พระ-
สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงได้ใช้สอย สมบัติ
เหล่านั้นทั้งหมด แม้เพราะเหตุนี้จึง
ทรงได้รับการขนานพระนามว่า ภาควา.

กถิ ภาตฺตวาติ ภาควา ? ภาตฺตา
ทพฺพภาตฺติกา อสฺส พฺพ อตฺถิตี ภาตฺตวา.
ตถาคโต ธี มหากรุณาสพฺพณฺณตถาณาที-

ทรงพระนามว่า ภาควา เพราะอรรถ-
ว่าทรงมีชนผู้ภักดี อย่างไร ? พระองค์ทรง
พระนามว่า ภาตฺตวา เพราะอรรถว่าทรงมีชน

คุณแม่ฟู-คุณฟอง-คุณบุญช่วย หามนตรี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา

พุทธมณฑล จ.สุพรรณบุรี

อปริมิตนีรุมปภาวคุณวิเสสภาคีภาวโต ^๑	ผู้ภักดี	คือชนผู้มีความภักดีมั่นคงมากมาย.	
สพฺพสฺสคฺคตฺตโม	สพฺพานคฺคตฺตปฺริหารปฺพพฺงคฺมาย	เป็นความจริงว่า พระตถาคตทรงเป็นผู้สูงสุด	
นិรวเสสทิตฺสขวิธานคฺปฺปฺราย	นิตฺติสยาย	แห่งสัตว์ทั้งปวง เพราะภาวะที่ทรงเป็นผู้มี	
ปโยคสมฺปตฺติยา	สเทวมนุสฺสสาย	ปชาย	ส่วนแห่งคุณวิเศษ อันมีอำนาจที่ใคร ๆ
อจฺจนตฺตปการิตาย	ทวคฺคตฺสมหาปฺริสทฺกฺขณอสีติ-		ประมาณมิได้ หาอุปมามิได้ มีพระมหากรุณา
อนุพฺยณชนพฺยามปฺภาทอนนฺณสาธาณคฺคุณวิเสส-			พระสัพพัญญุตญาณเป็นต้น จึงทรงเป็นที่ตั้งแห่ง
ปฏฺมิตฺตฺตฺรูกายตาย	ยถากุจฺจคฺคุณาธิคฺเตน		ความรักความภักดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะความ
"อิตฺติปิ โส ภควา"ติอาทินยปฺวตฺเตน			ที่ทรงเป็นผู้อุปการะอย่างเหลือเกินต่อหมู่สัตว์
โลกคฺคตฺตยพฺยาปินา	สุวิปฺเสน, สุวิสุทฺเตน จ		พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ด้วยพระปิโยค-
นุคฺติโฆเสน	สมนฺนาคคฺคตฺตา, อุกกัสปารมฺปิ-		สมบัติที่หาของผู้ใดก็ยิ่งกว่ามิได้ ที่เริ่มต้น
ปตฺตทาสู	อปฺปิจฺจตาสนฺตฺตฺตฺตฺจาทิสฺสุ	สฺสฺปตฺตฺตฺจิต-	ด้วยการให้หลีกเลี่ยงสิ่งที่เป็นอนัตตะ (ความ
ภาวโต,	ทสฺพลจฺจเวสสารชฺชาทินิตฺติสยคฺคุณ-		ฉิบหาย)ทั้งปวง มุ่งแต่จะจัดแจงประโยชน์สุข
วิเสสสมงฺกิกภาวโต	จ "รฺูปปฺปมาโณ		อย่างไม่มีเหลือไว้เบื้องหน้า เพราะความที่
รฺูปปฺปสนฺโน,	โฆสฺปปมาโณ	โฆสฺปปสนฺโน,	ทรงเป็นบ่อเกิดแห่งความเอื้อเฟื้อ ความ
ลฺูขปฺปมาโณ	ลฺูขปฺปสนฺโน,	ธมฺมปฺปมาโณ	เคารพ ความนับถือ เป็นอันมากแห่งสัตว์
ธมฺมปฺปสนฺโน"ติ	เอว	จตฺตฺปมาณิก	ทั้งหลายอันหาประมาณมิได้ พร้อมทั้งเทวดา
โลกสนฺนิวาเส	สพฺพถาปิ	ปสาทาวททาเวน	และมนุษย์ทั้งหลาย เหตุเพราะความที่ทรง
สมนฺตปาสาทิกคฺคตฺตา	อปริมาณาน	สคฺคตฺตาน	เป็นผู้นำ เลื่อมใสโดยรอบ โดยความที่ทรง

^๑ ฉ. ...สมงฺกิกภาวโต.

คุณแม่ฟู-คุณฟอง-คุณบุญช่วย ทามนตรี
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สเทวมนุสฺสานํ อาทรมุหนานการวายนตาย
 ปรมเปมสมภคฺติฏฺฐานํ .

เป็นเหตุนำมาซึ่งความเลื่อมใส แม้โดย
 ประการทั้งปวงในโลกสันนิวาส ซึ่งมีประมาณ
 ๔ อย่าง อย่างนี้คือ "ผู้ถือรูปเป็นประมาณ
 เลื่อมใสในเพราะรูป ๑, ผู้ถือเสียงเป็น
 ประมาณ เลื่อมใสในเพราะเสียง ๑, ผู้ถือ
 ความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสใน
 เพราะความเศร้าหมอง ๑, ผู้ถือธรรมเป็น
 ประมาณ เลื่อมใสในเพราะธรรม ๑",
 เพราะความที่ทรงมีพระรูปกายประดับ ด้วย
 เครื่องประดับวิเศษ อันไม่สาธาณะด้วย
 บุคคลอื่น มีพระมหาบุริสลักษณะ ๓๒ ประการ
 พระอนุพยัญชนะ ๘๐ พระรัศมีที่แผ่ไป ๑ วา
 เป็นต้น เพราะความที่ทรงเป็นผู้ประกอบ
 พร้อมด้วยเสียงชมเชย อันกว้างขวางดี และ
 บริสุทธิดี ที่ทรงได้รับแล้วด้วยพระคุณตาม
 ความเป็นจริง แพร่ไปในโลกทั้ง ๓ เป็นไป
 โดยนัยว่า "อิติปิ โส ภควา" เป็นต้น
 เพราะความที่ทรงดำรงมั่นเป็นอย่างดี ใน
 ธรรม มีความมักน้อย ความสันโทษ เป็นต้น
 อันถึงความเป็นฌารมีสูงส่ง และเพราะภาวะ

คุณแม่ฟู-คุณฟอง-คุณบุญช่วย ทามนตรี
 สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธานุชา